

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Erik Hippe

Billedhuggeren og tjenestepigen

En tysk og en svensk indvandrer i 1890ernes København

En familiekronike

Durello
Værløse 2017

Billedhuggeren og tjenestepigen

Familiehistorier af samme forfatter:

Hippe aus Schwaben

1. udgave 2009

2. udgave 2015

ISBN 978-87-995286-1-5

Elisabethsminde

En historie om en chokoladefabrik og Elisabeth Winkels familie

2010

Emil Valdemar Lose

Præst i Dansk Vestindien 1867-1887

2012

ISBN 978-87-995286-0-8

Erik Hippe

Billedhuggeren og tjenestepigen

En tysk og en svensk indvandrer mødes i 1890ernes København

En familiekrønne

Durello

3

Billedhuggeren og tjenestepigen

En tysk og en svensk indvandrer mødes i 1890ernes København

En familiekronike

© Erik Hippe 2017

Bogen er skrevet med Palatino Linotype

Udgivet på forlaget Durello, Hejrebakken 12, DK-3500 Værløse

Trykt hos Prininfo Tre kroner Jessen & Co

Illustrationer på bogens forside:

"En stenhugger arbejder med pikhammeren". Relief fra Gjør kirke i Nordjylland, o. 1200. – Efter Moltke 1985. Årbog f. jysk arkæol. Selskab 2004, p. 188

"Valkyrien rækker ham et drikkehorn". Stregtegning af Erik Hippe efter foto af sølvfigur fundet i en grav i Birka, Uppland. Skalk 2017:1, p. 26

Om Valkyrier, se under Stefan Sindings Valkyrie

Udgivet med økonomisk støtte af VELUX FONDEN

VELUX FONDENs støtte er ydet under fondens fundatsbestemmelse, der giver mulighed for at støtte ældre. Kvalitative og redaktionelle vurderinger i forbindelse med udgivelsen er varetaget af forlaget og forfatteren.

ISBN 9788799528622

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Indledning	9
DEL 1 Opbrud	11
· Klara kommer som "tyende" til København	13
· Eberhard kommer til København	15
· Facadeudsmykning – et team-work	17
· Betroede billedhugger-opgaver	19
· De mødes og gifter sig	21
· Eberhard videreuddanner sig	23
· Bristede drømme	28
· Mukkerten lægges til side	32
· En familiehemmelighed	35
· Familieforøgelse	38
DEL 2 Udfordringer	39
· Eberhard starter egen virksomhed	41
· "Etablissement for Marmorimitation & Skulptur"	43
· Claras liv med børn og mand	49
· Clara som plejemor	52
· De svenske forbindelser	53
· Det tyske islæt	55
· Ansøgning om dansk indfødsret	58
· Videreudvikling af dekorationshåndværket	60
· Eberhards indlæggelse og død	64
· Eberhards begravelse	66
· Boet efter Eberhard	67
· Clara fik hjælp af Eberhards venner	68
· Claras sæbeagentur	70
· Børnenes videreuddannelse	71
· Mor og datter boede sammen livet ud	73
· Clara dør	79

· "En vingeskudt fugl"	79
DEL 3 Arvegods	81
· Boet gøres op	83
· Lejligheden ryddes	85
· En hundredåriges erindringer	87
· Eberhards " <i>Curriculum Vitae</i> " (CV).....	88
· Hvad postkortene fortæller	93
· Eberhards arbejdsbøger	96
· Mølledriften, som forsvandt i skovbunden.....	109
· "De Hippe navne"	111
· Claras "sæbeproduktion"	112
· Sæbesalget.....	114
· Claras kontakt med familien	115
RESUMÉ.....	116
EN SÆRLIG TAK.....	118
REFERENCER	119

Forord

Billedhuggeren og tjenestepigen beskriver tilværelsen som den tegnede sig i København for mange udenlandske arbejdere i årene omkring 1900.

Min farmor *Klara Margretha Romberg* kom som knap 16-årig i 1886 fra Malmø til København for som så mange andre svenske piger at søge arbejde som tjenestepige, eller som det hed: tyende. Det blev en omskiftelig tilværelse med korte ansættelser. Indtil 1895, hvor hun blev gift med *Eberhard*, havde hun således skiftet adresse 28 gange! På trods af at hun tidligt blev enke i 1914, klarede hun sig godt ved hårdt arbejde bl.a. med at forfine rå sæbe-masse til håndsæber, som kunne sælges med god fortjeneste.

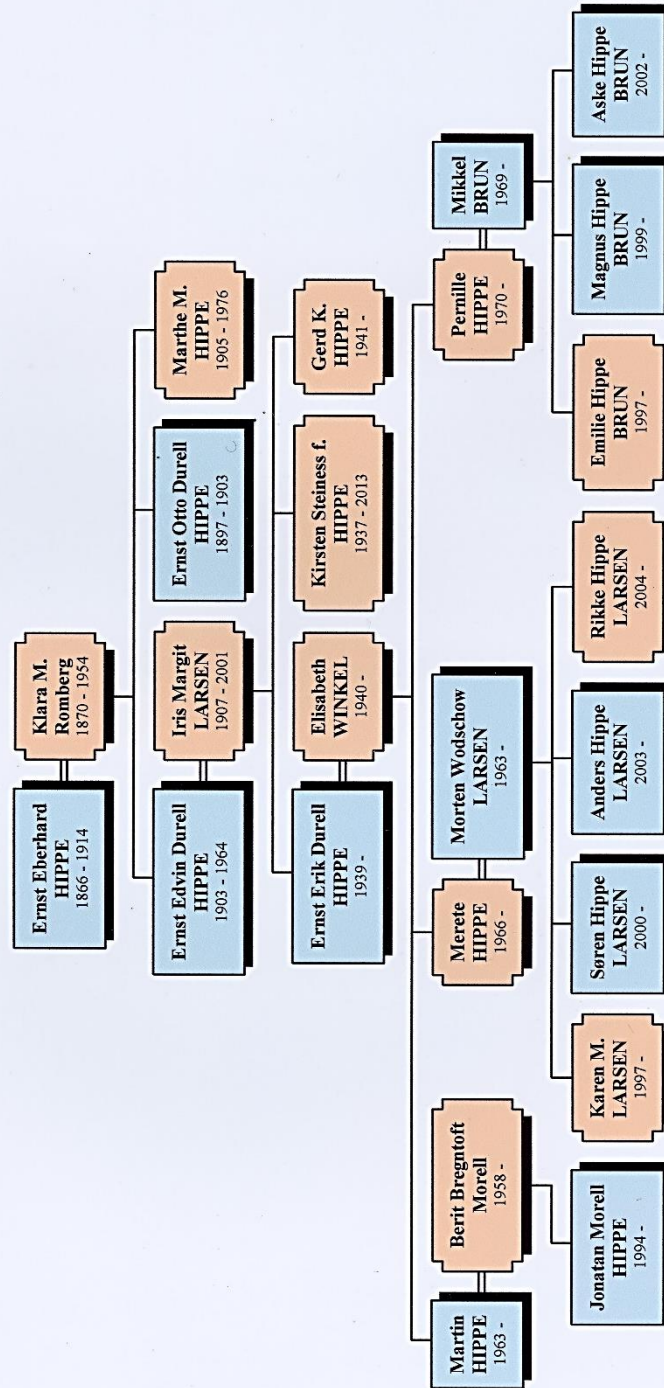
Min farfar *Ernst Eberhard Hippe* kom i 1892 til København som uddannet billedhugger fra Sachsen med et håb om – som så mange andre på den tid – at kunne gøre sig gældende på *Thorvaldsens* hjemstavn. Trods flid og gode forbindelser måtte *Eberhard* nøjes med at være medhjælper uden officiel anerkendelse. En undtagelse er senere blevet gjort for et marmorrelief i Jesuskirken. Allerede inden de første 10 år i Danmark etablerede *Eberhard* egen virksomhed med speciale i facade- og vægdekoration. Hans liv sluttede brat som 47 årig pga. en lungebetændelse kompliceret med meningitis.

Jeg må indrømme, det har trukket alt for længe ud, nu på 5. år, og det kunne have trukket endnu længere ud, hvis det ikke var for vores børnebørn til hvem, bogens 3 dele er dedikerede i anledning af deres konfirmation/ungdomsfest.

Værløse april 2017

Ernst Erik Durell Hippe

Efterkommere af Ernst Eberhard HIPPE

Indledning

Der findes ikke nøjagtige tal for indvandringens størrelse, men folketællingernes fødestedsangivelser fortæller os, at i 1890 udgjorde antallet af personer født uden for Danmark 72.000, sv.t. 3,8% af hele befolkningen. I København udstedtes i alt 8.500 *opholdsbøger for udlændinge* i årene 1896-1900. Kvinderne udgjorde noget over halvdelen, hvilket navnlig skyldtes "svenske tyende". Mændene var overvejende håndværkere, hvoraf de fleste kom fra Sverige og Tyskland (6).

I bogens første del beskrives de to udlændiges hjemlige baggrund, deres ankomst til Danmark og deres første arbejdsomme tid. København havde i de år højkonjunktur med store offentlige og private byggerier. Behovet for og tilbudet af arbejdskraft var tilsvarende stort, hvilket krævede flere boliger, hvorfor København i årtierne omkring år 1900 blev udbygget med de såkaldte "brokvarterer". Eksempelvis blev der langs Nørrebrogade bygget adskillige 4-5 etagers boligblokke ud forbi Assistenskirkegård. Det blev i denne del af København, hvor *Klara* og *Eberhard* fandt bopæl og arbejde, og det var her, de i 1895 fandt hinanden.

I anden del har *Eberhard* indset, at han – trods dygtigt håndlag og gode kontakter – havde svært ved at slå igennem som anerkendt billedhugger. Han stiftede derfor eget firma, baseret på patenterede metoder til indfarvning af sten- og træoverflader. Hans alt for tidlige død som 47-årig efterlod *Klara* med to små børn og uden formue. Takket være hjælp fra indflydelsesrige venner lykkedes det hende at etablere et rentabelt agentur for håndsæbe, hvorved hun formåede at skabe basis et godt hjem for børnene.

Sidste del indeholder supplerende oplysninger fra det omfattende kildemateriale, som ligger til grund for bogen. Det er min intention, at overdrage foto, som kan have interesse for Det kongelige Biblioteks billedarkiv, og tilbyde andet "arvegods" til Arbejdmuseet.

*Første og anden generation af familien Hippe i Danmark 1910:
Ernst Eberhard 44 år, Ernst Edvin Durell 7 år, Martha Margrethe 5 år og
Clara Margaretha 40 år*

DEL 1 Opbrud

Til Magnus 22.6.2014

*Sublima petens ingenium,
Coelestem adspicit luce*)*

---

*) *Tanken, som søger det sublime, øjner det himmelske lys.* H. Höhlenberg 1836

· **Klara kommer som "tyende" til København**

Knap 16 år gammel flytter *Klara* i februar 1886 til hovedstaden fra Lund. Af hendes "Flytningsbevis" fra "Raus församling, Malmö Län" (se gengivelsen overfor) fremgår, at hun havde følgende kvalifikationer: *ugift, kunne læse rent* (karakter "a") og var *ganske god til kristendomskundskab* (karakter "ab").

Hendes flyttebevis blev hurtigt godtaget, og hun fik udleveret en "Opholdsbog" af "Kjøbenhavns Politikammer", hvor man har givet hende følgende signalement: *lille og spinkel med blondt hår, blå øjne og almindelig næse og mund. Taler svensk. Erhverv: "Tyende med Tjeneste her i Staden"*.

På billedet, som er taget 6 år efter hendes ankomst til København, har hun "tonet" håret, hvilket hun i øvrigt fortsatte med resten af livet.

Klara 1892

I opholdsbogen var trykt en række lovbestemmelser (fra 1854), som bl.a. muliggjorde retten til at indgå korte tjenesteaftaler og opsiges kontrakter.

Betegnelsen "tyende" eller medhjælper omfattede begge køn. Stillingen indebar, at man skulle bo hos arbejdsgiveren og være "en del af husholdningen". I opholdsbogen skulle arbejdsgiverne og den lokale politimyndighed attestere arbejdsperiode og – sted samt evt. adresseændringer. Bogen fungerede også som et rejsepas, der skulle fremvises ved rejser udenbys. Ligesom i en "skudsmålssbog", som danske tjenestepiger blev forsynet med, kunne arbejdsgiverne tilføje en bedømmelse af det udførte arbejde. Det var strafbart, hvis indehaveren rettede i bogen, rev sider ud eller skaffede sig af med den. Som straf kunne man idømmes store bøder eller "Fængsel på Vand og Brød".

Tjenestepigen i færd med støvsugning i et klunkehjem fra begyndelsen af 1900-tallet. Nilfisk støvsugeren blev fra 1920'erne et uundværligt hjælpemiddel til husarbejdet.

Gengivet med tilladelse af Nilfisk A/S.

Tjenestepigerne kom for de flestes vedkommende fra provinsen eller Sverige. Fruerne havde en indgroet tillid til, at de herfra fik de mest trofaste og tjenestevillige piger, men for de fleste af disse piger blev gerningen blot en overgangsperiode, hvor de tilpassede sig bylivet. Tjenestepigens arbejde var slid fra tidlig morgen til sen aften. Der var ikke definerede grænser mellem arbejde og fritid, dog havde de fleste en eller to friaftener i ugens løb. Rengøring, madlavning, indkøb, opvask, storvask og børnepasning gik i ét i den lange arbejdsdag. De måtte op før herskabet, hente brændsel i gårdens kælderrum, fyre i kakkelovne og fortsætte, indtil de kunne trække sig tilbage til hjemmets mindste rum, pigekammeret bag køkkenet. De

fleste ansættelser blev kun af få måneders varighed, idet pigerne skiftede enten til anden familie i håb om bedre forhold, eller de søgte ud på det friere arbejdsmarked inden for industri, handel eller kontor. Mange gik også direkte fra pladsen i huset til ægteskab (4).

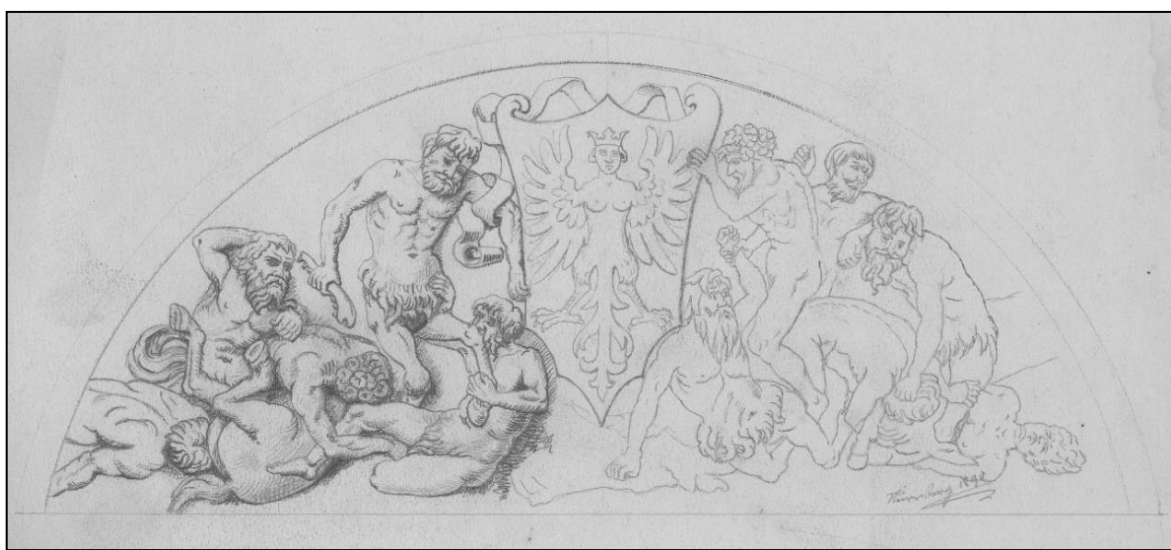
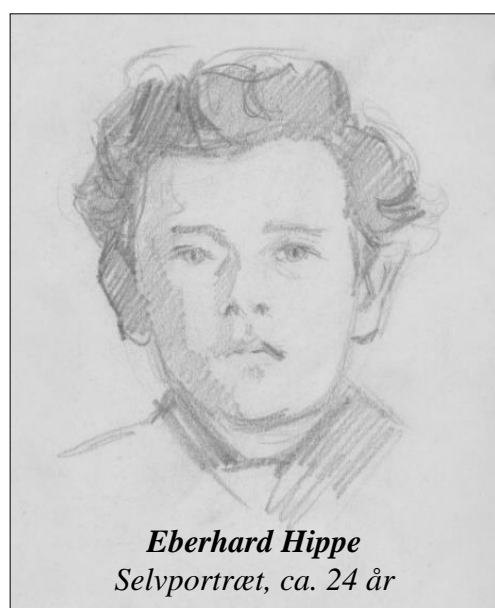
For *Klaras* vedkommende skulle drømmen om ægteskab vare 6 år, hvor hun på egen krop fik lov at mærke det hårde arbejde som "tyende". Enkelte steder fik hun anerkendende ord med på vejen, fx allerede 1. marts 1887: "*Klara Margarethe Romberg har opført sig tro og villig*", sign. P. Jensen, Husfrue. Hendes stillingsbetegnelser skiftede mellem "Tyende" (tjenestepige), "Strickerske", "Syerske" eller blot "Medhjælp", hvilket kan være udtryk for et vist socialt avancement. Ved en af hendes ansættelser blev hun beskrevet som "Bogholderinde" (2. marts 1887, A. Rivertsen, Frederiksberg). Hendes "forsøg" indenfor kontorarbejde blev dog kun af ganske kort varighed. Af hendes "Opholdsbog" fremgår, at hun fra 11. februar 1886 til 11. april 1890 har arbejdet 15 forskellige steder! Bogen er stemplet 11 gange hos Københavns Politi

(Station 1, 2, 3 og 5) og 4 gange hos Frederiksberg Politi. Så følger 2½ år, hvor politiets registrering mangler, men det må antages, at hendes ansættelsesperioder stadig fulgte de halvårslige "skiftedage". Denne periode omfattede formentlig 5 ansættelser, hvorefter der yderligere noteredes 8 i "Politiets Registerblade". Siden *Klara* kom til København i 1886, og indtil hun i februar 1895 flyttede til Nørrebrogade, har hun således skiftet adresse i alt 28 gange! Med den sidste adresse var tiden som alene pige dog ved at være slut!

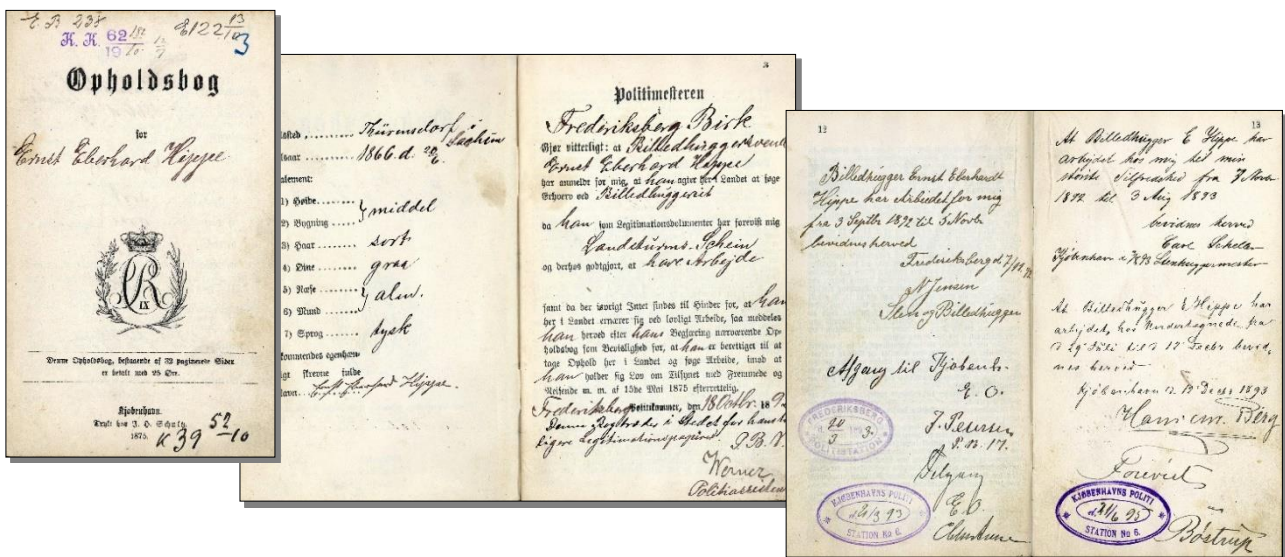
• **Eberhard kommer til København**

Eberhard udvandrede som 26 årig fra *Dresden* til Danmark. Den 18. oktober 1892 henvendte han sig på Frederiksberg politistation, hvor det blev noteret, at han havde forevist dokumentation for sin uddannelse til billedhugger i Tyskland. Efter sin lærlingetid blev han billedhuggersvend fra 1880 til 1884 (7). Han var på det tidspunkt kun 18 år, hvilket dengang ikke var specielt tidligt for en håndværkersvend. Blandt hans efterladte papirer findes flere tegninger, som viser, at han er blevet videreuddannet på et kunstakademi i Tyskland, men hvor, har det ikke været mig muligt at opspore.

Akademitegning af Eberhard Hippe, signeret Nürnberg 1892 (?)

Hans eksamensbevis blev i 1911 afleveret til Indenrigsministeriet i forbindelse med ansøgning om dansk statsborgerskab. Dette fremgår af hans CV, som er forsynet med ministeriets stempler og bilagsnumre. Ifølge Rigsarkivet må disse papirer desværre anses for destruerede. På baggrund af hans uddannelse fik han hurtigt udstedt en "Opholdsbog" med arbejdstilladelse.

I marts 1893 flyttede han fra Frederiksberg til Nørrebrogade, tæt på en af tidens kendte stenhuggermestere, som i hans opholdsbog har noteret: "Hr. Billedhugger E. Hippe har arbejdet hos mig til min største Tilfredshed fra 7. Novbr. 1892 til 2. Aug. 1893", sign. Carl Scheller, Stenhuggermester.

Ernst Eberhard Hippe stående i midten, årstal ca. 1893.
Yderst t.h. står stenhuggermesteren (Carl Scheller?)

E. Hippe har arbejdet hos mig til min største Tilfredshed fra 7. Novbr. 1892 til 2. Aug. 1893", sign. Carl Scheller, Stenhuggermester.

Carl Scheller forblev i øvrigt en god ven af familien, hvilket bl.a. ses af, at han var forlover ved Klara og Eberhard's bryllup.

- **Facadeudsmykning – et team-work**

I årene 1892-95 arbejdede *Eberhard* som dekorationsbilledhugger i stenhuggerfirmaerne *N. Jensen*, *Hans Chr. Berg*, *Kristian Rørdam* og *Carl Scheller*, hvor han udførte facade- og skulpturarbejder. Materialerne, som blev anvendt, bestod overvejende af granit, sandsten og "Savonnière" sten.

"Savonnière"sten blev brudt i det tidligere tyske Lothringen, i dag Lorraine-regionen i det nordøstlige Frankrig. Det er en kalksten, som er sammensat af itubrudte sneglehuse og muslingskaller. Den er blød ved brydningen, som foregår under jorden, men stenen hærder, når den kommer op i luften. Den er en del brugt som facadedekoration i København, da den let lader sig forarbejde (5)

Statens Museum for Kunst opført 1888-95 på en del af det gamle voldterræn ved Sølvgade efter tegninger af *Vilhelm Dahlerup* og *Georg Møller*

Ny Carlsberg Glyptoteket opført 1891-97 efter tegninger af *Vilhelm Dahlerup* på en byggegrund, som Københavns Kommune tilbød tæt ved Tivoli

Kunstindustrimuséet opført 1890-95 på Tivoli-hjørnet ved Rådhuspladsen efter tegninger af *Vilhelm Klein*. Muséet flyttede i 1926 til Frederikshospital i Bredgade

Musikkonservatoriet opført 1891-97 efter tegninger af *Vilhelm Dahlerup* på en byggegrund, som Københavns Kommune tilbød tæt ved Tivoli

Nedenstående billede (fra *Eberhards* samling) er taget i forbindelse med en mærkedag i et større sten- og billedhuggerfirma, jf søjlerne i baggrunden med årstal og laugssymboler. På første bænkerække ses en ældre herre med fuldskæg, hvid jakke og med hat. Billedet er formentlig fra 1895 fra "*Schellers Stenhuggerier og Marmorindustri*", Nørrebrogade 52, hvor firmaet blev etableret i 1862¹. Den ældre herre er i så fald den 70-årige grundlægger *August Scheller* (f. 16.8.1825). Ved hans venstre side ses i så fald den ny ejer *Carl Scheller* (f. 27.11.1861). Klædedragterne viser tydelige fag- og klasseforskelle med arbejdsdrengene siddende forrest. Ligesom *Eberhard* er klædt i sin karakteristiske hvide billedhuggerdragt, er der tydeligvis flere blandt de bænkede herrer af samme profession, mens andre er stenhuggere. På bageste række ses "*Tyende*" (kuske, arbejdsmænd og en enkelt tjenestepige) samt et par finere herrer, som kan have tilhørt familien. Yderst t.h. på forreste og bageste række ses et par "*dværge*", som måske har tilhørt familien, eller blot været ansat til forhåndenværende arbejde som en slags "*socialhjælp*".

Ernst Eberhard Hippe sidder på anden række som nr. 2 fra højre.
Se i øvrigt beskrivelsen ovenfor.

¹ 1862 flyttede *August Scheller* adresse fra Gothersgade til Nørrebrogade 52 (8)

· **Betroede billedhugger-opgaver**

Foruden de nævnte facadearbejder påtog *Eberhard* sig fra starten forskellige selvstændige billedhuggeropgaver, fx da han i 1892 hos sten- og billedhugger *N. Jensen* udførte marmorpunkteringen af *Stephan Sindings* "Barbargrubbe" i ½ størrelse til Hans Majestæt Kong Frederik den 8. Men det var i høj grad den fem år ældre stenhuggermester og billedhugger *Carl Schellers* fortjeneste, at *Eberhard* fik lov at vise sine evner. Kontakten med *Carl Scheller* blev som tidligere anført allerede etableret kort efter, at *Eberhard* kom til København og flyttede til Nørrebrogade i nærheden af *Schellers* forretning. Deres samarbejde fortsatte frem til 1898, hvor *Eberhard* efter anbefaling af bl.a. *Carl Scheller* blev optaget på Kunstakademiet. Sidst i perioden var *Eberhard* samtidig beskæftiget hos professor *Kristian Rørdam*, hvor han har kunnet udvælge sig noget af det bedste, importerede marmor i Københavns Frihavn.

Blandt de arbejder, som er omtalt i *Eberhards* CV fra denne periode, er bl.a. ét udført for professor *Stork* til *Landmandsbanen*, et monument for Bankdirektør *Levis* og forskellige buster og figurer i marmor til *Musikkonservatoriet*.

Marmorbuster og vægmedaljoner, bl.a. en kopi af Thorvaldsens relief "Natten". Fra Eberhards billedsamling

I 1896 udhuggede *Eberhard* en marmorstatuette af komponisten *Niels W. Gade* (1817-1890) til *Kjøbenhavns Musikkonservatorium*, som *Gade* var chef for siden dets oprettelse i 1867. Marmorstatuetten blev udført efter en gipsmodel fra 1889 af billedhuggeren *August C.V. Hassel*. Modellen står i dag på *Det kongelige Bibliotek*, hvor jeg har taget billedet t.v. i 2011.

I forbindelse med flytningen i 2009 af musik-konservatoriet til det tidligere radiohus blev statuetten opstillet ved indgangen til koncertsalen i *Rosenørns allé*.

Jeg har i 2011 haft lejlighed til at besigtige statuetten, som er flot udhugget i "*Carrara-marmor*". På soklens venstre side er indhugget navnet "*August Hassel*", mens navnet *Hippe* ikke forekommer.

Atellierfoto med *Ernst Eberhard Hippe*, som har lagt sin hammer og øvrige redskaber ved foden af marmorstatuetten af *N.W. Gade*. T.v. ses den af billedhuggeren *August Hassel* udførte gipsfigur

• De mødes og gifter sig

Den 5. februar 1895 flyttede *Klara* til Nørrebrogade 78, blot få husnumre fra *Eberhard* i nr. 86! Der er næppe tvivl om, at den korte afstand mellem deres bopæle medvirkede til, at de traf hinanden.

3 måneder efter, 17. maj 1895 flyttede *Klara*, ifølge *Politiets Registerblade* til Gjentoftegade 11, men hun skiftede denne gang ikke adresse som "tyende". Hun flyttede i egen lejlighed!

Pilen på hjørneejendommen peger på Nørrebrogade 78. I baggrunden er nr. 86 markeret

Måske havde hun sparet op, idet hun resten af livet viste sparsommelighed. Måske havde forældrene hjulpet hende økonomisk eller måske havde *Eberhard* spædet til, idet han allerede måneden efter, den 21. juni 1895 blev registreret på adressen: Gjentoftegade 11, c/o (*Klara*) *Romberg*! Kunne det tænkes, at *Eberhard* havde modtaget et arveforskud fra sin far i Sachsen? Men hvorfor flytte til Gjentoftegade? Havde *Klara* fået en stilling, hvor der hørte egen lejlighed til?

Jeg henvendte mig på Gjentofte Lokalarkiv, som oplyste, at den pågældende adresse "Gjentoftegade 11" i 1895 tilhørte **Gjentofte præstegård** (senere skiftede nummeret til Gjentoftegade 23). Den meget hjælpsomme arkivar *Anne Brædder* kunne imidlertid ikke finde *Klara Romberg* eller *Ernst Eberhard Hippe* i mandtalslisterne eller Vejviserne fra 1895, men som hun skriver:

" - måske har tællingerne af beboere fundet sted sidst på året, hvor de er flyttet tilbage til Nørrebro.

På præstegården boede præsten Jantzen og hans familie. De havde tre tyende, hvoraf den ene - en kvinde ved navn Ane Cathrine Poulsen på 25 år - er tilflyttet kommunen i 1895! Derfor kunne man jo forestille sig, at det er Klaras plads hun har udfyldt. Det er en gisning.

Om tyendet boede i egen lejlighed kan ikke ses ud af mandtalslisterne"

• **Eberhard videreuddanner sig**

Eberhard ville videre og skabe sig et navn som billedhugger, hvilket ikke var muligt, så længe han "kun" arbejdede hos stenhuggerfirmaer. Efter arbejdstid gik han derfor til "*frihånds- og konstruktionstegning*" på *Teknisk Skole* hos *Sophus Vermehren*² for at kvalificere sig til akademiet, og i september 1898 blev han godkendt til optagelse på *Det Kongelige Kunstakademi* med denne grafik:

T.v. står: "*Antaget Prøve*". Øverst t.h.: "*Udført under min Vejledning, Sophus Vermehren*" og nederst til højre signeret "*E. Hippe 1898*"

Tegningen, som er i familiens eje, bærer præg af vandskade

Hans tidligere arbejdsgivere *Kristian Rørdam* og *Carl Scheller* støttede ham i hans ønske om at fortsætte uddannelsen på *Det Kongelige Kunstakademi* og anbefalede samtidig hans ansøgning om en friplads og et stipendium (legat), se næste side.

---

² *Sophus Vermehren* (1866-1950) var maler, uddannet på Kunstakademiet og tegnelærer ved *Teknisk Skole* (2)

Hr. Dekorationsbilledhugger Ernst Eberhard Hippe har i længere Tid med særdeles Dygtighed arbejdet her paa Marmorfabrikken og er mig bekendt som en stræbsom og agtværdig Mand, som jeg i enhver Henseende kan anbefale til den Friplads og det Stipendium han søger.

Da han er uformuende og har Familie og Slægtninge at forsørge vil enhver Hjælp til yderligere Dygtiggørelse i hans Arbejde kunne siges at være særdeles vel anvendt.

Kjøbenhavn, d. 12-12 1898

*K. Rørdam
Den Ankerske Marmorforretning*

I Følge Anmodning bevidnes herved, at Dekorationsbilledhugger Ernst Eberhard Hippe har arbejdet i min forretning i ca. 3 år.

Det er mig en Glæde at bevidne, at han altid har arbejdet med stor Dygtighed, ligesom jeg i enhver Henseende kan anbefale ham som en meget flittig og stræbsom Mand.

Det er mig bekendt, at Hippe er uformuende og har Familie at forsørge.

Kjøbenhavn N., d. 17.-12. 1898

Carl Scheller

I løbet af efteråret 1898 bestod han prøven i "Perspektiv- og frihåndstegning".

Herefter fortsatte han de næste to år på *Kunstakademiets Model- og Billedhuggerskole* hos *Vilhelm Bissen*³ og *August Saabye*⁴.

I sit CV har *Eberhard* refereret følgende udtalelser fra de to undervisere:

Hr. Ernst Hippe, som har gaaet i Billedhuggerskolen paa Akademiet, har vist baade Flid og Talent, hvorfor det ville glæde mig, om han blev sat i Stand til at fortsætte sine Studier

Kjøbenhavn 19-9 99

V. Bissen

Hr. Hippe har arbejdet i længere Tid for mig, og jeg undertegner i Alt Bissens Udtalelser

*Petersborgvej 6.
Den 21. September 1899*

A.W. Saabye

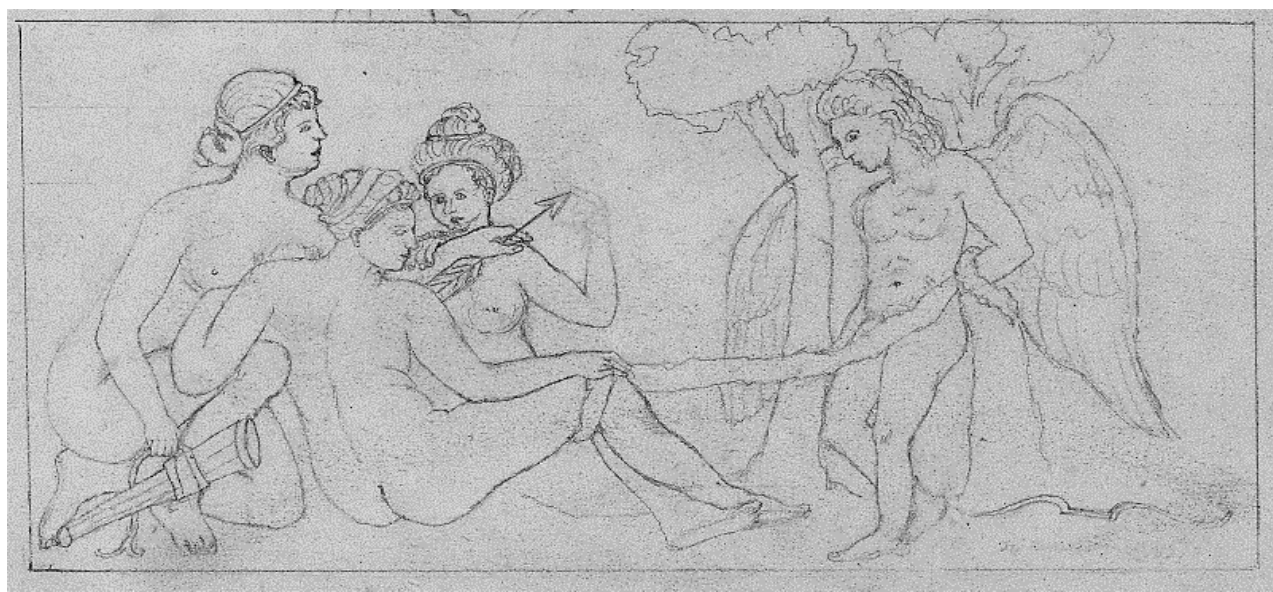
³ *Vilhelm Bissen* (1836-1913), billedhugger og professor ved Kunstakademiet 1889-1908; direktør smst. 1902-05 & 1906-08; medlem af Thorvaldsens Museums bestyrelse 1901-13 (2)

⁴ *August Saabye* (1823-1916), billedhugger og lærer ved Kunstakademiets Kunstscole 188-1904; medlem af Kunstakademiets skoleråd 1889-1911 (2)

Nedenfor gengives to af *Eberhards* tegninger, hvoraf et par stykker er påtegnet "*Saabye*", som udtryk for, at de er blevet udført i tegnetimerne hos ham.

Croquis og Kristusfigur

Tegning af *Eberhard* efter *Thorvaldsens* relief "*Amor og Gratierne*" (Rom 1831).
Inventar nr. A375 på *Thorvaldsens* Museum, København

I perioden 1899-1900 gik *Eberhard* til undervisning om aftenen, hvilket gav ham mulighed for at tjene penge ved i dagtimerne at udføre billedhuggerarbejde, fx:

Vasen til Dronning Louises Mindesøjle for ark. *Glæssel*⁵. Kulturformidler *Emilie Raaholt Christensen*, Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme har fotograferet søjlen og suppleret mig med følgende oplysninger:

Mindesøjlen er opstillet ved Bernstorffsslot. Efter dronningens død i 1898 besluttede kongen (Chr.IX) og hans 6 børn at rejse en mindesøjle til ære for deres hustru og mor i den fine Rosenhave ved Dronning Louises Te hus.

Vasen er anbragt på toppen af mindesøjlen, hvor der er et tydeligt portræt af den ældre Dronning Louise i profil. Det er et meget vellignende portræt. "Jeg kunne med det samme genkende dronningen, så der er ingen tvivl om, at din farfar har kunnet sit kram".

På hver side af portrættet ses en putto (et lille buttet drengebarn), som i denne sammenhæng ikke kan tilskrives en bestemt symbolværdi, men som blot skal betragtes som et dekorativt element. Måske skal det henlede tankerne på engle og himlen, som Louise efter sin død vil møde.

Teksten på siden af søjlen viser familiens tydelige kærlighed til Dr. Louise, se nedenfor.

*Ved Kjærlighed Du rejste Dig et Minde
Som mildne vil vort Hjertes Sorg og Savn.*

*Med Tak nu Mand og Børn en Krands Dig Binde.
Uvisnelig som Moders Skjønne Navn.*

*Og Baandet knyttet er af Hjærtets Strænge.
Som ingen Magt paa Jord formaar at sprænge.*

⁵ *Henri Glæsel* 1853-1921, arkitekt bl.a. kendt for byggeriet af Magasin du Nord og det store Tuborg bryghus på Strandvejen. Hans 5 år yngre bror *Edvard Glæsel* var i øvrigt samtidens store landskabsgartner, bl.a. slots- og herregårdshaver, kirkegårdshaver og Rådhushaven i København

Foruden et arbejde med "*Kalkstuck på Amalienborg*" (for H. Chr. Petersen) angiver *Eberhard* at have udført et *træskærearbejde af Sindings*⁶ "*Valkyrie*". Hvor dette arbejde befinder sig i dag, ved jeg ikke. *Sindings* statue "*Valkyrie*" står i dag står i Churchill Parken, København.

Valkyrier er iflg. nordisk mytologi kvindelige guder, som på Odins befaling udvælger de tapre krigere, som skal falde i kamp og føres til Valhal, hvor valkyrierne opvarter dem.

De er således både krigeriske, som på *Sinding's* skulptur fra 1908 og på bogens forside, "tjenestepiger", der kommer med et drikkebæger (-horn).

Billedet af *Stephan Sindings* "*Valkyrie*", som hang i glas og ramme i lejligheden i Læssøesgade

Det har været et hårdt liv for *Eberhard* med dagarbejde og efterfølgende aftenundervisning på akademiet, hvilket bl.a. fremgår af en udtalelse fra hans underviser⁷:

Hr. Ernst Hippe har flere Semestre i Aftentimerne frekventeret min skole paa Kunstakademiet, for dér at gjøre figurlige Studier. Skjønt maaske træt efter Dagens Arbejde har han dog med stor Flid og Udholdenhed stræbt at udvikle sine Evner i nævnte Retning. Fremgangen har ogsaa været god i Forhold til, den korte Tid han derpaa kunne anvende.

14. September 1900

Th. Stein

⁶ *Stephan Sinding* (1846-1922), billedhugger, docent i anatomi ved Kunstakademiet 1867-83, professor smst. 1883-1901, direktør smst. 1893-96 og vicedirektør 1896-99, medlem af Thorvaldsens Museums bestyrelse 1888-1901 (2).

⁷ *Theobald Stein* (1829-1901) var docent i anatomi ved Kunstakademiet 1867-83 og professor sammen med fra 1883 til 1901 og samtidig direktør 1893-96 og vicedirektør 1896-99 på akademiet. Han var endvidere medlem af Thorvaldsens Museums bestyrelse fra 1888 til 1901 (2).

· Bristede drømme

Ernst Eberhard Hippe arbejdede hos billedhuggeren Frederik Hammeleff (2) i tidsrummet 1896-1901, hvor han har udført nedennævnte to billedhuggerarbejder. Dokumentationen herfor har han sikret sig i form af atelier-fotografier og skriftlige udtalelser.

1. Portrætmedaljon i hvid marmor af Marie Bertine Hansen (1816-95)

Arbejdet kan ses på Assistents Kirkegård (afd. J, nr. 216) ved siden af mindestenen for broderen Christian Hansen⁸. Hendes anden broder, Theofilos Hansen⁹ var et af de store navne i europæisk arkitektur i 1800-tallet. Under portrætmedaljonen står en hyldest til brødrenes betydning for kunsten:

"Kærlig og trofast lærte hun af sine brødre Christian og Theofilos at elske det skønne og ved hendes Gaver skal dets Vækst fremmes herhjemme og hendes Minde skal blive bevaret trofast gennem Tiden"

Med "Hendes Gaver" henvises til, at Marie Bertine Hansen på grundlag af sin efterladte formue stiftede "Theofilus Hansens Rejselegat", som tildeles arkitekter og kunstindustrielle håndværkere (2).

Eberhards arbejdsgiver skrev efterfølgende:

Hr. Billedhugger Ernst Hippe har med Flid og Talent udført en Portrætmedallon i Marmor (til Marie Bertine Hansens Gravmonument) for mig, saa det er mig en Fornøjelse at anbefale ham paa det bedste.

21. september 1899, Frederik Hammeleff

Fotoet må være taget i forbindelse med opsætningen i 1899, jf. "bagtæppet"

⁸ (Hans) Christian Hansen (1803-1883), arkitekt og professor ved Kunstakademiet. Har bl.a. tegnet Kommunehospitalet og Zoologisk Museum i København. Arkitekt for den græske konges og tegnede bl.a. Universitetet i Athen (2)

⁹ Theophilus Hansen (1813-1891), arkitekt for flere monumentale bygninger i Wien (2)

2. Marmorrelief til Jesuskirken

Betingelserne for opførelse af kirken i Valby blev fastsat d. 13. marts 1883 af brygger *Carl Jacobsen*¹⁰ i fundatsen til "Ny Carlsberg Kirkelegat". Legatet udgjorde 25% af en million kr., som *Carl* fik som en slags arveforskud fra sin far. Byggeriet blev påbegyndt 1884 og afsluttet 15. november 1891. Som en hyldest til kirkens arkitekt *Vilhelm Dahlerup* og murmester *Sofus Peter Beckmann* bad *Carl Jacobsen* i december 1894 billedhuggeren *Frederik Hammelef*

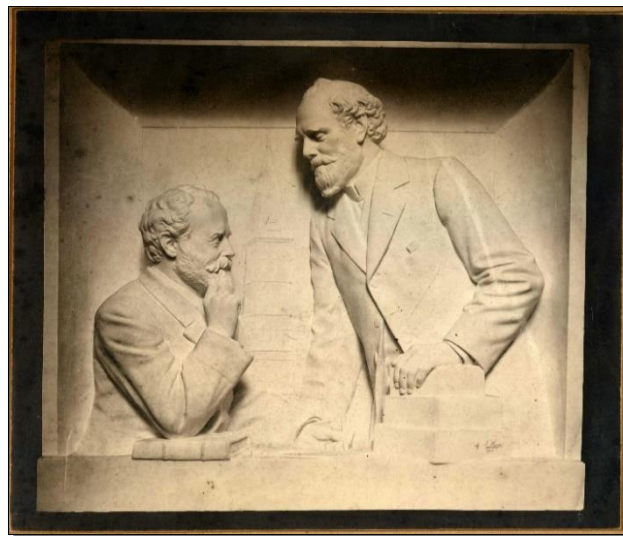

Foto af marmorrelieffet til *Jesuskirken*, signeret *E. Hippe*. Foto fra *Eberhards* album

om at hugge et relief i marmor af de to hovedpersoner. Som forlæg havde *Hammelef* udarbejdet en model i ler. Hvorfor han overlod billedhuggerarbejdet til *Eberhard* er uvist. Muligvis har han de første år selv været forhindret af sygdom eller andre personlige grunde, og så - efter færdiggørelsen af *Bertine Hansen's* gravmonument - er han blevet opmærksom på "*Hippes Flid og Talent*". I december 1900 var relieffet færdighugget af *Eberhard*, som sikrede sig det ovenfor signerede fotografi, formentlig optaget i atelieret, hvor han også fik sine læremestre fra *Kunstakademiet* til at udtale sig:

Efter Opfordring af Hr. Hippe har jeg seet paa en Copi i Marmor af et Relieff som Billedhugger Hammeleff har modelleret.

Han bad mig om at give sig skriftlig hvad jeg mundtlig sagde ham, nemlig at jeg fandt Copien saa god, som man over Hovedet kunde vente at faa en saadan gjort herhjemme. Dette har jeg herved den Fornøjelse at gjøre.

Kjøbenhavn 22. Dec. 1900

V. Bissen

Paa Hr. Hippes Opfordring har jeg ogsaa set Relieffet som han har udført i Marmor efter Hammeleffs Model.

Jeg finder at det er saa godt udført, som man kan forlange. Det er som Modellen - og der er store Vanskeligheder ved at hugge et saa højt Relief inde i en saa stor Dybde.

Petersborgvej.

Den 23. December 1900

A.W. Saabye

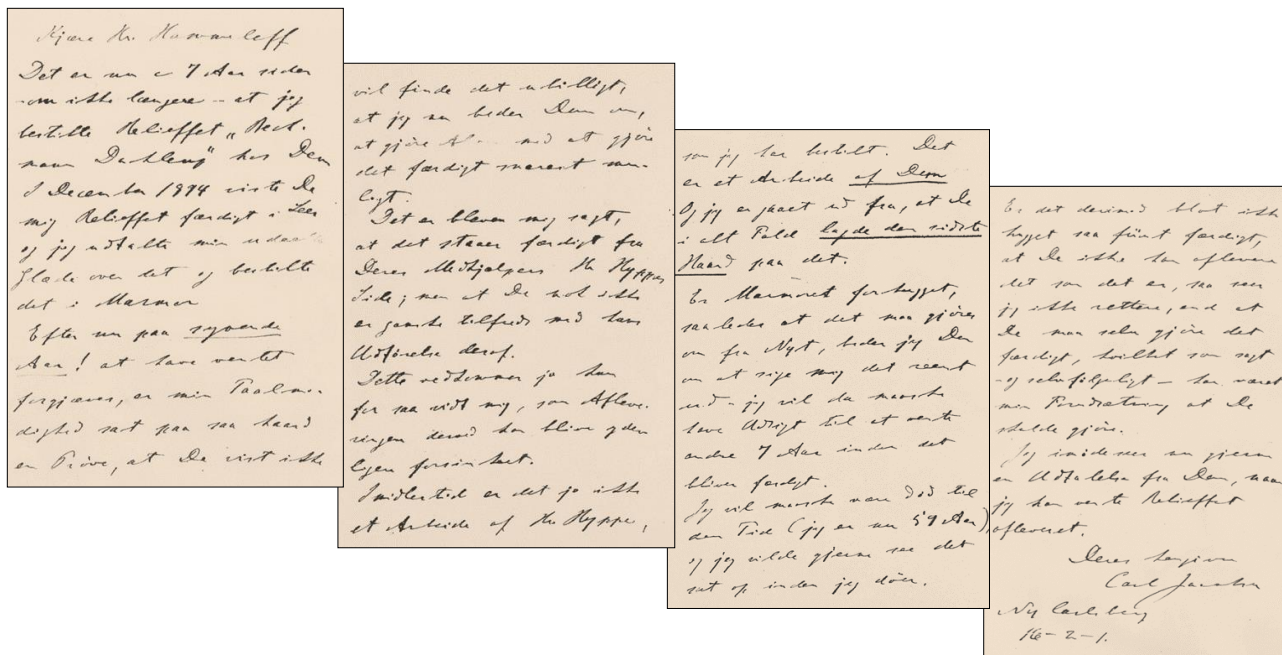
Paa Hr. Hippes Anmodning har jeg ogsaa taget hans Marmorcopie af Hr. Hammeleffs Relief i Øjesyn. Jeg kan heller ikke se andet, end at han har skilt sig rigtig godt fra det.

Kjøbenhavn 22. Dec. 1900

Stephan Sinding

¹⁰ *Carl Jacobsen* (1842-1914) brygger, kunstsamler og mæcen, hvis enorme formue blev grundlagt af faderen *J.C. Jacobsen* (1811-87) og udbygget på bryggeriet *Ny Carlsberg*

Hvorledes arbejdsklimaet mellem *Hammeleff* og *Eberhard* har været i jule-måneden år 1900 er uvist. At det har været vigtigt for *Eberhard* at få de ovenfor refererede udtalelser viser sig den 16. februar 1901, hvor *Carl Jacobsen* er blevet klar over, at opgaven er overdraget en anden end oprindeligt tiltænkt. Han sender derfor *Hammeleff* følgende 4-siders brev:

Den gengivne tekst kan være vanskelig at læse, men "renskrevet" lyder den:

Kjære Hr. Hammeleff
 Det er nu o. 7 Aar siden, om ikke længere - at jeg bestilte Relieffet "Beckmann Dahlerup" hos Dem. I December 1894 viste De mig Relieffet færdigt i Leer og jeg udtalte min udelte Glæde over det og bestilte det i Marmor. Efter nu paa syvende Aar! at have ventet forgæves, er min Taalmodighed sat paa saa haard en Prøve, at De vist ikke vil finde det ubilligt, at jeg nu beder Dem om at gøre Alvor med at gøre det færdigt snarest muligt.

Det er bleven mig sagt, at det staar færdigt fra deres Medhjælper Hr. HIPPES Side; men at De nok ikke er ganske tilfreds med hans Udførelse deraf. Dette vedkommer jo kun for saa vidt mig, som Afleveringen dermed(?) kun bliver yderligere forsinket. Imidlertid er det jo ikke et Arbejde af Hr. Hippe, som jeg har bestilt. Det er et Arbejde af Dem. Og jeg er gaaet ud fra, at De i alt Fald lagde den sidste Haand paa det. Er Marmoret forhugget (fejlhugget), saaledes at det maa gjøres om fra nyt, beder jeg Dem om at sige mig det reent ud, og jeg vil da maaske have Udsigt til at vente andre 7 Aar, inden det bliver færdigt. Jeg vil maaske være død til den Tid (jeg er nu 59 Aar), og jeg ville gerne se det sat op inden jeg dør.

Er det derimod blot ikke hugget saa fiint færdigt, at De ikke kan aflevere det, som det er, så ser jeg ikke rettere end at De maa selv gøre det færdigt, hvilket som sagt - og selvfølgelig - har været min Forudsætning, at De skulde gøre.

Jeg imødeser nu gerne en Udtalelse fra Dem, naar jeg kan vente Relieffet afleveret.

Deres hengivne Carl Jacobsen
 Ny Carlsberg 16 - 2 - 1

Carl Jacobsens brev er jeg blevet bekendt med (og fået hjælp til at tyde) af *Nina Haldor Hansen*, historiekyndig rundviser ved *Jesuskirken*. De 4 håndskrevne brevsider er fotograferet på *Rigsarkivet* fra Valby Sogns "kopibog"¹¹, som omfatter en kronologisk ordnet kopisamling af *Carl Jacobsens* breve. Rent teknisk drejer det sig om en bog med tynde "silkepapirblade". Her lagde man det med blæk håndskrevne brev bag ved et af disse blade, som i forvejen var gjort fugtigt. Herefter blev "silkepapiret" presset ned mod brevet, som derved afsatte et spejlvendt, men på bagsiden (ved gennemlysning) læseligt aftryk. Sætningen i *Jacobsens* brev: "Det er bleven mig sagt, at det staar færdigt fra deres Medhjælper Hr. HIPPES Side ..." er jo korrekt, eftersom *Eberhard* allerede i december havde sikret sig den fornødne dokumentation herfor. *Hammeleffs* svar kendes ikke, men han har skyndt sig at undskylde og give løfte om, at relieffet hurtigt kunne gøres klar.

14 dage efter sit første brev skriver bryggeren således:

Ny Carlsberg 3 - 3 - 1

Kjære Hr. Hammeleff
Relieffet kan modtages paa Jesuskirken, naar De vil.
At De vil eftergaae det paa Stedet, glæder mig meget, thi De kan da tage Hensyn til Belysningen, som den er og maaske derved fremhæve et og andet som udarbejdet i Atelieret ikke vil gjøre den af Dem tilsigtede Virkning.
Mhp at indmure det gaar vel ikke an
1) dels vil det let gaa løst, naar De hugger på Marmoret
2) dels vil det vel være ubekvemt for Dem at hugge paa det lodretstaaende Marmor
3) dels vil Muren vel ogsaa let tage Skade.
Jeg formoder derfor, at De bringer en Cavalet med og at vi i øvrigt mundtlig aftaler, hvad der skal gøres: Pladsens nøjagtige Bestemmelse. Om denne behøves antagelig ikke Ramme.
Deres hengivne Carl Jacobsen

Relieffet er fotograferet i 2011 og venligst opmålt af organist ved *Jesuskirken*, *Jørgen Haldor Hansen*.

Det måler 128 cm i bredden og 81 cm i højden. Det dybeste sted er hele 25 cm.

Det er placeret i muren på højre side af korgalleriet, mens der tilsvarende på venstre side er ophængt et portræt af *Carl* og *Otilia Jacobsen*.

¹¹ Arkivskaber: Valby Sogn, Arkivserie: Kopibog, Løbenummer: A.2.A3.B.2.

Hvornår præcis relieffet er blevet sat op vides ikke, men det er sket før 18. juni 1901, hvor der i Jesuskirkens Synsprotokol er noteret følgende: "På Korgalleriet var indsat siden sidste Syn (11/7-1900) et Relief i Marmor forestillende Kirkens Arkitekt og Murmester." Dette er oplyst af *Nina Haldor Hansen*, som også oplyser, at marmoret ikke figurerer i Ny Carlsbergs regnskabsbøger. I modsætning til portrætmedaljonen i marmor til *Marie Bertine Hansens* gravmonument har jeg ikke stødt på en skriftlig udtalelse fra *Frederik Hammeleff* om *Eberhards* arbejde med marmorrelieffet til *Jesuskirken*. Det er heller ikke omtalt i *Hammeleffs* biografi (2).

- **Mukkerten lægges til side**

Ernst Eberhard HIPPES
mukkert.

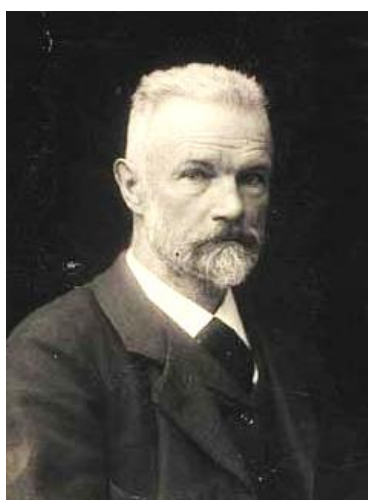
Hovedet er af hærdet stål. Det bærer spor af flittigt brug på slagfladerne. Træhåndtaget er 12 cm

Indsat er et fabrikmærke fra hovedets overside.

Arbejdet hos billedhuggeren *Frederik Hammeleff* blev afslutningen på *Eberhards* ambitioner om at blive en anerkendt billedhugger. Hele forløbet omkring relieffet til marmorkirken er formentlig typisk for en tid, hvor der i København var mange dygtige håndværkere og kunstnere, som kappedes om anerkendelse. I denne kamp udnyttedes endnu ikke etablerede kollegaer af bedre funderede arbejdsgivere, som tog æren for det arbejde, der blev udført. *Eberhard* har haft det, som mange andre af tidens billedhuggere, der i "afmagt" søgte at løfte arven efter *Thorvaldsen*(11). Det er tankevækkende, at ingen af de af *Eberhard* dygtigt udførte marmorarbejder – statuetten af *Niels W. Gade* og relieffet af *Dahlerup* og *Beckmann* til *Jesuskirken* – "fik lov til" at bære hans navn. Modellerne til disse arbejder er ganske vist skabte af hans arbejdsgivere, billedhuggerne *August Hassel* og *Frederik Hammeleff*, men *Eberhards* påtvungne "anonymitet" kan ikke have undgået at give en vis bitterhed.

Allerede i 1890erne havde *Eberhard* arbejdet intenst på at etablere sit eget firma indenfor dekorering af bygningsfacader. I 1905 beskrives *Eberhard* i bogen "*Danmarks Industri og Haandværk*" (7) som "*Billedhugger, Billedskærer, Støber og Modelleure med speciale i Portrætter i Marmor og Carrara-Masse*". Hans supplerende uddannelse på *Kunstakademiets Billedhuggerskole* havde givet ham mange gode kontakter blandt lærerne, hvilket både hjalp ham og senere *Clara* til at komme videre med at etablere egen virksomhed.

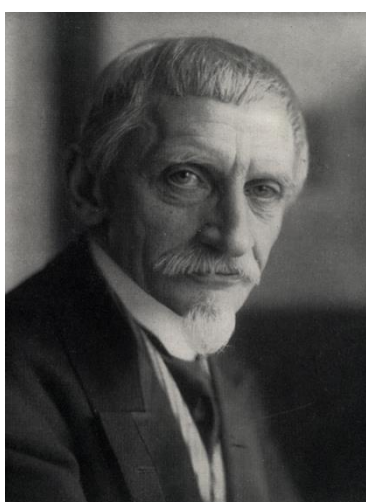
Fire for Eberhards virke betydningsfulde billedhuggere

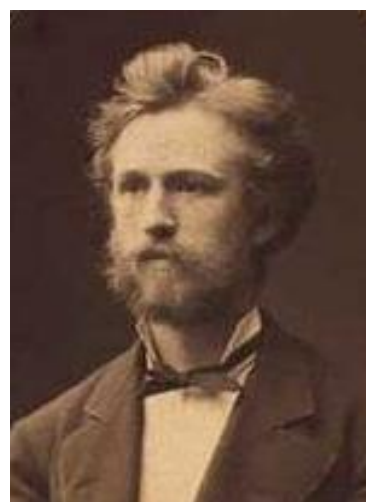
Vilhelm Bissen 1836-
1913
Foto: Frederik Riise

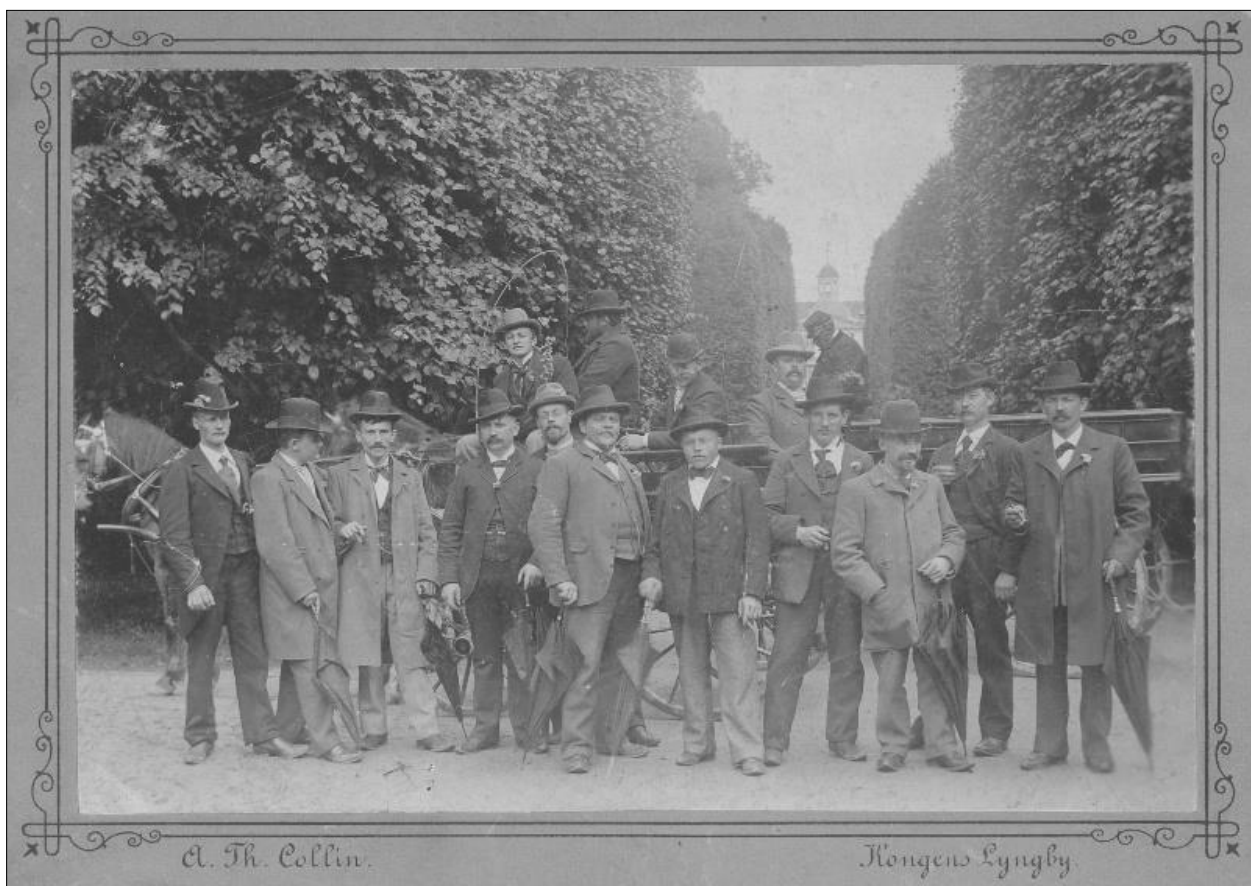
August Saabye 1823-
1916
Foto: Jens Petersen

Stephan Sinding 1846-
1922
Foto: Martha Wolff

Frederik Hammeleff 1847-
1916
Foto: Peter Most

Skovtur med fagfæller, ca. år 1900. *Ernst Eberhard Hippe* står som nummer 3 fra venstre. Yderst t.h. er det formentlig *Carl Scheller*

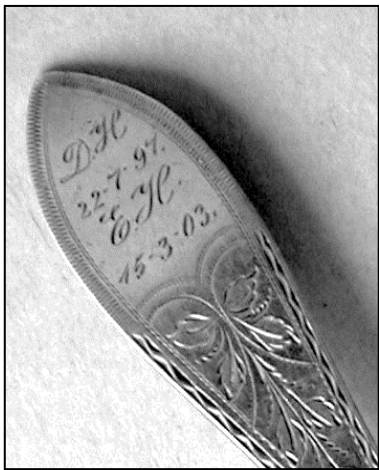
Det ovenfor viste billede er taget af fotografen *Alfred Theodor Collin* (1849-1922)¹², der havde atelier i Kgs. Lyngby lige over for Sorgenfri Slotspark. Fotografiet er tydeligvis taget foran alleen til Sorgenfri Slot, som skimtes i baggrunden.

Theodor Collins far var teaterlæge og titulær professor, men også en dygtig amatør fotograf, som har taget nogle fantastiske billeder af *H.C. Andersen* ved den Collinske gård i Amaliegade. Bedstefaren var i øvrigt *Jonas Collin*, der hjalp *H.C. Andersen* på vej i København.

¹² *Alfred Theodor Collin* har fået tilegnet egen hjemmeside ved forfatter og webredaktør *Ann Vibeke Knudsen* (III)

· En familiehemmelighed

Allerede året efter, de var blevet gift, flyttede *Clara* og *Eberhard* fra Vedbækgade til Bjelkes allé 1. Her boede de også kun 1 år for i 1897 at flytte til Jagtvej 31a. At de flyttede til de ny adresser blev formentligt valgt, fordi de bragte *Eberhard* nærmere arbejdspladserne på Nørrebro. Ægteparret havde stadig pligt til at melde deres adresseskift til politiet¹³. Sammenholdt med nogle indgraverede data på en "dåbske" førte politiets registerblade, en kirkebog og et par folketællinger til en overraskende opdagelse: På "dåbskeen" er der, som vist nedenfor (udover min fars data *E.H. 15-3-03*), indgraveret *D.H. 22-7-97*. Dette tyder på, at der var født et barn i 1897! Ved gennemsøgning af dåbsnotaterne i kirkebogen fra St. Stefans sogn blev dette bekræftet¹⁴.

Ernst Otto Durell Hippe, født 22.07. 1897 i hjemmet Jagtvej 31, st., København N, St. Stefan sogn.

Døbt: 21.11.1897 i St. Stefan Kirke

Forældre: Billedhugger Ernst Eberhard Hippe og hustru Klara Margrethe f. Romberg

Faddere: Stenhugger Niels Lindeblad, Valdemarsgade 40 og Stenhugger Hans Nielsen, Vestervoldgade

Anmærkning: "Barnet har ikke legalt Fødehjem i København"

Ernst Otto Durell. *Clara* og *Eberhard* fik altså – meget naturligt – en søn 2 år efter, de var blevet gift. Men hvad var der blevet af ham? Man kan hæfte sig ved den sidste bemærkning i kirkebogen: "Barnet har ikke legalt Fødehjem i København" – det skyldtes formentlig, at forældrene på det tidspunkt ikke havde dansk statsborgerskab.

Men hvad var det nu med denne søn? Ingen i familien har omtalt ham, hverken min farmor, far eller faster. Via Politiregistret fandt jeg ud af, at familien i 1899 flyttede til en større lejlighed på Nørrebrogade 68. Her blev dreng nr. 2 (min far) *Ernst Edvin Durell* født den 15. marts 1903.

¹³ "Københavns Politis Døde Blade": Meldt Bopæl

¹⁴ K.B. 3/33-18, 1897-1899, No. 187

Fra efterladte postkort kunne jeg se, at familien kort efter var flyttet til Dronning Olgas Vej 7. Ved *Folketællingen 1906* boede der imidlertid på denne adresse kun den ene søn, født i 1903 – foruden *Clara* og *Eberhard*! Hvor var *Ernst Otto Durell* blevet af?

Ved at gennemgå begravelsesprotokollerne på *Københavns Stadsarkiv* fandt jeg de t.h. viste oplysninger¹⁵

Ernst Otto Durell Hippe

Født 22.07. 1897

Død 07.03. 1903 i hjemmet *Nørrebrogade 68*

Begravet på *Assistens Kirkegaard* 13.03. 1903

Diagnose: *Tuberculosis pulmonum.*

Meningitis tuberculosa

Clara og *Eberhards* førstefødte søn var altså død ugen før min far, *Ernst Edvin Durell Hippe* blev født! Man kan forestille sig en fortvivlet, højgravid mor og en mindst lige så ulykkelig far, som ser deres 5½ årige barn forsvinde mellem armene på dem efter kort tids sygdom med høj feber. Fra deres lejlighed har de kunnet se lige ned på *Assistens Kirkegård*, hvor deres søn lå begravet.

Bag på dette foto fra år 1900 har *Clara* skrevet: "Sisde Familiebild"!

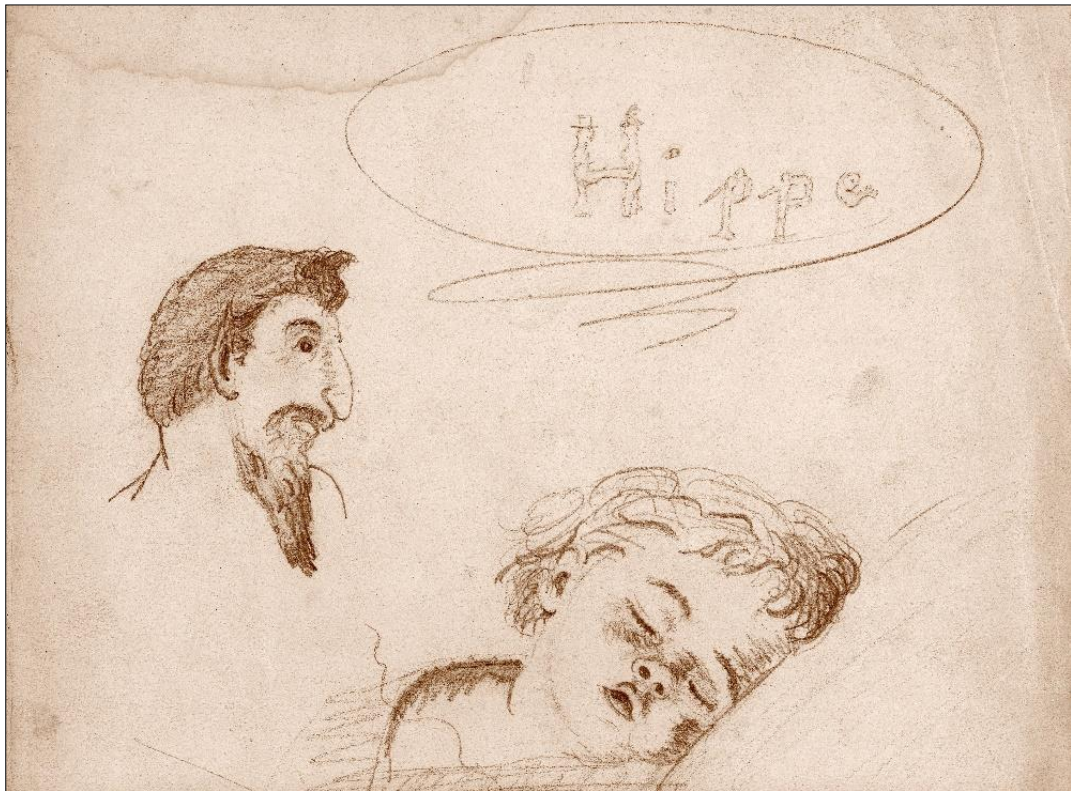

Familien boede på *Nørrebrogade 68* i lejligheden med lampen.

¹⁵ *Mandlige Begravelser 1901-1905, protokol 65/No. 1594*

Fotoet viser den 5-årige *Ernst Otto Durell*, som også er blevet forevigtet af faderen i busten t.h. Nedenunder har *Eberhard* tegnet sin 5½ årige søn på dødslejet. Man ser navnet "*Hippe*" forsvinder op i himlen, hvor *Kristus* – eller er det *Djævelen* med de spidse ører – som ser beklagende til. Bogstaverne i "*Hippe*" består af små menneskefigurer. Er det afdøde familiemedlemmer?

· Familieførøelse

Ernst Edvin Durell (min far) blev født 15. marts 1903 i hjemmet på Nørrebrogade 68 to dage efter, at den 5½ årige *Ernst Otto Durell* blev begravet på den anden side af gaden i afdelingen for børnebegravelser. For *Clara* og *Eberhard* var det naturligt, at den nyfødte søn kom som en trøst og dermed erstatning for den døde søn. "Kaldenavnet" *Otto* blev erstattet med *Edvin*. Samtidig besluttede *Clara* og *Eberhard* aldrig at nævne deres afdøde søn. Samtidig var der formentlig store forventninger til *Edvin* – forventninger, som formentlig tyngede ham resten af livet.

Året efter *Edvins* fødsel flyttede familien til Dronning Olgasvej 7, Frederiksberg, hvor de havde en stuelejlighed med en lille have udenfor. Som nabo fik de den 75-årige grundlægger af stenhuggerfirmaet *August Scheller* på Nørrebrogade, hvor *Eberhard* arbejdede.

Martha Margrethe. "Faster *Grethe*" blev født 18. marts 1905 i hjemmet på Dronning Olgasvej. Det blev til 5-6 gode år, hvor børnene kunne boltre sig i de nærmest landlige omgivelser på Frederiksberg, inden de flyttede til Læssøesgade nærmere Københavns centrum. De to søskende voksede op i lykkelig uvidenhed om den skæbne, som på den tid kunne ramme alle småbørn og i øvrigt også – som det senere skulle vise sig – kunne ramme de voksne.

Edvin 6 og Martha 4 år

Edvin serverer kaffe i haven

Christian Winthers beskrivelse af klædedragten i "Flugten til Amerika":

*Dengang jeg var en lille én,
- og havde begyndt min Skole,
- og havde faaet Støvler paa
begge Ben,
- og kastet min Bluse-Kjole.*

DEL 2 Udfordringer

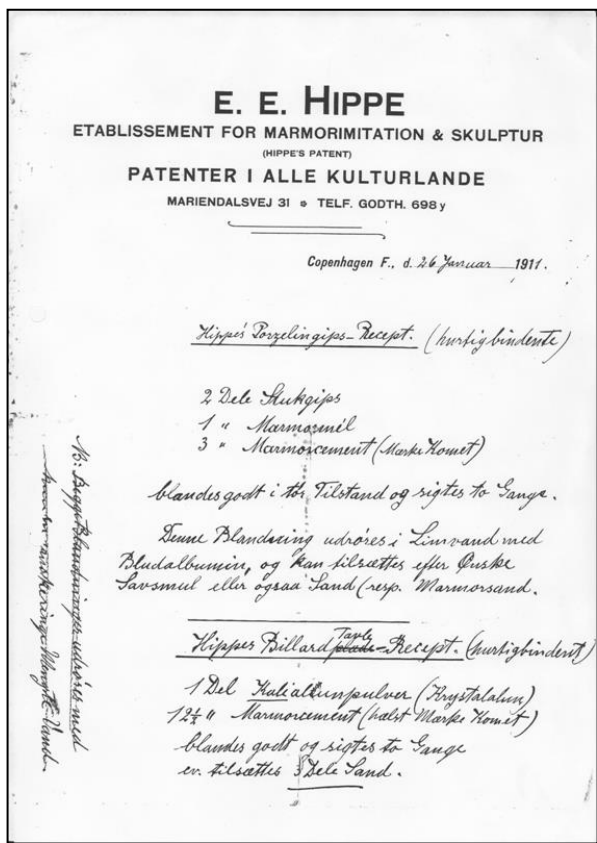
Til Søren 1.5.2015

*Freunde, flieht die dunkle Kammer,
wo man euch das Licht verzwickt**

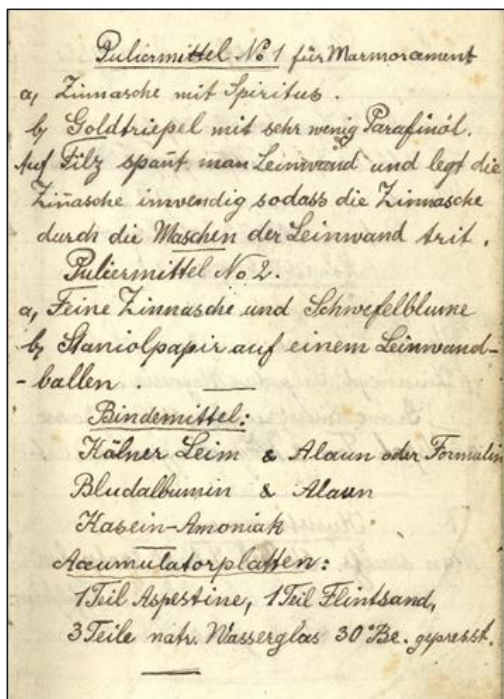
---

*) Venner, undgå det mørke værelse, hvor man komplicerer lyset for jer. J.W.Goethe 1794

Eberhards brevpapir med opskrifter på forskelligt kunstmarmor.

Til højre foto af en (i dag) mere end 100-årig farvebelagt marmorplade med den græske gudinde Hera. Overfladen er blankpoleret og virker utrolig velbevaret, nærmest "uforgængelig". Pladen måler 46,5 x 34 cm. Tykkelsen er 2 cm og vægten knap 9 kg.

Til venstre et par opskrifter på poleringsmidler fra en af Eberhards arbejdsbøger:

"Puliermittel No 1" til farvelagt cementdekoration

"Puliermittel No 2" til hans sidste arbejder med farveindlagt trædekoration

· Eberhard starter egen virksomhed

De første eksperimenter med farvning af stenmaterialer. Som omtalt i del 1 arbejdede Eberhard fra 1892-95 som dekorationsbilledhugger på *Statens Museum for Kunst, Ny Carlsberg Glyptoteket, Kunstindustrimuseet* og *Det kongelige Musikkonservatorium*. I forbindelse med arbejdet på disse bygninger har han formentlig fået erfaring med farvning af cement og sandsten.

Eberhards underviser i farvelære på akademiet var kunstmaleren *Sophus Vermehren*. I året 1900 ansøgte han sammen med sin læremester patent på "*Fremgangsmaade til Farvning og Hærdning af Marmor og lignende Stenarter*". Ansøgningen blev imidlertid "*afslået som ikke egnet*" (1900, J.nr. 224)¹⁶. Mens *Vermehren* koncentrerede sig om malerkunsten, eksperimenterede Eberhard videre med metoder til "*at forsyne Marmor med dybt indtrængende Farvedekoration*" – et arbejde som lykkedes året efter, hvor han opnåede sit første patent.

Restaurering af "Sønnes Frise". Thorvaldsens museum fra 1848 blev udvendigt dekoreret med farvebilleder af kunstmaleren *Jørgen Sonne*. Som følge af udsættelsen for det skiftende vejrlig var der naturligvis behov for reovering af facaden med dens billeder ("*Sønnes Frise*"). Til dette arbejde var der nedsat en "*Kommission*" ledet af *G. A. Hagemann* og *H. I. Hannover*. Professorerne *Vilhelm Bissen* og *Th. Stein*, som begge kendte til Eberhards specielle interesse for "dybdefarvning" af stenmaterialer, og som var medlemmer af museets bestyrelse, opfordrede ham til at præsentere sin metode. I sidste øjeblik fik hans henvendelse et par ord med i kommissionens afsluttende beretning (17):

Den 24de April (1901) henvendte Hr. Billedhugger Hippe sig til os og meddelte, at han havde opfundet en Metode til "Dekorering af Marmor" og foreviste en Prøve herpaa. Da Farverne tydeligvis vare Anilinfarver, gjorde vi ham opmærksom paa, at der kun kunde være Tale om at anvende holdbare Farver. Hr. H. har senere eksperimenteret dels med at finde saadanne, dels med at ud-danne Metoden specielt med Hensyn til en eventuel Anvendelse til Musæets Dekorering. Ifølge en Meddelelse fra ham af 19de Juli var han beskæftiget med at træffe de 8 Farvetoner..... Princippet i Hr. H.'s Metode, som er blevet bekendt ved hans Danske Patent Nr. 4119, bestaar i, at han udenfor tegner Konturlinier, som hindrer en Farves Indsugning i det porøse Marmor..... Indenfor Konturlinierne understøttes Indsugningen af Farverne ved Sugning fra Materialets Bagside. Om han vil kunne naa at udvikle en brugelig Metode, kan vi, efter hvad der hidtil foreligger, ikke have nogen Mening om. Først i Midten af den følgende Maaned kan vi - efter hvad han har meddelt os - faa nogle af hans videre Forsøg at se.

¹⁶ Rigsarkivet, Patent- og Varemærkestyrelsen, Patentafdelingen. Journalregistret

Knap et år efter modtog *Eberhard* følgende skrivelse fra *Kommissionen til Restaurering af Thorvaldsens Museum*:

*Til Hr. Billedhugger Hippe,
Efter at være bleven bekendt med de af Dem indsendte Prøver af malet Cementarbejde har Kommissionen ønsket at vise Dem sin Paaskønnelse af det betydelige Arbejde, som De har udført for at opnaa en Løsning af Spørgsmaalet om Fremgangsmaaden ved Museets Restaurering, og beder Dem som Vederlag modtage det hermed følgende beløb af 350 Kroner.*

Den 26. Marts 1902

P. Hauberg, Sekretær ved Kommissionen

De 350 kr. i 1902 svarer i dag til den pæne sum af 24.000 kr. (I). Samtidig har *Eberhard* formentlig fået den nedenfor viste metalkopi af Thorvaldsens originalmodel af "*Hektors afsked med Andromache*".

Originalen, som måler 93,5 x 184,2 cm, er udført i marmor og ophængt på Thorvaldsens Museum. Kopien måler 56 x 32 cm.

Eberhard havde nu arbejdet i mere end et år på at udvikle metoder til dybdefarvning af stenmaterialer, som foruden marmor også omfattede cement.

I den forbindelse fik han i 1901 gode anbefalinger fra professorerne *August Saaby* og *Vilhelm Bissen* om økonomisk støtte til sit arbejde. På tilsvarende måde fik han også anbefalinger fra arkitekt *Fred Levy* og dekorationskunstner *Niklaus Fristrup*, se del 3. De fire eksperters udtalelser har formentlig ansporet *Eberhard* til at komme med sit bidrag til restaureringen af "*Sonnes Frise*".

· "Etablissement for Marmorimitation & Skulptur"

Eberhard havde nu opholdt sig i København i en 10-årig periode, men allerede inden århundredeskiftet havde han oparbejdet sin egen virksomhed. I 1910 flyttede familien til *Mariendalsvej 31*, hvor han på sit brevpapir reklamerede for sit eget "Etablissement". Skriftlige bedømmelser af hans arbejder fra kendte personer var naturligvis kærkomne. Men hans hidtidige erfaringer fra det københavnske kunstnermiljø gjorde, at han måtte sikre sig ophavsretten til sine arbejdsmetoder for at kunne opnå en rentabel levevej. Her kom en i *Danmark* relativt ny patentlov ham til gode:

Den danske patentlov af 1894

Patentret har været kendt i Europa fra omkring 1450 og er i århundrederne derefter indført i flere lande for at beskytte opfindelser inden for områder, som har haft særlig samfundsmæssig betydning. Man etablerede senere et samarbejde på internationalt plan bl.a. via den såkaldte "Pariserkonvention", hvor man kunne videreføre en patentansøgning fra land til land inden for det første år. Opfinderen skulle selv søge om retten i hvert enkelt land.

Kun nye opfindelser i forhold til såvel danske som udenlandske kendte teknikker kunne patenteres. Opfindelsen skulle adskille sig væsentligt fra en hidtil kendt teknik, vurderet af en uvildig fagmand, og den skulle kunne udnyttes praktisk erhvervsmæssigt. Ansøgningen skulle indeholde en patentbeskrivelse med fornødne tegninger samt et eller flere patentkrav.

Patentretten kunne overdrages ved salg eller gennem en licenskontrakt mod et vederlag, fx efter produktionsomfanget. Patentretten var på maks. 20 år, regnet fra ansøgningstidspunktet. Der skulle betales en årsafgift for at opretholde patentbeskyttelsen. Da en del opfindelser ikke var succesrige, blev mange patenter ikke videreført efter de første år.

Via patentsystemet opnåede Eberhard patentretten til de fleste opfindelser. På hans brevpapir fra 1911 "reklamerede" han således med betegnelsen "*Patenter i alle Kulturlande*", se side 40. Hvor mange lande denne betegnelse dækkede over er uklart, men foruden *Danmark* og nabolandene *Tyskland* og *Sverige* er jeg stødt på to patenter i *England* og to patenter i *USA*¹⁷, jf., oversigten over patenter sidst i denne bog.

Grunden til de mange patenter i forskellige lande var datidens krav om, at man for hver opfindelse skulle ansøge om patentrettigheden i hvert enkelt land for at undgå at andre frit kunne benytte sig af opfindelsen. I dag har man inden for EU en fælles patentlov, som gør, at man kan nøjes med en enkelt ansøgning.

¹⁷ Opsporet af min tennismakker *Keld Drube*, som har været ansat i det danske patentdirektorat.

Eberhards "trækuffert", som indeholder smukt polerede stenprøver

Af *Eberhards* arbejdsbøger, korrespondancer og patentansøgninger fremgår, at han fra 1900-1911 har været optaget af at forbedre sine produkter, som han forelagde nye arbejdsgivere ved at henvise til anbefalinger fra tidligere arbejdspladser samt til detaljerede beskrivelser og tegninger i forbindelse med patentansøgningerne. Desuden har han medbragt en "trækuffert" med prøver på sine dekorative stenfarvninger.

Med henblik på markedsføringen i **Tyskland** sikrede *Eberhard* sig allerede i juni 1901 en anbefaling på tysk fra professor ved Kunstakademiet *Stephan Sinding*, som bl.a. skriver:

"Ich glaube, dass Ihre Erfindung sowohl für statuarische Arbeiten in Marmor wie für architektonischen Gebrauch von der größten Bedeutung sein muss"

Denne anbefaling var med til at skabe interesse i Dresden, hvor billedhuggeren *W. Armbruster* har videreformidlet *Eberhards* prøver til den russiske zars hofmester, som efterfølgende bl.a. udtalte:

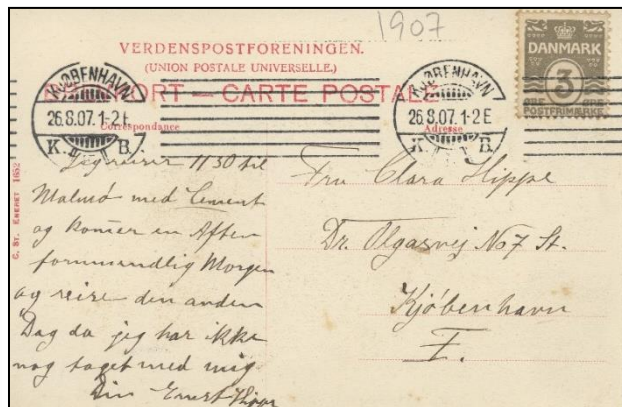
"Ihre Proben, für die ihr Ihnen danke, und die ich großartig finde, werde ich einstweilen nach Russland senden, wenn Sie die Ihrigen nicht zurückhaben wollen"

Armbruster havde forinden vist stenprøverne til direktøren for Dresden Skulptur Museum, *Geheimrat Preu* "der auch gerne einige Proben haben wollen".

Hans tyske patentrettigheder omfatter 4 metoder til stenfarvninger fra perioden 1906-11. Patenterne solgte han videre til tyske fabrikanter samtidig med, at han kunne anvende metodebeskrivelserne ved ansøgninger i Danmark og Sverige. *Eberhard* arbejdede ikke selv med de patenterede produkter i Tyskland, men han forestod mange indkøb af materialer til svenske arbejdspladser.

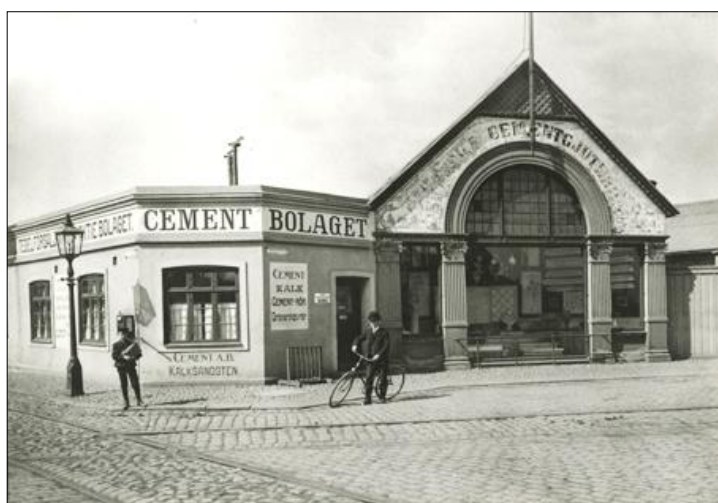

Postkort til hustruen fra Bremen 1906:
*"Det går rigtig godt. Vi kan sælge Patentet,
 så snart vi har fået tysk Patent"*

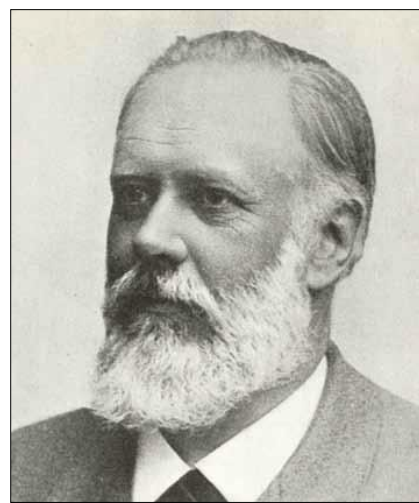

Postkort til hustruen på vej til Sverige 1907:
*"Jeg reiser 11:30 til Malmø med cement...
 da jeg ikke har taget noget med mig"*

I **Sverige**, som i andre lande, kom der omkring århundredeskiftet i takt med industrialiseringen - en øget befolkningstilvækst i de større byer. Behovet for flere boliger gjaldt også i Malmøregionen. Generaldirektør *Rudolf Frederik Berg* havde allerede i 1887 grundlagt "*A/B Skånska Cementgjuteriet*". Virksomheden var derfor tidligt førende inden for opførelse af boliger, veje, broer, dæmninger og havneanlæg. Et område, som især havde *Bergs* interesse, var fabrikation af facadesten til ud- og indvendig brug. De dertil nødvendige materialer som gipssten, marmor og marmorstøv blev leveret af tyske, franske og belgiske fabrikker. I 1890 havde *Berg* købt rettighederne af et cementfirma i Berlin til at fremstille "*Viktoriaplattan*", hvis fabrikationshemmelighed bl.a. bestod i en hydraulisk sammenpresning af materialerne, hvorved de var anvendelige til rumadskillelse og samtidig kunne modstå ildebrand (14).

Cementstøberiet i Malmø i 1900-tallets begyndelse

Rudolf Frederik Berg (1846-1908)

H. I. Hannover(1861-1937)

Professor *H. I. Hannover* (9), som kendte *Eberhards* ekspertise i forbindelse med hans patent-ansøgninger, rådede ham i februar 1905 til at tage kontakt til direktør *Berg*. Forinden sikrede *Eberhard* sig i 1906-1907 tre patenter i Sverige til farvelægning af væg- og gulvflader til fx vestibuler og trappeopgange.

Kontakten med direktør *Berg* blev til et frugtbart samarbejde med cementstøberiet i Malmø, hvor *Eberhard* ledede produktionen af "kunstgjorte marmorprodukter" til vægbeklædning.

Efter et par år blev *Eberhard* "frisat", idet firmaet købte hans patentrettigheder og medgav ham en fin udtalelse om produktet.

I **Danmark** havde *Eberhard* sideløbende med arbejdet i Malmø koncentreret sig om at markedsføre sine patentrettigheder i Danmark. Jeg har nøje gennemgået Rigsarkivets journalregister for perioden 1895-1915 fra "*Patent- og Varemærkestyrelsen*". Herved har jeg fundet alle *Eberhards* danske patentansøgninger og har derved kunnet følge hele processen med patentbeskrivelser, tegninger og patentkrav, ekspertudtalelser og de endelige udfald af ansøgningerne.

Fra 1901-1908 opnåede *Eberhard* fem forskellige patenter på farvedekoration af stenmaterialer til væg- og gulvbelægninger. 4 patentansøgninger kom ikke igennem: den første med kunstmaleren *Sophus Vermehren* er allerede nævnt, to andre blev også afvist med betegnelsen "ikke egnet", mens en fjerde blev omarbejdet og herefter godkendt.

Med de fem godkendte danske patenter var det lykkedes *Eberhard* at udvikle og få eneret på flere stenmaterialer, som var holdbare og dekorative belægninger til gulve, trapper og vægflader.

Af hans CV fremgår, at hans metode bl.a. blev anvendt ved (den indvendige) udsmykning af Københavns Rådhus.

Arkitekten *Martin Nyrup*¹⁸ gav ham således følgende anbefaling:

Kjøbenhavn, 13/9 1906

Hr. Billedhugger E. E. Hippes Fremstilling af Gipsmarmor, der fremkommer ved at porøse Stoffer, især Gips, Magnesium og Kalksten paa forskellige Maader gennemtrænges og farves, saaledes at de bliver brugelige til Beklædning af Vægflader og modstandsdygtige overfor rimelig Paavirkning af Varme og Afvaskning med Syrer, er efter min Mening et smukt Eksempel på et billigt Materiales Forædling, som fortjener alle Byggendes Opmærksomhed.

sign. M. Nyrup

Martin Nyrup
(1849-1921)

Væg- og gulvbelægning på Københavns rådhus, som Eberhard kunne have udført den

Eberhards vægbeklædning blev samtidig testet hos en af tidens andre store arkitekter, Hans Henrik Koch, som havde tegnet en pilasterinddelt vægdekoration. På grundlag heraf udførte Eberhard en vægbeklædning med de af ham patenterede, farvede stenprodukter.

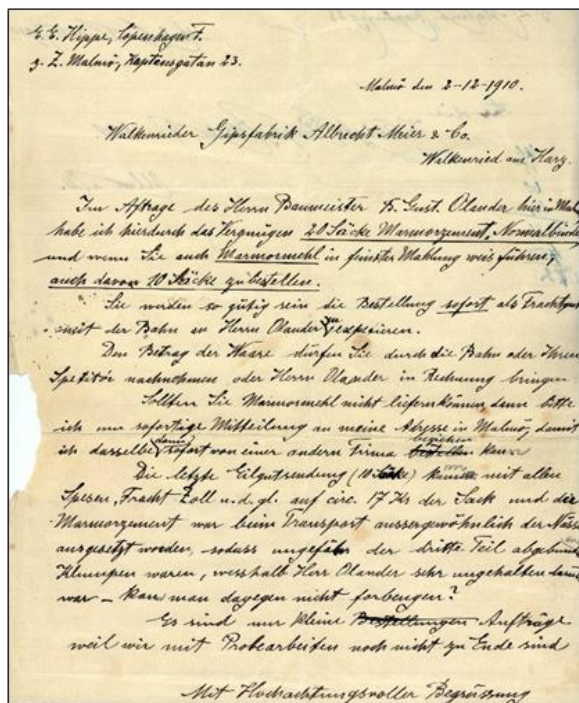
Om resultatet udtalte Koch: "*Farverne af de forskellige Fliser er nøje i Overensstemmelse med mit Ønske. Dette kunstige Marmormateriale har en Fremtid for sig som Beklædning i Butikker, Porte, Vestibuler etc.*". Vægbeklædningen blev efterfølgende udstillet i *Industriforeningen*, hvilket resulterede i en stor efterspørgsel på de dekorative overfladematerialer.

¹⁸ *Martin Nyrup, professor 1906 og direktør 1908-11 ved Kunstakademiet*

På grundlag af arkitekt Kochs udtalelse om vægbeklædningens mulige anvendelse i fødevarebutikker udarbejdede Eberhard en ansøgning til Sundhedskommissionen. Den 27. november 1906 forelå kommissionens godkendelse af produktet til brug i "Bager-, Slagter og Fødevarebutikker".

I perioden 1908-1909 fungerede Eberhard på en Frederiksberg fabrik, hvor han var teknisk leder af deres produktion af kunstmarmor. I juli 1909 solgte han sine patentrettigheder til firmaet Oscar Henriques & Co.s Fabrik. Med sig fik han en anbefaling, skrevet på tysk, hvori der bl.a. står, at han samtidig var "fritstillet" (afskediget) "som følge af den store stilstand inden for byggefagene".

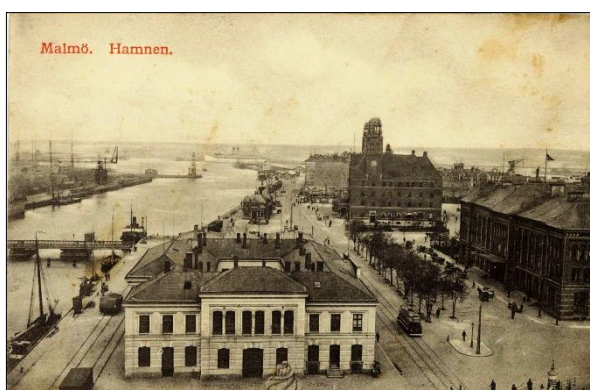
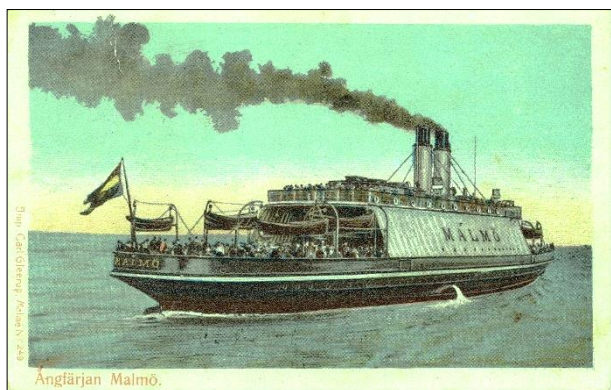
Nye opgaver i Sverige. Hvis der i sommeren 1909 var "stor stilstand" i byggeriet i København, gjaldt det i hvert fald ikke i Malmø. Her fik Eberhard rigeligt at se til i forbindelse med opførelsen af nye boligkvarterer, hvor facader og trappeopgange blev beklædt med hans dekorative stenmaterialer. Det var et arbejde, som krævede hans tilsyn, men også hyppige rejser til bl.a. Tyskland for at bestille og hjembringe materialer.

I brevet fra december 1910 til fabrikken Walkenried am Harz bestiller Eberhard 20 sække marmorcement og 10 sække marmorstøv til Bygmester B. Gustav Olander, Malmø. Han anfører, at "ordren haster, da de forrige sække med marmorcement under transporten var udsat for en usædvanlig fugtighed, som havde ødelagt en trediedel af indholdet". Til slut anføres: "det drejer sig kun om en lille ordre, fordi prøvearbejdet endnu ikke er færdigt".

I brevet står også prisen på forrige sending: 17 kr. pr. sæk, sv.t. 1.070 kr. i dag (I) inkl. forsendelse og told.

Den tyske fabrikant har sikkert skyndt sig med en ny levering i håb om en efterfølgende stor ordre, hvis "prøvearbejdet lykkedes".

Gennem årene 1905-1912 blev det til mange rejser med dampskibet til Malmøs havn, hvor "Cementgjuteriet" lå. Der var heller ikke langt til de andre arbejdspladser

For at være tættere på sine arbejdspladser boede Eberhard ofte i Malmø på flere forskellige adresser, bl.a. Skolagatan nr. 11 og i Kapitänsgatan nr. 23.

Bro i Kapitänsgaton bygget år 1909 af Cementgjuteriet

LEGETØJ
 Skøjter • Rulleskøjter
 Revells Plastmodeller
 Vinyl-Dukker — Dukkevogne
Telte - Camping - Sport - Fiske
 Cigaretændere

MÄRKLIN — FLEISCHMANN
El-Tog
 FALLER

Priser uden konkurrence! Salg direkte fra Importøren.
 Byens største LEGETØJS-forretning

Fem minutters vej

Slottsgatan 10
 CARL ANDERBERG Tel. 110 77

Der blev også tid til at købe legetøj med hjem

• Claras liv med børn og mand

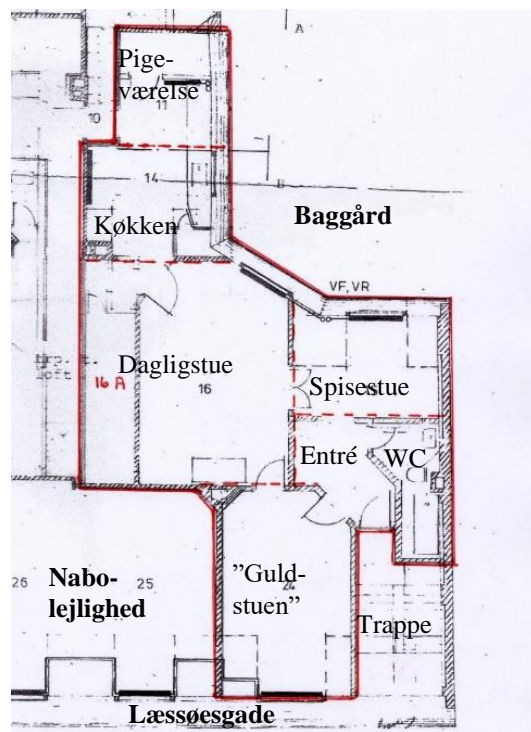
Som omtalt i del 1 havde Clara og Eberhard skiftet bopæl talrige gange indtil deres første barn blev født i 1897. I årene herefter har Eberhard været en del væk fra deres fælles hjem for at passe arbejdsopgaver i ind- og udland.

Som arbejdsadresse har han haft Mariendalsvej 31, 2. sal.

I 1903, kort efter den første søn *Ernst Otto Durell* døde, og min far *Ernst Edvin Durell* blev født, flyttede familien fra Nørrebrogade 68 til stuelejligheden på Dronning Olgas Vej 7. Her blev lillesøsteren *Martha Margrethe* ("*Grethe*") født i 1905. Til lejligheden hørte en lille forhave, hvor familien kunne dyrke lidt grøntsager og i øvrigt boltre sig i de landlige omgivelser, som der var på den tid. Der er næppe tvivl om, at *Clara* har haft rigeligt at bestille med børnefødsler, hus og have.

Hjemmet ved Dosseringen. Den relativt store afstand til Eberhards arbejdspladser i det centrale København og Malmø var formentlig årsagen til, at forældrene og de to børn på 6 og 8 år i april 1911 flyttede til Læssøesgade 1 B. Adressen er tæt ved Nørrebrogade og Sortedamssøen.

Lejekontrakten til "*Kvistlejligheden*" på 5. sal blev underskrevet af ejeren bogtrykker J. V. Møller og Eberhard. Lejemålet omfattede 3 værelser, pigekammer, køkken, pulterkammer og brændselskælder, fælles vaskekælder og tørreloft.

På husbilledet ses vinduespartiet til kvistlejligheden i Læssøesgade 1 B, 5. sal øverst til højre. Skitsen over lejligheden viser pigekammeret bagest med køkkenet foran og de tre stuer samt entréen med toilet.

Lejekontrakten omfatter 2½ tætskrevne sider med 10 punkter (krav) til lejerens:

”1. Hvis der ved Indflytningen findes Væggetøj, Mus, Rotter, Kakkelakker eller lignende Dyr, kan Lejeren af den Grund ikke fragaa Lejemaalet, men snarest muligt Opfordre Ejeren til at søge disse Dyr udryddet”!

Til venstre Lejekontraktens punkt 1. Til højre ses navneskiltet af marmor med guldindgraverede bogstaver først opsat på hoveddøren til lejligheden på 5. sal, senere flyttet til døren på 3. sal

Punkt 2 gav bl.a. anvisninger om lejlighedens vedligeholdelse, herunder rensning af komfur, kakkelovne og kakkelovns rør samt vandløse.

Punkt 3 vidner om de frostgrader, som kunne optræde i lejligheden.

3. Brænde, Kul etc. maa ikke hugges paa Skorstenen eller andetsteds i selve Huset. Paa Trappegangen, i Gaarden eller Porten maa ikke hensættes Spande, Skarnbøtter eller andet. Urenlighed maa ikke udtømmes i Vasken. I Frostvejr maa Vand ikke kastes i Vasken, men skal udbæres til Gaard eller Gade efter Ejerenes Anvisning, hvorhos Ejeren er berettiget til at lade Vand og Vandledning aflaa, naar det fryser. Intet Fejeskarn, Spildevand eller andet Affald maa henkastes i Gaarden eller hensættes noget Steds udenfor Lejligheden i Ejendommen, men skal bortbringes af Lejeren, uden at Husets øvrige Beboere derved forulempes. Forøvrigt har enhver Lejer at iagttage, hvad der hører til god Husorden, og efterkomme, hvad i saa Henseende af Ejeren eller hans Befuldmægtigede paabydes. I alle Tilfælde af Sundhedsvedtægters og Politianordningers Overtrædelse maa Lejeren derfor selv staa til Ansvar og holde Ejeren skadesløs overfor Politiet. Lejeren maa taale, at Vasken i Frostvejr lukkes, og alt Spildevand maa han da lade udføre paa Gaden. Han er aldeles uberettiget til egenmægtig atter at aabne Vasken.
Lejeren er ansvarlig for sine Tjenestefolks Overtrædelse af disse Paabud.

Tante *Elin* huskede således den kulde, som slog hende i møde, når hun besøgte familien om vinteren – og det ubehag hun følte, når hun skulle forrette sin nødtørft. Måske var der blot en spand, hvis indhold ejeren ”sammen med andet fejeskarn og affald var forpligtet til at udbære til gård eller gade”. Beboerne måtte også ”tåle, at vand og vandledning blev aflåst i frostvejr”!

Den helårlige leje udgjorde 320 kr., i nutidsmønt 20.140 kr. (I). De første 3 år, hvor *Eberhard* levede, har der ikke været de store økonomiske problemer, idet hans ugeløn var 50 kr., hvoraf kun knap 7 kr. er gået til huslejen! I 1924 blev huslejen sat op til 384 kr., men på det tidspunkt var beløbet alligevel relativt lavt, sv.t. 10.500 kr. i dag (I) – altså næsten halveret i forhold til ”pristallet”.

• Clara som plejemor

I 1912 stillede Clara sig "under Tilsyn af Præmie-Selskabet for Plejemødre" og påtog sig dermed pasningen af børn, som oftest kom fra socialt vanskeligt stillede hjem. Af hendes brevkorrespondance fremgår, at hun ofte passede 1-2 børn i sit hjem, hvor der kom en "tilsynshavende Dame", hvis navn og bopæl var anført på forsiden t.v. på forsiden af hendes "Legitimationskort". Arbejdet med at passe plejebørn var uden fast aflønning, men som navnet angiver, fik man en præmie, hvis der ikke havde været noget at udsætte på pasningen. Clara fik i de følgende år således tildelt præmie 2 gange.

I en af anbefalingerne til "Præmie-Selskabet" stod bl.a.

Clara Hippe har taget sig af et lille Plejebarn, som var kommet 2 Maaneder for tidlig, og som kun vejede 2½ Pund (1,250 kg). Hun har passet barnet med rørende Kjærlighed.

*Helma Wolfhagen
Holsteinsgade 5, Kbh. Ø den 8. Maj 1913*

Hvorfor påtog Clara sig dette til tider meget krævende arbejde? Jeg tror, man skal søge forklaringen i, at hun var vant til at have "småfolk" omkring sig lige siden, hun i 1886 kom fra Sverige til København som tjenestepige og senere fik sine egne børn. Nu var de så store, at de skulle i skole og dermed være væk det meste af dagen. Edwin var allerede startet på Duevejens skole, mens de boede på Frederiksberg, og lillesøsteren Martha skulle også snart starte sin skolegang. Og Eberhard var ikke meget hjemme p.gr.a. sit arbejde i Malmø.

Clara havde uden tvivl behov for selskab, hvilket hun skaffede sig dels ved pasning af plejebørn og dels gennem kontakt med andre kvinder tilknyttet "Præmie-Selskabet".

*Billedet kan være fra en skovtur med "Præmie-Selskabet for Plejemødre".
Clara er nr. 3 fra højre. Drengen på billedet havde næppe andre pasningsmuligheder*

• De svenske forbindelser

På *Clara's* svenske "Innflytningsbevis" fra 1886, og indtil hun blev gift med *Eberhard* i 1895, stavede hun sit navn "på svensk", dvs. *Klara*. Herefter skrev hun oftest sit navn "på tysk", dvs. med C, hvilket ikke var ualmindeligt i Danmark, hvor man på mange måder var influeret af nabolandet mod syd. Hermed ikke være sagt, at hun kappede sine svenske rødder. Hun brevvekslede således hyppigt med forældrene og besøgte dem ofte i Halmstad. Hun så desuden tit sin søster *Charlotte*, som i 1907 blev gift med *Carl Fædder*, som var sømand, men nu gik i land for at arbejde som medhjælper i *Eberhards* virksomhed. Senere hjalp han *Clara* med hendes sæbesalg.

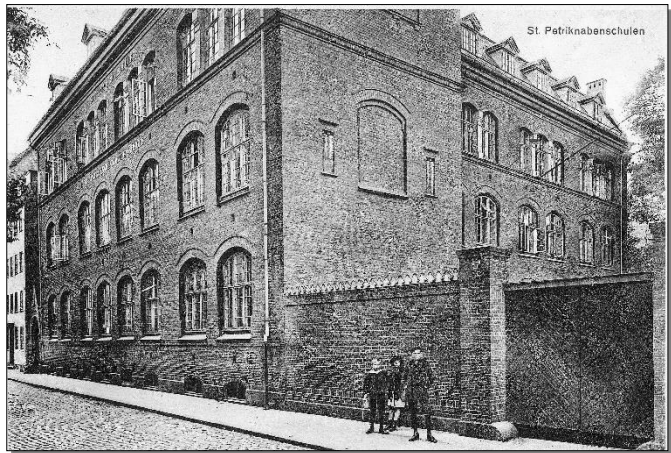

• Det tyske islæt

På samme måde som *Clara*, har *Eberhard* naturligvis også sat sit præg i familien. Begge børn har således været vant til fra helt små at kommunikere på såvel svensk som tysk og naturligvis dansk. Nu, hvor adressen var tættere på centrum, faldt det naturligt at indmelde børnene i Skt. Petri tyske skole, hvor begge begyndte i april 1913, *Edvin* i 2. drengeklasse og *Martha* i 1. pige klasse.

Skt. Petri skole blev grundlagt i 1574 som en "Kirchenschule" tilknyttet den tyske menighed i København.

I 1770 tilkom en pigeskoleafdeling og i 1818 grundlagdes realskolen (18).

Skt. Petriskole i Larslejsstræde lige over for Skt. Petrikirke. 1919

*Skt. Petri Knabenschule 1913.
Er det Edvin til højre, lige foran lærerinden?*

*Skt. Petri Mädchenschule på skovtur 1919
Martha er da 13 år, men svær at genkende*

Der er ingen tvivl om, at skolen lagde vægt på at lære dem sproget:

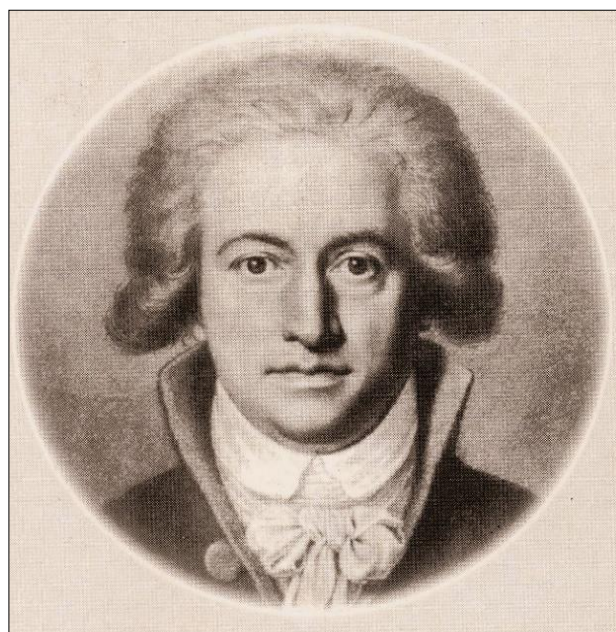
Fra den første dag, børnene kommer i St. Petri Skoler, bliver der talt tysk til dem, idet al undervisning foregår på tysk, undtagen i Dansk og Danmarkshistorie.

Eleverne forlader således skolen med virkelig færdighed i dette sprog, både skriftlig og mundtlig.

Martha uddannede sig til folkeskolelærer. I ferierne supplerede hun med tysk-kurser i Jena og senere "Specialkursus i Tysk" på Danmarks Lærerhøjskole.

Den tyske forfatter, filosof og videnskabsmand *Johan Wolfgang von Goethe* har på mange måder haft indflydelse på såvel *Eberhard* som datteren. *Martha's* afsluttende speciale på Lærerhøjskolen bestod således af en omfattende beskrivelse af *Goethes* opvækst: "*Aus Goethes Leben bis zur Herausgabe des Werther*". Det berømte værk om "*Den unge Werthers lidelser*" kom netop i de år til at sætte sit præg på mange unge mennesker (*Sturm- und Drangperioden*), sikkert også på *Martha*. *Goethe* er også kendt for udgivelsen af det litterære værk "*Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten*", hvori han genoptog den europæiske novelletradition, grundlagt med *Boccacios* "*Decameron*" i 1350. *Goethes* noveller handler om årene 1792-93 under den franske revolutionskrig, som også kom til at involvere området vest for Rhinen, hvorfra mange tyske adelige familier flygtede og søgte sammen som "*Udvandrere*". Tiden fordrev de bl.a. ved at fortælle historier, som gengivet i novellesamlingen (19).

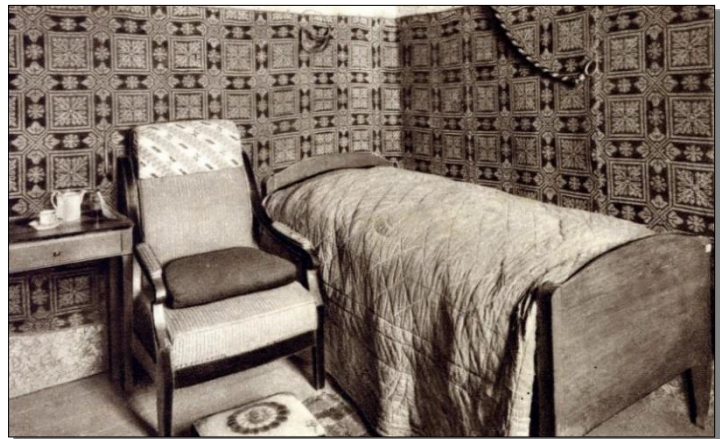
Ud over at være forfatter og filosof var *Goethe* også videnskabsmand. Han anså selv, at hans videnskabelige hovedværk var "*Zur Farbenlehre*". Heri fremsatte *Goethe* den teori, at lyset fra solen er homogent og farveløst. Efter hans teori opstår farverne på grænsefladen mellem lys og mørke. Dette i modsætning til *Newtons* teori om, at lys er sammensat og kan opløses i de forskellige farver. *Goethe* hånede indirekte *Newtons* tilhængere for at måtte søge ind i mørket for, at se lyset forvandles til (spektral-) farver, jf. min dedikation til *Søren*: "*Freunde, flieht die dunkle Kammer, wo man euch das Licht verzwickt*"¹⁹.

Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832)
Kridttegning af *Johan Heinrich Lips* (19)

Eberhard har muligvis læst *Goethes* farvelære og heri fundet inspiration til arbejdet med farvede sten- og træmaterialer. På næste side vises *Eberhards* bogskab, hvor han har udkåret *Goethes* sidste ord inden han døde.

¹⁹ *Venner, undgaa det mørke Vørelse, hvor man komplicerer "Lyset" ('s Natur) for jer.*

Ovenfor er Goethes "Sterbezimmer" vist på et ubeskrivet brevkort, som var blandt Marthas efterladte papirer.

Til venstre ses Eberhards bogskab med Goethes sidste ord: "Licht – mehr Licht".

Fløj, var og Du skal vinde.
 Sandhed, Auktoritet og Sang,
 Glem til Din Hytte finder
 da ej Fattigdom og Trang;

 Men lad Ordene tage vare
 paa hvad Hviden samlet har
 var betænkt en Skarv at spare
 for Din søne Aldersdag

 Men var from det er det første
 nite udaf alle Bud!
 Thi om Verden alt du miste
 ma har du dog altid Gud. 24-12/1918
 Din Moder.

Wirf Sorgen und Schmerz
 Ins liebende Meer
 Die dir mächtig helfenden Jesus

 Wenn Klummer dich quält,
 Wenn alles dir fehlt,
 So steh zu deinem Erbarmen

 Er lüchelt dir Last
 Voll Mitleid, und faßt
 Und hebt sie mit mächtigen Händen.

 Er schütz dich und wacht,
 Drum laß dich die Nacht
 Des Lüdes und Todes nicht schrecken

 Kopenhagen, 21. II. 19.
 Edvin Skjype
 Christich.

Sani Martha!
 Hvis bestyrelse var Lynd
 var hereto Lykke Synd.

 Til venlig Gæundring
 om din Skolekammerat
 Oda Hansen.
 I-II-1919.

 Ivar den muntre
 Skolekammerat

Sider fra Marthas poesibog. Den kristne opdragelse træder tydeligt frem på de mange farvelagte postkort.

Der er formanende ord fra moderen om at være flittig, og til gengæld trøstende ord fra broderen Edvin.

Til slut et par kærlige og ironiske venindeord: "Fra den muntre Skoletid"

• **Ansøgning om dansk indfødsret**

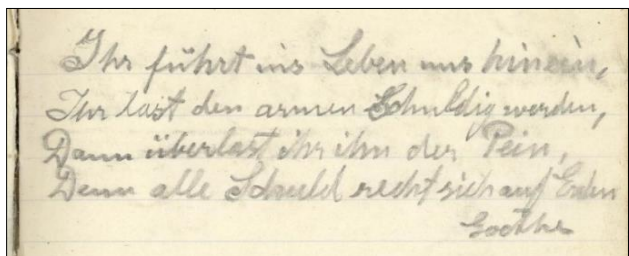
Anmærkningen ved dåben af *Claras* og *Eberhards* førstefødte i Skt. Stefans kirke 1897: "*Barnet har ikke legalt Fødehem i København*" må - hvis de har kendt til notatet i kirkebogen - have virket sårende på forældrene. De kunne med rette spørge: "*Er vores barn ikke legalt? Hvorfor var der så ingen anmærkning ved de næste to børn fra henholdsvis 1903 og 1906? Er det fordi, vi ikke har dansk indfødsret?*" .

Den noget indviklende juridiske forklaring på notatet har jeg senere fået oplyst, jf. "*Indvandreteres retsstilling*", del 3. Den historiske baggrund for indfødsretten går i øvrigt helt tilbage til tiden efter *Struense*, hvor politikere og embedsfolk var af den opfattelse, at udlændinge og specielt tyskere havde været favoriserede til fremtrædende stillinger på bekostning af danskere (4). Der var derfor strammet op på reglerne for at anerkende udlændinge på lige fod med "indfødte danskere". De anførte spørgsmål kan naturligvis have været medvirkende til, at *Eberhard* indgav ansøgning om at blive dansk statsborger. En anden begrundelse var måske, at han ikke kunne oprette firma i eget navn uden at have "indfødsret"?

Eberhard indgav sin ansøgning om "*Dansk Indfødsret*" den 16. marts 1910. Tre måneder efter blev han indkaldt til samtale på Frederiksberg Politistation, hvad han åbenbart oplevede som et ubehagelig forhør, hvor han blev grundigt udspurgt om sin færd i Tyskland og Danmark. I politirapporten (Nr. 2161/1910) blev noteret: "*Andrageren er ikke ufordelagtigt bekendt af Politiet og har ikke modtaget hjælp fra Fattigvæsenet*". Rapporten sluttede med ordene: "*Han har ikke været dansk Soldat og ikke meldt sig til Optagelse i Rullen her i Landet, fordi han ikke er blevet opfordret dertil og ikke har vidst, at han havde Pligt til at melde sig.*" Herefter skulle han godkendes af Frederiksberg Kommunalbestyrelse, som i første omgang skrev "*Med Betingelse*".

Man har tilsyneladende – uden held – villet undersøge, om *Eberhard* havde været soldat i Tyskland. Under alle omstændigheder blev hans ansøgning til slut godkendt med ordene: "*Har tyske Værnepligtspapirer, men har vistnok ikke aftjent Værnepligt i Tyskland (Landsturn). Andragenet synes i Orden*"! Den første del af sætningen kunne tyde på, at *Eberhard* har præsenteret en skrivelse om tysk værnepligt, men ikke fremvist sin "Soldaterbog".

Eberhard har utvivlsomt haft svære traumatiske oplevelser som tysk soldat og i forbindelse med samtalerne på Frederiksberg politistation fået ribbet op heri. Få dage senere skrev han således følgende i sin dagbog:

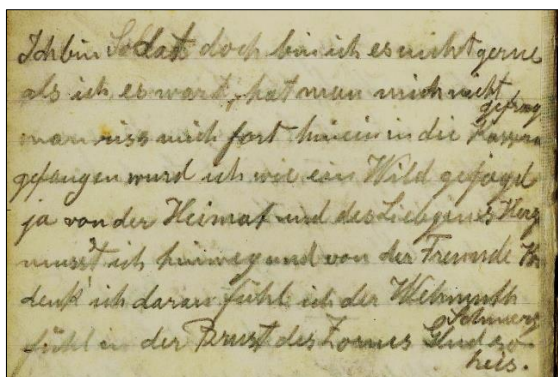

De (himmelske magter) fører os ind i Livet.
 De lader de fattige være skyldige.
 Så overlader de dem til pinen;
 thi al skyld hævner sig på jorden.

Goethe

Det drejer sig om sidste halvdel af vers 3 i "Der Hafenspieler" fra digtsamlingen: "Wilhelm Meisters Lehrjahre".

De følgende uger har han desuden over flere sider skrevet og omskrevet en soldatersang om vold og fangenskab:

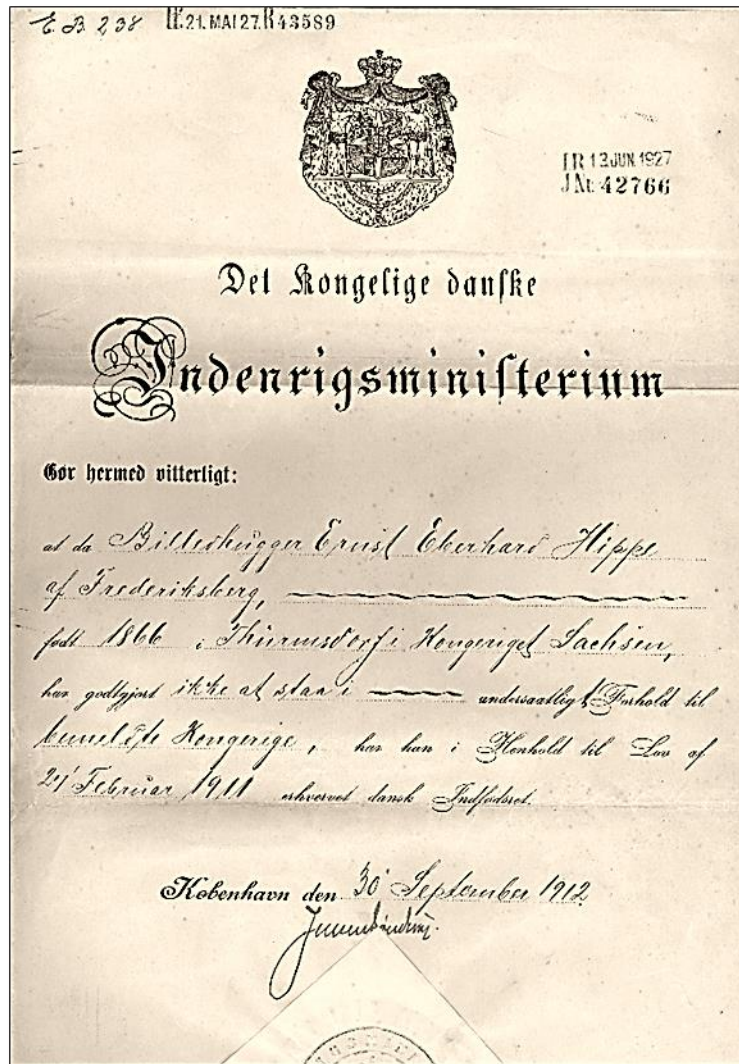
Ich bin Soldat, doch bin ich es nicht gerne,
 als ich es ward, hat man mich nicht gefragt.
 Man riss mich fort hinein in die Kaserne.
 Gefangen ward ich, wie ein Wild gejagt
 ja von der Heimat, von des Liebchens Herz
 musst' ich hinweg und von der Freunde Kreis
 denk ich daran, fühl' ich der Wehmut Schmerzen
 fühl' in der Brust des Zornes Glut so heiß.

Den 27. februar 1911 blev Eberhard "ved Lov" anerkendt som berettiget til at blive dansk statsborger. Forinden krævede det danske indenrigsministerium dog, at Eberhard fraskrev sig sit saksiske borgerskab!

Gennem en såkaldt "Entlassungsurkunde" udstedt af Königliche Sächsische Kreis-hauptmannschaft og efterfølgende legaliseret af Det kongelige danske Gesandtskab i Berlin den 23. marts 1912 blev hans ansøgning om fraskrivelse af sit tyske borgerskab godkendt.

Herefter blev Eberhard sammen med en række andre ansøgere indført i en lov, som skulle vedtages af "Rigsdagen" (svarer til Folketinget i dag).

30. september 1912 kom så det længe ventede dokument med indenrigsministeriets segl og ordlyden: "Hermed gøres vitterligt, at Det Kongelige danske Indenrigsministerium har godtgjort, at Billedhugger Ernst Eberhard Hippe ikke har staaet i undersaatligt Forhold til Kongeriget Sachsen, og derfor i henhold til Lov af 27. Februar 1911 har erhvervet dansk Indfødsret":

Efter 2½ år fik Eberhards familie dansk indfødsret

- **Videreudvikling af dekorationshåndværket**

Ud over at tilse igangværende arbejder med dekorering af vægoverflader og selv stå for en del af de mere krævende opgaver var Eberhard på farten for at skaffe materialer.

3. Uge, Spisem & lignende Udgifter		5. Uge, 18/8. - 18/8. 1910	
3 Uge, 30/7. - 4/8. 1910		5. Uge, 18/8. - 18/8. 1910	
Aug. 7. Transport fra Ldr. 63 50		Aug. 15. Hippe's Ugeløn Klavis 50 00	
" 4. Hippe's Ugeløn Tassendin 62 00		" 18. Spisem & Theise f. Pbh. 12 00	
" 4. Berger Linderoth 6 Dage 12 00		" 18. Berger Linderoth 6 Dage 12 00	
Summa 137 50		" " Ullid Linolie 20	
5/8. Modtaget 76 135 50		" " Sandpapir 12	
5/8. Rest 42		" " Transport af Prøver, intern 2 30	
4. Uge, 5/8. - 11/8.		Summa 76 77 47	
Aug. 14. Hippe's Ugeløn Tassendin 62 00		19. Modtaget	
" 14. Berger Linderoth 6 Dage 12 00			
" Rest 2 80		6. Uge 19/8 - 25/8	
Summa 76 80		Aug. 15. Hippe's Ugeløn 50 00	
Modtaget 12. - 8. - 10a 76 00		" " Spisem & Theise 12 00	
		" 15. Berger Linderoth 6 Dage 12 00	
		Summa 74 00	
		26. Modtaget	

Til venstre ses en kopi af Eberhards regnskabsbog fra 1910.

Hans ugeløn var 50 kr., hvilket i dag svarer til 3.150 kr. (I), mens hans medarbejder Berger Linderoth for 6 dages arbejde fik 12 kr., sv.t. 755 kr. i dag (I). Sidstnævnte beløb svarer til det, Eberhard anvendte på rejser og kost i 3 uger. Regnskabet omfatter også udgifter til sandpapir og linolie samt transport af prøver.

Bogen giver et godt billede af hans arbejdsomme liv.

For at reklamere for sine arbejder og for at skaffe nye kunder sørgede han for at deltage i forskellige udstillinger, fx på Københavns Rådhus, i Industriens Hus og på Teknologisk Institut. Det ovenfor viste uddrag af Eberhards regnskabsbog giver et godt billede af hans travle arbejdsliv med rejser og med at holde sine ansatte beskæftigede.

I 1910 begyndte Eberhard at indse, at hverken helbred eller familieliv i længden kunne holde til det hårde arbejde. Han ville nu i stedet koncentrere sig om dekorationshåndværk med lettere materialer. Han gav sig derfor til at arbejde med metoder "dybdefarvning" af træoverflader.

Som med dybdefarvning af stenmaterialer var det vigtigt for Eberhard at sikre sig patent på hans metode til "indlægning af farvede materialer til dekorering af træ eller lignende". Det første patent herpå var tysk, jf. gengivelsen t.v. "Patentschrift Nr. 280028" af 2. juni 1911.

Godkendelsen af *Eberhards* danske patentansøgning fandt først sted efter hans død, se senere. Forud var gået en livlig korrespondence med forslag til metodeændringer, først mellem bedømmerne indbyrdes og til sidst nogle forslag til forbedring af *Eberhards* ansøgning. Slutresultatet blev en meget detaljeret beskrivelse af fremgangsmåden. Først og fremmest adskilte den sig fra andre patenter, hvor man møjsommeligt har udskåret de ønskede figurer i træoverfladen.

Ved *Eberhards* metode blev den ønskede figur brændt ned i træet med et gloende "faconstempel" af jern. Samtidig blev træoverfladen udenfor stempelkonturerne afkølet ved bortblæsning af de brændbare luftarter således, at kanten ikke brændte videre i overfladen og derved gjorde figuren uskarp. Den ujævne bund i den nedbrændte figur kom derved til at bestå af et overgangslag med dels forkullet og dels "friskt" træ. Fordybningen blev derefter udspartlet med en særlig udfyldningsmasse, som bandt sig ideelt til overgangslaget. Udfyldningsmassen bestod af gummi- og limstoffer iblandet nogle af de særligt farvede kunststensmaterialer, som *Eberhard* i forvejen havde patent på. Dette særligt farvede træindlæg havde fordel ved ikke at skrumpes. Sammen med bindingen til den ru konturoverflade i bunden gjorde produktet særligt holdbart. Efter slibning af overfladen blev den pudset med et særligt polérmiddel, som gjorde, at det endelige resultat præsenterede sig flot.

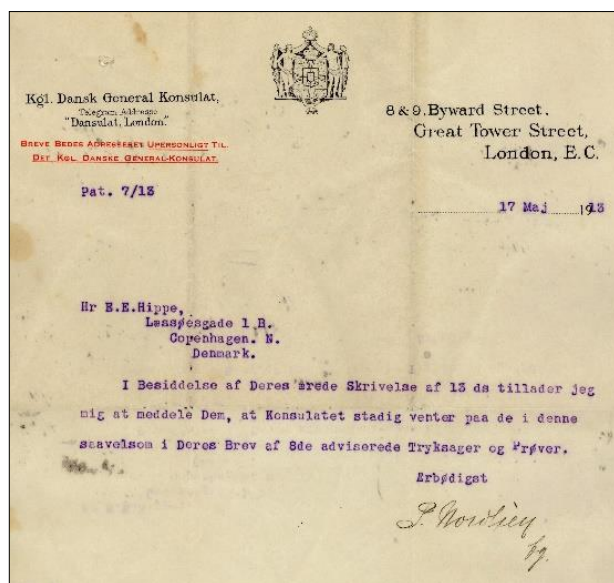

De ovenfor viste materialer var blandt *Eberhards* efterladte genstande.

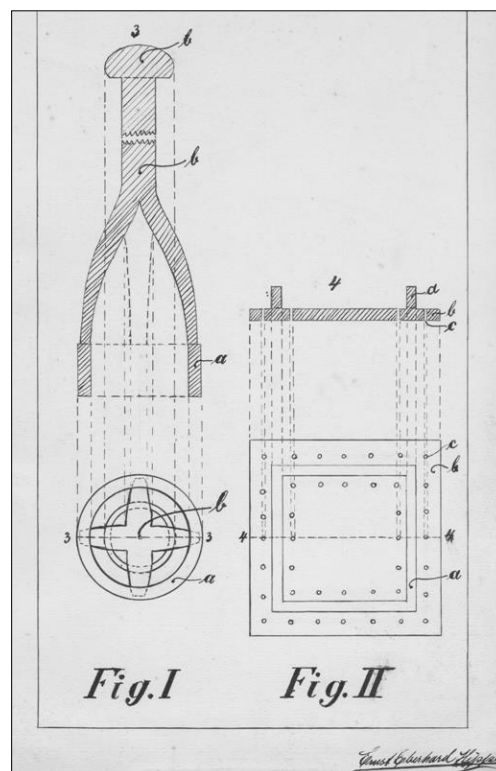
T.v. "faconstempel" med afkølingshuller. T.h. højre 2 prøver med indlagt dekoreret materiale

Eberhard har formentlig – som for hans farvede stenprodukter – også søgt om patentrettigheder på sin metode til trædekoration i andre "kulturlande", men dette har jeg ikke eftersporet. Dog findes der - blandt hans brevsamling – som vist t.h. en svarskrivelse af 17. maj 1913 relateret til en ansøgning om patentrettighed i England. Brevet fra det kongelige danske generalkonsulat i London er udformet i "klassisk" diplomatsprog:

"I Besiddelse af Deres ærede skrivelse af 13. ds, tillader jeg mig at meddele Dem, at Konsulatet stadig venter paa de i denne saavelson i Deres Brev af 8. ds adviserede Tryksager og Prøver".

Tegninger fra den danske patentansøgning: "Metode til Dekorering af Træ ved Indlægning af Farvede Materialer". Under den farvede dekoration ses et tværsnit af "faconstemplet". Til højre herfor ses hullerne til bortblæsning af brændbare luftarter.

Behandlingen af Eberhards danske patentansøgninger kan nøje følges i sagsakterne på Rigsarkivet, hvor hans ansøgninger, bilagt farvelagte tegninger, er nøje beskrevet og kommenteret:

Eberhards ansøgning blev indleveret den 15. juli 1913 og skrevet med en nydelig håndskrift stilet "Til den ærede Patent-kommission".

Efter 9 måneders tålmodig venten skriver han igen "Til den Højtærede Patent-kommission", men denne gang var håndskriften usikker og rystende.

mus. Pa. 1913 N. 1272
Læssvæsg. 1/13
den 7. 4. 1914.

Til den Højtærede
Patentkommission, her.

I ovenangivne Patentansøgning vil jeg berede tillade mig at meddele at Patentet skal udstilles og bede at sende en post Tid til Udholdning af Patentbrevet da jeg i Løbet af 14 Dage skal komme op eller sende Bæredøgnets Udstillingsafgiften. Med Arbedighed
E. E. Thijssen

Denne skrivelse, som ses til venstre, var et forsøg på at fremskynde sagsbehandlingen, idet "Patentet skal udstilles ..., og jeg i Løbet af 14 Dage skal betale Udstillingsafgiften".

Af sagsakterne fremgår, at bedømmerne, professor Meyer og kemiker Hagens i den mellemliggende periode havde drøftet forskellige tekniske metodeproblemer og løsningsforslag, som herefter blev forelagt Eberhard til godkendelse.

Den 4. juni 1914 påtegnede Eberhard sin patentansøgning med rystende håndskrift: "Jeg er indforstået med de foretagne redaktionelle ændringsforslag".

• Eberhards indlæggelse og død

Senere på dagen den 4. juni 1914 blev Eberhard indlagt højfebril og bevidsthedspåvirket på Københavns kommunehospital, medicinsk afdeling 2. Af journalen, som i dag opbevares på Københavns stadsarkiv, fremgår, at han havde haft feber gennem 3 uger med influenzalignende symptomer. Ved undersøgelsen noterer man: "Han er mager, har rødlig ansigtskulør og har en

besværet vejrtrækning. Han snakker en del, men er ikke psykisk urolig. Vejrtrækningen er regelmæssig. Højre side af brystkassen slæber lidt efter, hvor der også er dæmpning ved perkussion samt svækket vejrtrækning ledsaget af fine knækkende lyde.”

Notat fra 3. indlæggelsesdag på medicinsk afdeling:

Patienten er stadig højfebril, bliver stærkt urolig og ophidset, taler ustandseligt om beskyldninger, der rettes mod ham angående hans familieliv og hans arbejder; tror, at medicinen, der gives ham, er ”gift”. Han opfatter de stimulerende injektioner som bedøvende (trods forklaring desangående). Nægter at tage medicinen og modsætter sig vildt og voldsomt en koffeininjektion.

På grund af psykisk uro og ophidselse overflyttes han til psykiatrisk afdeling!

Notat fra indlæggelsen på psykiatrisk afdeling:

Straks efter Overflyttelsen angst, går rystende og svedende rundt på Gulvet. Kalder paa sin Datter, der maaske er uden for døren. Begynder at slaa Panden mod Sengen. Har i Nat faaet Kamfer og Coffein Injectioner, men har slet ikke sovet.

Ligger nu ved Stuegang paa Ryggen med sammenknebne Øjne. Gør et stærkt hallucineret Indtryk. Af og til taler han, som et Menneske, der taler i søvne. Har bl.a. sagt at man skulle slaa ham for Panden, at han skulde straffes, fordi han havde gjort saa meget ondt.

Spørgsmål: *Hvor er De?*

Svar: *For Strafferetten.*

Spørgsmål: *Ikke paa Hospital?*

Svar: *Nej .... jeg ved alt, De skal lokke ud ... Jeg vil tage min Straf. Jeg har talt Usandhed, men beder om, at min Kone og Børnene maa slippe fri.*

Spørgsmål: *Aarstal?*

Svar: *1914.*

Spørgsmål: *Maaned?*

Svar: *Juni. Dato ved jeg ikke, jeg har ikke fulgt med.*

Spørgsmål: *Hvem er Sygeplejersken*

Svar: *Det ved jeg ikke ....*

- og hvem er Lægen?

Det er lige meget.

En Købmandsregning.

En Vejrmølle, der er forkert ...

Nu gaar den op, nu gaar den ned, det er lige meget.

Man konkluderede, at det drejede sig om en højresidig lungebetændelse, som – ifølge tante Elin – familien var overbevist om skyldtes, at man ved indlæggelsen lagde ham i et badekar med koldt vand. På den tid havde man ingen antibiotika. Behandlingen var opiumsdråber og ”ved behov” injektioner af koffein eller morfin tilsat kamfer og chloral!

Eberhards svar på lægens spørgsmål tyder på, at infektionen påvirkede hjernefunktionen i svær grad sv.t. en delirøs tilstand. Hans sidste ord passer således med det, som tyske neurologer kalder "Witzelsucht" eller "vittighedssyndrom", som ses ved "en fundamental form for nervøs opløsning" (13). Injektionerne af kamfer og koffein hjalp ham ikke til at falde til ro. Han blev tiltagende uklar og fundet død i sengen den 12. juni kl. 5 om morgenen.

Det blev noteret i journalen, at familien havde nedlagt sektionsforbud. Som dødsårsag er anført "Pneumonia"²⁰ (lungebetændelse). Denne har ud fra de kliniske symptomer med overflytning til psykiatrisk afdeling været kompliceret med bakteriel spredning til hjernen. Som særligt disponerende årsag har hans lunger været medtagne af mange års udsættelse for slibestøv fra stenarbejde.

· Eberhards begravelse

I *Berlingske Tidende* fra 14/6 1914 blev annonceret, at begravelsen fandt sted fra Østre Kapel, Bispebjerg Kirkegård, fredag den 19.06.1914 kl. 12½. Gravstedet er på 6 m² i afdeling 7, række 18, nummer 5. Kunsthistoriker *Marianne Linnée Nielsen* har nøje undersøgt gravmindet på Bispebjerg Kirkegård og på den baggrund oplyst følgende:

Bronzerelieffet måler
42 x 55 cm.

Det er støbt på Lauritz Rasmussens Bronze-støberi, hvilket fremgår af et stempel over portrættets højre skulder.

Over venstre skulder står inskriptionen:
A V Saabye / 1916.

Stenen er nøje tilhugget:

2 m høj, 60 cm bred og 20 cm tyk

²⁰ Københavns Stadsarkiv, Begravelsesprotokol april-sept. 1914, No 1906

Gipsmodellen til portrætrelieffet, som er vist på billedet t.h., er stadig i familiens eje. Jeg har ikke blandt de efterladte papirer fundet beskrivelse af, hvorledes gravmindet blev finansieret. Københavns Kommunes "Center for Kirkegårde" har meddelt, at gravmindet vil blive bevaret for eftertiden.

Dødsfaldet blev også indført i kirkebogen for *Skt. Petri (tyske) kirke*, men med forkert angivelse af, hvor han døde, hvad han døde af, hvor gammel han blev, og hvor han blev begravet:

Død 12/6 1914 i Læssøesgade 1B^{III} af "Krebs" (cancer)
Alder 52 år
Begravet 19/6 1914 på Wester Kirchhof af Hauptpastor

Formentlig har *Clara* selv anmeldt dødsfaldet og måske i sorgen og forvirringen givet forkerte oplysninger til kirkekontoret.

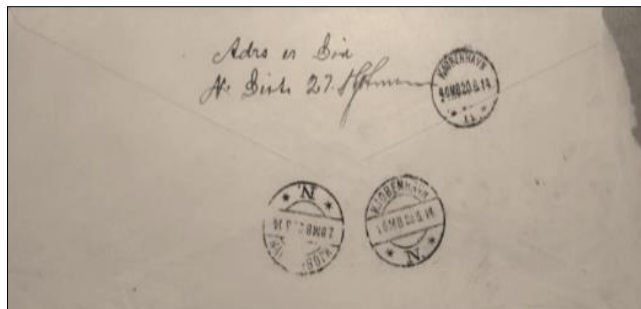
• **Boet efter Eberhard**

Dagen efter begravelsen ringede det på døren. Udenfor stod postbuddet med det længe ventede patentdokument i et anbefalet brev til *Eberhard*. Da postbuddet ikke kunne få adressatens underskrift (!), blev brevet returneret for at indgå i boet. Først 2 år efter og med flere møder i "Skiftekommissionen" fik *Clara* rådighed over boet. Inden da fik *Clara* hjælp af professor Hannover, Industrimuseet til bl.a. at betale den årlige afgift på 25 kr. for at bevare *Eberhards* patentrettighed.

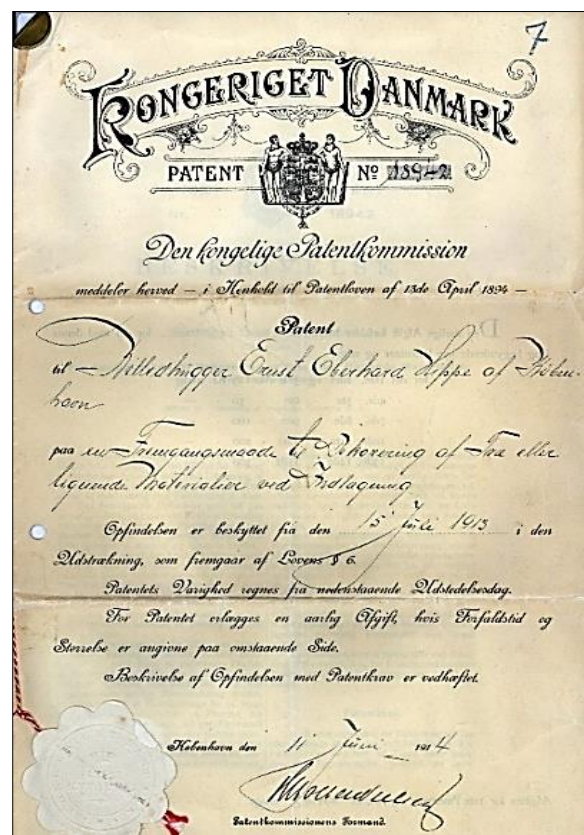
Skiftekommissionen vurderede, at det danske patent sammen med det tyske havde en "vis værdi sv.t., at bygmester Olander, Stockholm havde udstedt obligationer på 500 kr. for patenterne med henblik på videresalg eller "udnyttelse

på anden måde". Dette mislykkedes imidlertid for Olander, hvorfor de udstedte obligationer, inkl. *Eberhards* sidste patent blev anset for værdiløse. På udgiftssiden skyldte *Clara* for begravelsesomkostningerne og forskellige "privilegerede Krav", hvilket bl.a. drejede sig om, at lejlighedens møbler var pantsat i "*Lille Laanekasse*" for 80 kr., sv.t. 4.500 kr. i dag (I).

Boets værdi blev opgjort til 200 kr., sv.t. ca. 11.500 kr. i dag (I), hvilket beløb fandtes "*dækkende for udestående krav*". *Clara* og de to børn kunne blive boende i Læssøesgade!

Det anbefalede brev med *Eberhards* sidste patent, som blev returneret med påskriften: "*Adressaten er død*"!

• **Clara fik hjælp af Eberhards venner**

Eberhard havde i flere år betalt et årligt bidrag på 4 kr. som medlem af "*Pensions- og Understøttelses-Foreningen for danske bildende Kunstnere og deres Efterladte*". Hvor stor enkepensionen herfra udgjorde, er jeg ikke klar over, men *Clara* var indstillet på at opretholde hjemmet. Hun fortsatte med at have børn i pleje.

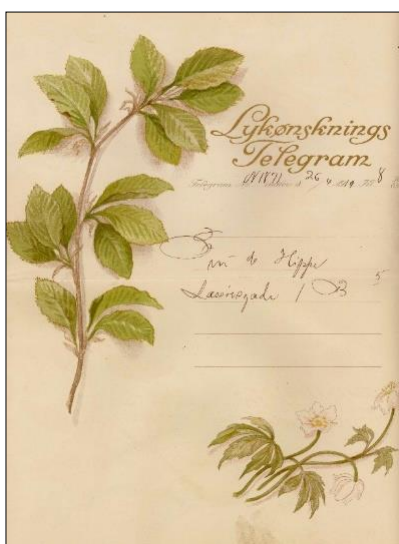
Samtidig modtog hun de første år økonomisk støtte fra forskellige legater efter anbefalinger af venner til familien. I november 1914 fik hun således bevilget et legat på 200 kr., i nutidig værdi ca. 1.000 kr. (I) om måneden fra "Jens Hansen Lunds Legat". Ansøgningen var ledsaget af pæne anbefalinger fra Teknologisk Institut ved afdelingsingeniør *Preben Hempel* samt direktør, professor *H. I. Hannover*, som ydermere sørgede for, at:

Enkefruen doneres 150 Kr. som supplerende Præmie for den af Deres afdøde Mand opfundne, i fjor præmierede Metode til Fremstilling af imiteret indlagt Arbejde.

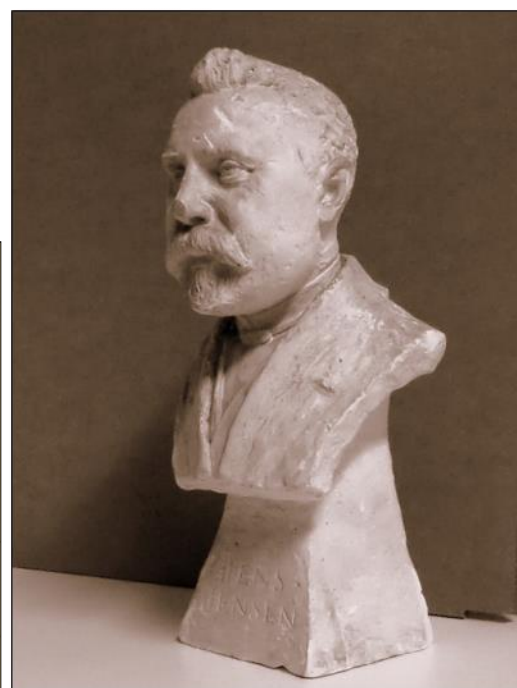
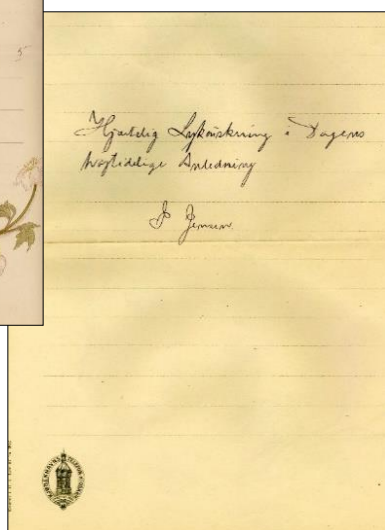
19. December 1914

Directionen for den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelses Legatklasse V

Blandt *Clara's* efterladte papirer ligger også anbefalinger fra andre fremtrædende personer i forbindelse med legatansøgninger. Borgmester *Jens Jensen* skriver således 15. august 1923, at han "kender *Fru Hippe* som et meget flinkt og energisk menneske". Dette bekendtskab stammede tilbage fra en tid, hvor *Eberhard* udførte en statuette af borgmesteren.

Lykønskningstelegram fra borgmester Jens Jensen til Clara på hendes fødselsdag 26. april 1919

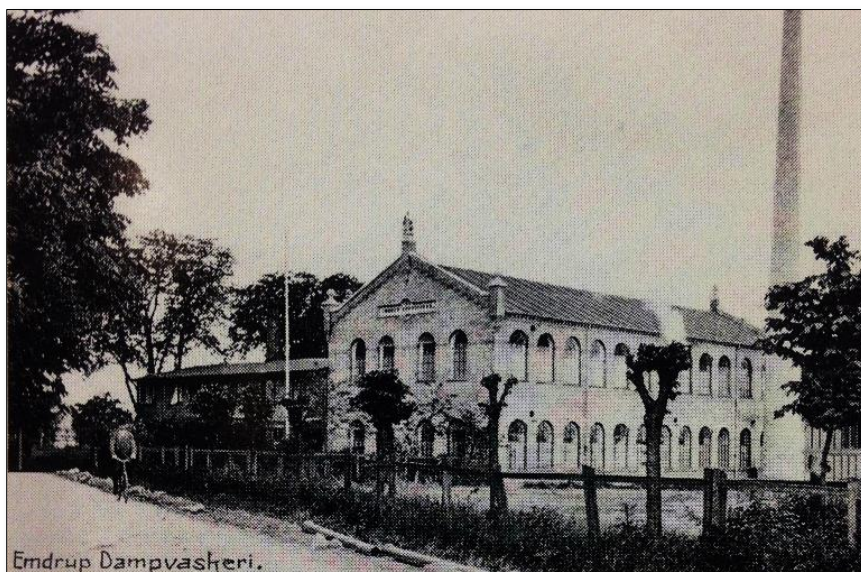
Statuette af Københavns borgmester Jens Jensen, på bagsiden signeret E. Hippe. Kan ses på Arbejdermuseet.

• Claras sæbeagentur

Professor *H. I. Hannover* støttede ikke alene *Clara* med legatansøgninger, men også med at tjene egne penge: hun skulle fremstille forskellige sæber, som han ville hjælpe hende med at afsætte til bl.a. københavnske hospitaler. I den forbindelse oprettede *Clara* sit eget "*Agentur med Sæbe*", jf. skrivelse af 26. september 1916 til *Patentkommissionen*. Sæberne blev solgt i to størrelser på 250 og 125 g, som kostede henholdsvis 25 og 12½ øre stykket. Dette svarer i dag til 17, respektive 8,50 kr. (I).

Claras sæbesalg var imponerende, hvilket bl.a. fremgår af hendes regnskabsbog fra 1916. Over en 8 måneders periode afsatte hun lidt over 1 ton (1.050 kg), hvoraf *Almindelig Hospital* købte 100 kg, *Blegdamshospitalet* 225 kg og *Øresundshospitalet* 400 kg. De resterende 325 kg blev solgt til "private kunder" med erhverv, som i dag ikke er kendt af ret mange, fx melhandlere, urtekræmmere, træskomagere og saddelmagere, se nærmere herom i del 3. Som hjælp til at bringe de mange sæber rundt havde *Clara* ansat sin svoger, *Carl Fædder*.

Grundmaterialet var såkaldt "rå sæbemasse", som *Clara* næppe selv har fremstillet, da dette er en omstændelig og tidskrævende procedure, se del 3. Formentlig har hun bl.a. købt den rå sæbemasse på "*Emdrup Dampvaskeri og Sæbefabrik*", hvor hun var tilknyttet som "agent"²¹.

Dampvaskeriet eksisterede fra 1878 til 1969 (15)

---

²¹ Jf. *Folketælling 1930*

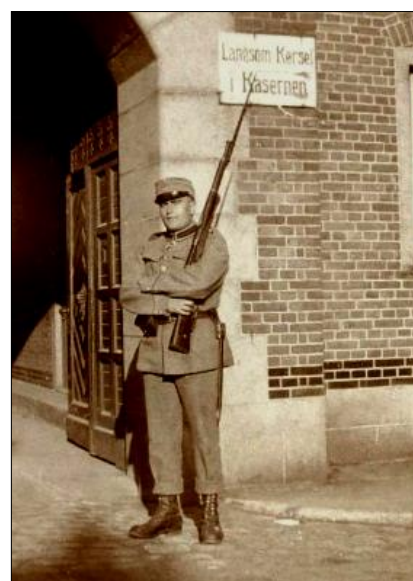
De sæber, som hun solgte til hospitalerne, var overvejende "Haandsæbe", hvor Clara havde tilsat Kokosnødolie til den rå sæbemasse og dermed opnået en særlig fast konsistens. De sæber, som især var populære blandt hendes "private kunder", var forfinede ved yderligere tilsætning af forskellige farver og dufte, hvorefter de blev solgt under navne som "Marseillesæbe", "Mandelsæbe", "Salmiaksæbe", "Lanolinsæbe" "Tjæresæbe" og "Marmorsæbe". Hendes indtægt i de regnskabsførte 8 måneder i 1916 udgjorde 1.440 kr., hvilket i dag svarer til 60.000 kr. (I). Herfra skal trækkes udgifter, som hun ikke har redegjort for, måske har det ikke været muligt at beregne, da hun formentlig har haft nogle produkter som salmiak, tjære og farvestoffer fra bekendte eller fra *Eberhards* værksted. Udgifter til opvarmning, lagerplads og udbringning samt egen arbejdstid er også svære at udregne nøjagtigt. Med disse forbehold skønnes det, at *Claras* månedlige indtægt i dag vil svare til ca. 7.500 kr. (I).

• Børnenes videreuddannelse

De to børn var henholdsvis 11 og 9 år, da *Eberhard* døde i sommeren 1914. Savnet har nok været størst hos den yngste *Martha*, som var faderens yndlingsbarn, og som han sendte hilsner til fra sine udlandsrejser, og som han kaldte på i sine sidste timer på kommunehospitalet.

Edvin. Det er mit indtryk, at min far *Edvin* hele livet var præget af en streng opdragelse både af sin tyske far (når han var hjemme!) og af hans svenske mor. Han har haft svært ved at leve op til *Clara* og *Eberhards* førstefødte søn, som efter hans død (5½ år gammel) ikke blev nævnt med et ord i familien. Den afdøde søn, *Ernst Otto Durell* skulle nu "erstattes af" den nyfødte søn.

Edvin afsluttede Skt. Petri Skole med mellemskoleeksamen i 1919, hvorefter han gik i murerlære. Efter at have bestået svendeprøven tog han eksamen som bygningskonstruktør fra *Teknisk Selskabs Skole*. I maj 1922 blev han ansat som konstruktør hos ingeniørfirmaet *Christiani & Nielsen*. 1923-24 aftjente han sin værnepligt ved Ingeniørtropperne.

Edvin som soldat 1924

I 1924-25 blev han ansat ved Stadsarkitektens kontor i København, hvorefter han i 1925-27 fortsatte sin uddannelse på *Akademiets Bygningsskole, Charlottenborg*. I den periode boede han for sig selv i Heisesgade. Herefter flyttede han tilbage til moderen og søsteren i Læssøesgade afbrudt af ophold i Hillerød i vinterhalvårene, hvor han underviste som tegnelærer på teknisk skole. Først i 1934 flyttede Edvin permanent ud af barndomshjemmet.

I 1936 blev min far og min mor *Iris Margit Christoffersen* gift.

Bryllupsbilledet er taget i Colbjørnsensgade hos mine morforældre. Til højre for brudeparret ses brudens mor (min mormor) Karen Sofie og til venstre gommens mor (min farmor) Clara. I tredje række over bruden ses gommens far (min faster) Grethe.

Min fars arbejdsværelse i Emdrup Banke

Fra 1940 til sin død i 1964 var han ansat ved *Hærens (senere Forsvarets) Bygningstjeneste*. I 1942 flyttede de fra en lejlighed i Flakholmen, Valby til Emdrup Banke i den nordlige udkant af Østerbro. Her husker jeg, at min far ofte til sent på aftenen arbejdede for arkitekt *Albinus Risom*.

Martha Margrethe ("Grethe") sluttede sin skolegang på Skt. Petri skole i 1920.

Fra 1922-26 blev hun uddannet som folkeskolelærer på Nathalia Zahles Privatseminarium. Herefter var hun fast lærervikar indtil, hun i 1930 blev fastansat som kommunelærerinde i København.

Hun fortsatte sin uddannelse i tysk dels ved at deltage i "*Nordischer Ferienkursus in Jena*" og dels ved supplerende kurser i 1942-46 på Statens Lærerrhøjskole.

Martha med elever på Holsteinsgade skole ca. 1950

· **Mor og datter boede sammen livet ud**

"Grethe" var nu alene med sin mor efter, at broderen *Edvin* i en alder af 34 år var flyttet hjemmefra og havde giftet sig. Hun var en køn pige. I hendes fotoalbum ses, at hun må have haft sine bejlere. Men efterlade moderen alene kunne hun ikke. *Clara* havde jo sørget for kost, logi og penge til hendes uddannelse via bl.a. legatmidler. I vores del af familien talte vi om, at *Clara* måske havde nægtet datteren at gifte sig, idet hun skulle blive boende for med sin gode lærerindeløn at sørge for sin mor på hendes gamle dage. På den tid var det ikke ualmindeligt, at døtre endte som "gammeljomfruer".

Datteren Martha, "Grethe" var indtil det sidste med på moderen og sikkert attraktiv for mangen ungarl. Glad for den nye pels og med sidste hattemode. Billedet t.h. er et udsnit fra hendes brors bryllup, hvor hun måske havde en ledsager med?

Som arbejdsplads gennem mere end 30 år lå Holsteinsgade skole perfekt med under en halv times gang langs Sortedamsdosseringen til hjemmet i Læssøesgade. *Clara* holdt øje med tiden, idet *Martha* skulle komme direkte hjem fra skolen. Den mindste forsinkelse gjorde hende nervøs. Hvad kunne der ikke være foregået!

Til daglig levede mor og datter meget spartansk, men når der var folk, de skulle gøre indtryk på under promenade gennem byen eller til selskaber, fandt de det fine tøj frem. I 1936 fik de råd til at holde telefon: *Nora 3156 Ydon* – et "partsnummer", som blev delt med en anden beboer i opgangen (21). Der blev sparet op og investeret, hvilket kom frem efter *Grethes* død i 1976.

Kontakten med vores familie. Farmor *Clara* og faster *Grethe* besøgte os én gang om året. Mens vi var børn, kan jeg på familiebillederne se, at besøget fandt sted om sommeren. Senere, hvor vi var store nok til at få gaver, besøgte de os ved juletid. Besøget skete aldrig samtidig med vores mormor og morfar, som ikke behagede deres selskab.

Deres visit var for os børn ventet i spænding, da de altid havde store gavepakker med. De ankom i drosche (Taxa) udstyrede med pelskåber og -hatte. Gaverne, som altid var købt i "Magasin du Nord", indeholdt som regel tøj til os børn i så god kvalitet, at det kneb for os at slide det op inden næste jul!

At tænke sig, at *Clara* har haft sin gang på "Emdrup Dampvaskeri" ikke mange hundrede meter fra, hvor vi boede! Det blev aldrig nævnt med et ord. "Sæbeagent" var nok ikke værd at skilte med, og dengang ankom hun næppe i "en drosche".

I rask trav mod nye indkøb. Billedet er taget af en gade-fotograf.

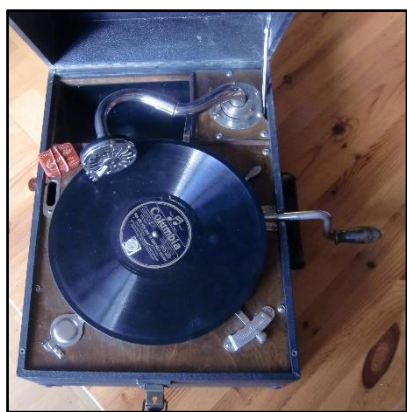
På besøg i Emdrup Banke med hat og kridtpibe! Søster Gerd vil også prøve.

På besøg i Læssøesgade. Min søster *Gerds* og mine erindringer stammer tilbage fra begyndelsen af 1950'erne, hvor vores familie blev inviteret til middagsselskab hos farmor *Clara* og faster *Grethe* én gang om året. Min søster *Gerd* husker et spontant besøg sammen med vores far: intens ringen på døren var nyttesløs. I stedet hørtes listende lyde i gangen, og det puslede ved "dørspionen". Der blev ikke lukket op – man skulle ikke komme uanmeldt!

Mor og datter var i 1935 flyttet ned på 3. sal fra kvistlejligheden på 5. sal. Her var færre trapper op fra gaden, varmere om vinteren og køligere om sommeren. Lejligheden var ellers indrettet som på 5. sal, se side 50. Over for hoveddøren til entréen var der en dør til toilettet og lige til venstre i gangen en aflåst dør til en stue ud mod gaden. For enden af entréen var der adgang til dagligstuen, og straks til venstre en aflåst dør til "guldstuen" ud mod gaden.

De rum, vi havde adgang til, vendte ud mod baggården: dagligstuen med spisestuen til højre og køkkenet (med et bagvedliggende pigekammer) modsat det aflåste værelse.

Når vi kom ind i dagligstuen, stod der lige til højre et lavt skab, hvori var en gramfon med tilhørende gramfonplader. Ovenpå skabet stod en høj "Adler" skrivemaskine, som *Eberhard* bl.a. har skrevet sit CV på. På væggen ovenover hang et billede med familiens "våbenskjold" (se del 3). Gipsmodellen til *Eberhards* gravminde stod på et staffeli i vindueshjørnet. Det var gult pga. et beskyttende lag fernis. I nærheden stod et bord, hvorpå hvilede et tungt skakbræt i farvede stenmaterialer, som *Eberhard* havde fremstillet.

Mor og datter 1953

Overfor stod farmors lænestol, hvor hun tilbragte mange timer med avis og sytøj, mens hun skævede til sin mands portræt. Bag ved farmors stol var et højt skuffemøbel. Her stod *Eberhards* gipsfigur af "den spejdende kvinde", *Claras* søster. Over skuffemøblet hang *Thorvaldsens* miniaturerelief, som *Eberhard* havde fået for sit arbejde med *Sonnes Frise*. På den lange bagvæg til venstre for køkkendøren stod et stort klædeskab i mørk mahogni. Oven på skabet stod en uhyggelig ørn med halvt udbredte vinger, et af farfars billedskærerarbejder. I det hele taget stammede mange af møblerne fra *Eberhards* tid bl.a. stuens mørkeste hjørne med sofa og et par armstole med udskæringer.

Vi blev ret hurtigt vist ind i spisestuen, hvor det store spisebord stod dækket med det fine porcelæn i "Mågestel" og dertil hørende sølvbestik og krystalglas. Til venstre for døren til spisestuen stod en skænk med en Samovar og et par tilhørende opsatser med kaffe- og tekande, som kunne holdes varme med et lille blus under. For endevæggen i spisestuen stod farmors reolseng, hvori hun senere udåndede, men det vidste vi heldigvis ikke på det tidspunkt.

Den russiske Samovar med tilhørende kaffe- og tekande

Middagen bestod af suppe, steg og budding til dessert. Til lejligheden var hyret en tjenestepige med sort kjole, hvid kappe og hvidt forklæde! Farmor betjente en ringeklokke, når tjenestepigen skulle tilkaldes få skridt fra køkkenet! Buddingen var højdepunktet: den var i forvejen blevet hældt varm op i en oval, gul skål, som *Eberhard* havde fremstillet af ler. I skålens bund havde han spartlet "*Thorvaldsens liggende schweizerløve*" ud således, at når buddingen var afkølet, kunne den vendes ud på et fad. Vupti, så lå den flotte løve henslængt på fadet!

Bagefter blev vi inviteret ind i dagligstuen, hvor vi børn hurtigt fandt hen under vinduet med skabslågerne, som førte ind til legetøjet. Der var Mikadopinde, puslespil, påklædningsdukke og tavle med griffel. Jeg var mest optaget af "Mekano-byggesættet", hvor skrue, metalskinner og hjul kunne forandres til små fabrikker.

Ind imellem vandrede vores øjne rundt i den mærkelige stue med de tunge møbler, hvor vores forældre sad sammen med farmor og faster i det mørke sofahjørne. Efter et stykke tid fik vi næsten altid lov til at tage grammofonen ud af skabet. Det var en såkaldt rejsegrammofon, anbragt i en kasse og beregnet til at tage med ud af lejligheden. Den skulle først trækkes op med et håndsving. Så skulle armen med den udskiftelige, sylespidse nål vippes ned og samtidig trækkes udad til vinylpladen begyndte at rotere. Nu skulle nålen anbringes forsigtigt i kanten af pladen, hvorefter den skrattende lyd med wienmusik strømmede ud i stuen.

Den tredje, aflåste stue blev aldrig åbnet under vores besøg! Det var en sport for os at se ind gennem nøglehullet: dagslyset strømmede ind fra vinduerne ud mod gaden. Vi kunne se en stor prismekrone, et marmorbord og et guldindrammet spejl, som nåede fra loft til gulv. Der var også nogle lysende rokokomøbler. De forekom også belagt med guld. Efter vores opdagelse hed det aflåste værelse ikke andet end "guldstuen". Først i 1972, hvor lejligheden skulle rømmes, blev den åbenbaret for os.

"Guldstuen præsenterede sig lys og fornem i "Biedermeier stil" sv.t. et maleri af *Zielcke* fra første halvdel af 1800-tallet. Perioden blev igen populær omkring år 1910, hvor man dyrkede hjemmet som en oase. Vi fik ikke adgang til "guldstuen", men vi havde fornemmelsen af, at når der var andre og finere gæster, stod dørene vidt åbne.

*Lejlighed indrettet i Biedermeier stil, ca. 1825
Maleri af Leopold Zielcke (1791-1861)*

Der gik en historie om, at vores far som dreng heller ikke måtte komme ind i den aflåste stue, selvom hans mor og søster var der! En dag dristede han sig til at kigge gennem nøglehullet, men han fik hurtigt trukket sig tilbage, da en strikkepind blev stukket mod øjet!

Gyldne tider. Trods den økonomiske krise i det øvrige samfund begyndte det allerede kort efter *Eberhards* død at gå økonomisk fremad for mor og datter – et resultat af deres spartanske dagligliv.

I sommeren 1928 investerede *Clara* i en 1200 m² stor grund på Rundvangen 11 i Glostrup, hvor hun fik opført et sommerhus. 10 år senere blev grund og hus overdraget til *Martha* for 3.000 kr. sv.t. knap 100.000 kr. i dag.

Vores familie besøgte dem et par gange, hvor Dannebrog vejede fra flagstangen, græsset var slået, hækken klippet og bedene stod med blomsterflor. Huset var nymalet og rengjort med pænt møblement. Også på den front skulle tingene være præsentable.

Som det senere vil fremgå af den endelige opgørelse af boet i Læssøesgade, havde mor og datter ikke alene investeret i sommerhus, men på bankbøger og i obligationer. Det var dengang, man hvert kvartal sad og klippede små kuponer af fortrykte ark for at få udbetalt obligationsrenterne.

De har brugt megen tid på at klippe kuponer fra deres mange, forskellige obligationer!

Arkitekttegningen af sommerhuset i Glostrup

Martha, Clara og en kæreste(?) i haven

· Clara dør

Hendes livs lys brændte ud i 1954 i løbet af få dage, 84 år gammel. Vi tre børn skulle sammen med vores forældre enkeltvis tage afsked med hende i Læssøesgade, hvor hun lå i sin udslåede reolseng i spisestuen. Jeg så min farmor kort inden, hun døde. Hun var meget svag, men glad for at se mig og bad mig med en hviskende stemme om at bede til Gud for hendes sjæls frelse. Jeg følte en vis stolthed over at have fået betroet en opgave, som jeg siden skulle leve op til. Min søster *Gerd*, som da var 15 år, husker det som en uhyggelig oplevelse. Det var første gang, hun så et dødt menneske, og så blev hun tvunget til at kysse hende på den kolde kind! Farmor blev begravet ved siden af sin mand den 21. november 1954 på Bispebjerg Kirkegård.

· "En vingskudt fugl"

Efter moderens død var *Grethe* deprimeret og hjælpeløs. Hun fik sygeorlov i 3½ måned fra Københavns skolevæsen. Hun havde meget svært ved at klare sig selv i den tomme lejlighed og havde ikke lært at lave mad! Hun satte hængelås på hoveddøren og vinduerne blev surret til for, at der ikke skulle komme ubudne gæster. De første 3 måneder turde hun ikke bo alene, hvorfor hun flyttede ind hos os i Emdrup Banke.

Tilbage i Læssøesgade gik hun en gang om dagen til KFUK i Rosenborggade, hvor hun spiste en portion suppe med rugbrød til. "*Mere var der ikke råd til*", sagde hun, mens hun sad på sin pung, der bugnede af pengesedler.

Familien havde altid været meget religiøse. *Martha* gik regelmæssigt til gudstjeneste i den nærliggende Skt. Johannes kirke, hvor hun en overgang blev medlem af menighedsrådet. Gennem sine kirkelige kontakter lykkedes det hende i 1959 at komme på sit livs eventyrrejse til Indien, hvor hun besøgte forskellige danske familier udstationerede som præster, lærere og læger. I hendes dagbog optræder navne som Frimodt Møller, Bartholdy, Krebs, Hauge, Bennelev, Lillelund, Hertz, Korsgård, Krogh Nielsen, Rømer, Thoft Krogh og Lund. Hun kom hjem med bagagen fuld af lysbilleder og med nyt livsmod. De følgende år kneb det mere og mere at holde disciplinen som skolelærerinde. I 1964 blev hun pensioneret fra Københavns skolevæsen.

Vi havde ikke indtryk af, at *Martha* efter moderens død besøgte sommerhuset i Glostrup. Sidste gang min søster *Gerd* var derude for, at klippe hækken mod vejen, var i efteråret 1973. Da var alt var groet til og huset forfaldent med smadrede ruder og ødelagte døre og inventar. Hele "herligheden" blev solgt i februar 1974 for 85.000 kr. (sv.t. ca. 500.000 kr. i dag).

Efter et aftenmøde i kirken blev hun i 1969 kørt ned af en bil på vej over Skt. Hans Torv. Hun pådrog sig så svære kvæstelser med ben- og kraniebrud, at hun aldrig kom tilbage til sit hjem. Efter et langvarigt ophold på Rigshospitalet og forsøg på genoptræning på Vintersbølle Sanatorium blev *Martha* anbragt på plejehjem. Hun døde i 1976 og er begravet i familiegravstedet på Bispebjerg Kirkegård.

Mor og datter i deres velmagtsdage

DEL 3 Arvegods

Til Aske 7.5.2017

*Tider skal komme,
Tider skal henrulle;
Slægt skal følge slægters
gang*)*

---

*) Fra ”Dejlig er Jorden”, BS Ingemann 1850

Jubilæumsskrift fra "Magasin du Nord", som ofte blev besøgt af Clara og Martha
Tegning af Axel Nygaard (23)

· Boet gøres op

I 1972 anmodede Københavns Kommunes Boligudvalg udlejeren Thorstein Møller om at ophæve lejemålet, "idet lejereren *Margrethe Hippe* i over 3 år havde været indlagt på plejehjem, og at man derfor anså hende for endeligt fraflyttet lejligheden". På det tidspunkt var faster ikke i stand til selv at tage vare på sine værdier. Efter godkendelse i Overformynderiet blev vores søster *Gerd* indsat som hendes værge.

Lejlighedens inventar blev vurderet af en taksator ved Københavns Byrets Skifteafdeling, som blev registrerede 41 "effekter" til en samlet værdi på 6.600 kr., hvilket i dag sv. t. ca. 40.000 kr.(I).

Eberhards udskårne sofamøbler i dagligstuen indbragte 2.525 kr.

"Guldstuen" tegnede sig alene for 25 effekter til en samlet vurderingspris på 5.500 kr., hvoraf to højryggede stole blev vurderet til 1.600 kr. *Clara* var tidligere portrætteret i en af de højryggede stole, se næste side. Stuen indeholdt desuden tre "Salonstole", en armstol og en sofa. Sidstnævnte alene blev vurderet til 600 kr., knap 4.000 kr. i dag (I). Desuden kan nævnes et "konsol" med slebet spejl og forgyldt træramme, som gik fra gulv til loft.

Der var endvidere et "*Herman Schrøder*" klaver med bænke samt tre malerier: "*Klavertime*" og "*Gadeparti*" af *Axel Jacobsen* og et maleri af "*Ung pige med hat*".

Syv af de mest kostbare effekter blev solgt på "Bruun Rasmussens Kunstauktioner" for 4.125 kr.

Familien fik lov at overtage resten, som omfattede personlige papirer, enkelte bøger og forskelligt småinventar.

Ved den endelige boopgørelse i oktober 1977 udgjorde obligationerne 2/3 af de samlede værdier på 408.000 kr., hvilket i dag sv.t. 1½ millioner kr. (I). Det nedenfor viste maleri hang i "Guldstuen", hvor *Clara* ses afbilledet i en af de fine, højryggede stole med ryggen til dagligstuen.

Maleriet er udført af *Hans Koefoed Jensen*²², som *Clara* muligvis har fået kontakt til via fælles svenske familiebekendtskaber.

Signaturen "Hans Koefoed Jespersen" står på rammens bagside med teksten: Portræt (nr. 5) 18.-4. Det er formentlig fra 1930 og malet i anledning af Claras forestående 60 års fødselsdag.

---

²² Maler Hans Koefoed Jensen 1884-1975 f. i Torarp Mellangaard, Odensjö, Sverige. Uddannet på Teknisk Skole 1902-1904, Dorphs Malerskole 1904-05 og De Frie Studieskoler (Johan Rohde) 1905-07.

· Lejligheden ryddes

Gensynet med lejligheden i 1972, hvor den havde stået urørt i over 3 år efter faster *Grethes* trafikuheld, gjorde et stort indtryk på mine to søstre og mig. Udover edderkoppespind og støvlag var det første, som slog os, de "forskansede" vinduer, hvor det tog sin tid at fjerne papirafskærmningerne og vikle de tilsurrede sprosser op, inden vi kunne lukke den friske luft ind. Fasters eneboertilværelse siden moderens død i 1954 har været præget af angst for fremmede. Efter en nødtørftig rengøring gik vi tre søskende i gang med den påkrævede tømning af lejligheden. Det var naturligvis lidt uhyggeligt at tænke på, at "eieren" sad på et plejehjem, men omvendt kunne hun ikke på nogen måde hverken fysisk eller psykisk deltage i håndteringen af "arvegodset". De betydelige materielle værdier, der var efterladte, blev som tidligere nævnt varetaget af Overformynderiet. Tilbage var der i skuffer og skabe en guldgrube af dokumenter, fotografier, arbejds- og regnskabsbøger samt genstande, hvoraf adskillige stammede fra flere generationer af *Hippe-slægten* i Tyskland.

Deres fotoalbum indeholder billeder fra såvel *Eberhards* som *Claras* familie fra sidst i 1800-til midt i 1900-tallet. Desværre er det meget få billeder, som er forsynede med navne og datoer. Heldigvis er mange af personerne senere identificeret af familiens efterkommere.

Til højre ses et album, som indeholder 36 fotografier, 5,5x8 cm af (marmor)statuer udført af overvejende tyske billedhuggere. Det stammer formentlig fra *Eberhards* uddannelse i Tyskland. De fleste kort har været hængt op med tegnestifter, måske som led i at lære håndværket. Bagpå er anført et forlagsnummer, titel samt et kunstnernavn.

Foruden de viste fotoalbum er der blandt arvegodset efterladt flere billeder og tegninger, som var ophængt i glas og ramme på lejlighedens vægge til illustration af begivenheder, som lader sig tidsfæste. Flere eksempler er vist i del 1, bl.a. var *"Løvetegningen"*, som var *Eberhards* optagelsesprøve til Kunstakademiet fint indrammet. Det samme gjaldt den kopi af *Thorvaldsens* marmorrelief *"Hectors afsked med Andromache"* og det billeder, hvor *Eberhard* er fotograferet foran statuetten af *Niels W. Gade*.

Nedenfor ses to 13x5 cm vævede silkebilleder, som også var blandt arvegodset og utvivlsomt medbragt fra Sachsen. Det er såkaldte *"Stevengraphs"*, udført med en teknik opfundet af en engelsk silkevæver Thomas Steven (1828-1888) (IV). Silkebillederne er vævede i sidste halvdel af 1800-tallet på *"Augsburger Kammgarn-Spinnerei"* i Bayern.

I *"Die gute alte Zeit"* transporterede man sig med *"postdiligence"*.

I *"Die jetzige Zeit"* var det damplokomotivet, som *Eberhard* i øvrigt benyttede da han ankom til København med *"arvegodset"* fra Sachsen.

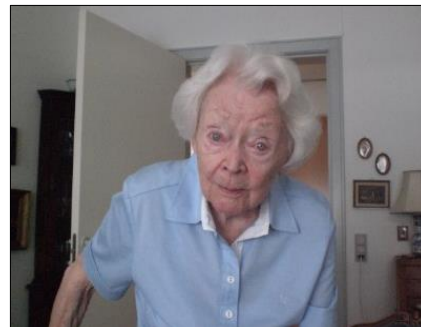
En anden vigtig ting, som var indrammet i glas og ramme var familiens våbenskjold, *"Wappen des Geschlechts Hippe"*. Dette har dannet basis for en selvstændig publikation om slægtens og familienavnets oprindelse, jf. senere.

Selvom lejlighedens beboere for længst er døde, kan man sige, at de selv via deres omfattende bohabe har været med til at illustrere deres tilværelse. Der er dog en person, som kunne huske anekdoter fra livet i Læssøesgade.

· En hundredåriges erindringer

Det har været så heldigt, at min farmors søster (Charlotte) fødte en datter i 1908, og at denne datter (tante Elin) forblev mentalt intakt til sin død i 2011! Året forinden optog jeg vores samtaler på lydbånd og film, hvor hun bl.a. fortalte om et til tider anspændt forhold mellem hendes mor og dennes søster Clara:

Min mor og moster Clara kunne skændes meget højlydt, hvorefter der kunne gå lang tid, hvor de ikke sås. Mor sagde ofte til mig: "Clara spiller fornem".

Det var tydeligt, at hun var misundelig på sin søster Clara.

I 1903, før tante Elin's tid, var forholdet mellem de to søstre dog ikke værre end, at Charlotte har boet hos Clara og Eberhard mindst to gange: fra maj til august 1903 (i følge "Politets Registerblade") og ved folketællingen i 1906. I første omgang formentlig for at hjælpe familien gennem den svære tid efter sønnen Durells død og den nyfødte søn Edwin. I 1906 har det formentlig været for at hjælpe med husholdning og pasning af den 2 årige søn og nyfødte datter Martha Margrethe. Vedrørende hendes onkel, havde Elin dannet sig dette billede af ham:

En gang, da jeg var på besøg på onkel Eberhards arbejdsplads i Griffenfjelds Gade*), kom han ned fra loftet iført sin karakteristiske kittel med hue – fuldstændig hvid over det hele af slibestøv.

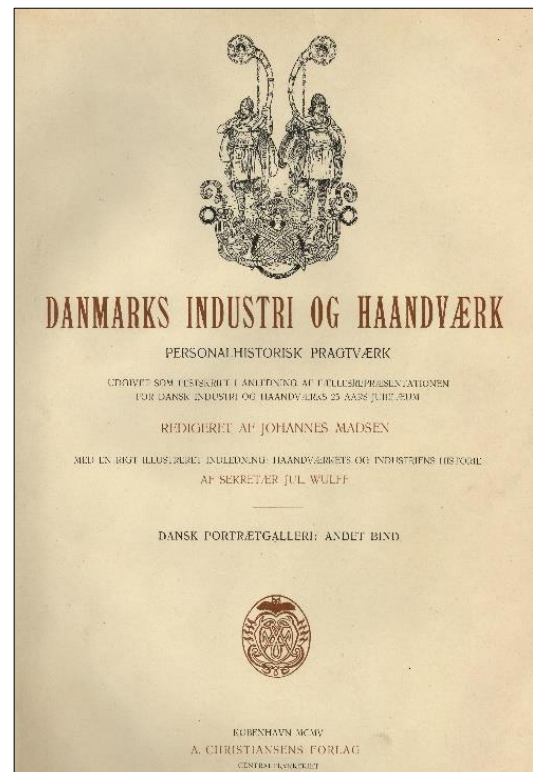
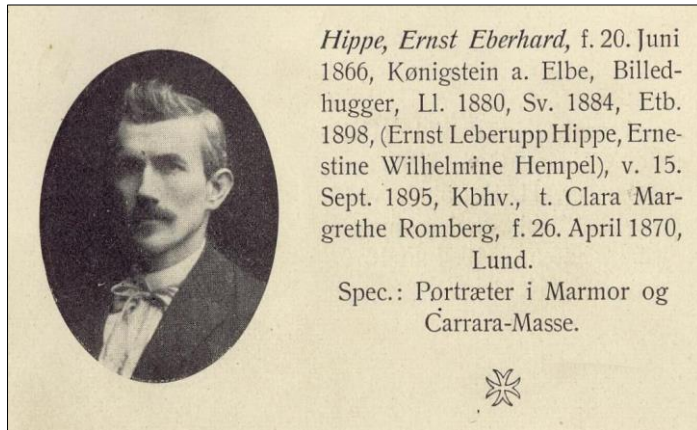
Han var en flot og myreflittig mand, aldrig i ro. Ofte væk fra hjemmet.

Med let skælvne stemme sagde hun til mig: "Eberhard er formentlig min far", hvilket der dog ikke findes nogen holdepunkter for. De øvrige erindringer fra den hundredårige handler om hendes egen opvækst og er uden relevans for denne historie.

*) Det drejer sig formentlig om Griffenfjelds Gade 37 hos firmaet Hans & Jørgen Larsen, som havde en stenhuggerplads, hvor der bl.a. blev leveret materialer til byggeriet af Jesuskirken (16).

• Eberhards "*Curriculum Vitae*" (CV)

Blandt "arvegodset" befandt sig en stor bog: "*Personal Historisk Pragtværk*" udgivet i 1905, hvori Eberhard har præsentere sin herkomst, uddannelse og speciale (7).

I boet var også efterladt syv maskinskrevne folioark (21½x33 cm) med en beskrivelse af "*Billedhugger E. E. HIPPES Virksomhed i Danmark*" i perioden 1892 – 1909, et såkaldt "*Curriculum Vitae*" (CV).

I relation til de enkelte arbejdsopgaver henvises til 25 anbefalinger ("attester") fra en række eksperter. På sidste side er "*Rigtigheden af Gengivelserne bekræftet*" den 16. marts 1910 af ingeniør P.O. Koch, Halls Allé 11.

Tidspunktet for udarbejdelsen af Eberhards CV svarer til indgivelsen af hans ansøgning til *Indenrigsministeriet* om dansk indfødsret. De originale attester har formentlig været vedlagt hans ansøgning. Det har imidlertid ikke været muligt at opspore dem i *Rigsarkivet*, som betragter dem som destruerede. Det kunne være spændende, hvis de en dag dukkede op i en "glemt" arkivkasse. I det følgende gengives hele Eberhards CV, hvorfra der i del 1&2 allerede er bragt en del kommentarer i relation til udtalelser fra hans professorer ved Kunstakademiet. Der skal derfor kun tilføjes enkelte bemærkninger til citater, hvortil der kan knyttes nye oplysninger.

(3)

Date	Attester	Bemærkninger.
22/12 1900.	Efter Opfordring af Hr. Kippe har jeg set paa en Copi i Marmor af et Relief: som Billedhugger Hammeleff har modeleret.	
	Han bad mig om at give sig skriftlig: hvad jeg mundtlig sagde ham, nemlig at: jeg fandt Copien saa god som man over: Hovedet kunde vente at faa en saadan: gjort herhjemme.	
	Dette har jeg herved den Fornøjelse at: sige.	Relief til Jean Kir- ken i Valby fremstil- let af Valby fræmstil- ler: S. Portalfigurer Prof. V. Hiseen. Prof. V. Hiseen. og Mester Boeckmann. Sæmre udførte jeg Stephan Sindings Valkyre i Tru.
	Kjøbenhavn 22 Dec. 1900.	
	sig. Stephan Sinding.	
23/12 1900.	Paa Hr. Kippes Opfordring har jeg og: saa set Reliefet som han har udført i: Marmor efter Hammeleffs Model, og jeg: finder at det er saa godt udført som: man kan forlange, det er som Hedeblen:	
	og der er store Værdigheder ved: at hugge et saa højt Relief inde i en: saa stor Byg.	
	Petersbergvej. Den 23 December 1900:	
	sign. A.W. Saabye.	
27/11 1901.	Hr. Kippe, der har vist mig nogle Pro- ver af Farvet Marmor, som saa meget tiltalende ud, mener at han ogsaa vil kunne farve Cement. Han havde tænkt sig at hans Opfindelse kunde anvendes ved Restaureringen af Katederene paa Thorvaldsens Museum og hvis dette skul- de vare muligt, vilde jeg gerne anbe- fale ham til en Understøttelse. Han mangler nemlig Penge for at anstille de nødvendige Forsøg. Kjøbenhavn 27-11-1901. sig. V. Hiseen.	
28/11 1901.	Hr. Kippe har arbejdet ihærdigt paa en: Opfindelse der gaa ud paa at farve: Marmor og andre Kalkstoffer dybt ind: til 1/2 Tomme. Bissens Forsøg har taget: næsten al hans Tid i over 1 Aar og mælede det ham meget tilbage; det vilde glæde mig meget om han kunde faa nogen Understøttelse da Forsøgene: lykkes. Petersbergvej den 28 Novbr. 1901 sign. A.W. Saabye Professor.	

Allerede fra 1. september 1898, hvor *Eberhard* begyndte sine studier på *Kunstakademiets Billedhugger-skole*, fik han gode anbefalinger fra sine læremestre *Bissen den yngre*, *A.W. Saabye* og *Th. Stein* til at søge økonomisk understøttelse for at sikre, at han kunne fortsætte studierne. Yderligere fik han anbefalinger fra sine arbejdsgivere *K. Rørdam*, *J. Hammeleff* og *S. Sinding*.

Nederst på denne side af hans CV var-les den ny epoke i *Eberhards* liv, hvor han har "lagt mukkerten" og kastet sig over "forsøg på at farve Marmor og andre Kalkstoffer".

Foruden billedhuggerne *Bissen* og *Saabye* fik *Eberhard* også arkitekt *Fred Levy* (1851-1924) og dekorations-kunstner *Niklaus Fristrup* (1836-1909) til at anbefale arbejdet med at forbedre metoderne til dekorering af stenoverflader.

I første omgang gjaldt det *Eberhards* behov for økonomisk støtte til sine eksperimenter.

Samtidig gav det *Eberhard* yderligere mod, at *Bissen* anbefalede ham understøttelse, hvis hans stenfarvning kunne anvendes til fornyelse af *Thorvaldsens Museums* ydre udsmykning (*Sonnes Frise*).

(4)

Date	Attester	Bemærkninger.
27/11 1901.	Hr. Kippes Forsøg paa at farve Marmor og Cement og de ved disse Forsøg aflagte og udførte Resultater, som jeg har set, forekommer mig meget interessante: og ville vistnok kunne blive af nogen praktisk Betydning. For imidlertid at bringe Cementfarvningen saavidt, at den omfatter alle de Farver der i det: findes i Thorvaldsens Museums ydre Ud- smykning, kræves der yderligere Ekspe- rimenter. Jeg anbefaler gerne Hr. Kippe til en mulig Understøttelse i dette: hans Arbejde, da han er ubesliddet og: jeg betragter det som sandsynligt, at: Arbejdet vil give brugbare Resultater. Kjøbenhavn den 27-11-1901. sign. Fred. L. Levy.	
28/11 1901.	Billedhugger Kippe har i længere Tid: beskæftiget sig med Forsøg, der gaa ud: paa at farve Marmor saaledes at Farven: ikke alene dækker Stenen men trænger: dybt ned i den og derved opnaar en: Holdbarhed, der sikkert langt overgaar: den paastrøgne Farven. Nu har han ud-: strakt sine Forsøg til ogsaa at omfat-: te Maleri paa Cementpuds, som han li-: geledes mener at kunne gennemtrænge: med Farver, men han er ubesliddet og: trænger til en Hjælp, som han isænde: sine mange og meget ihærdige Forsøg: arlig og redelig har fortjent, og som: jeg efter at have set Prøver paa hvor: vidt han er naaet, varmt kan anbefale: ham til. Kjøbenhavn den 28 Novbr. 1901. N. Fristrup.	
21/6 1901.	København 21 Juni 1901: Herrn Bildhauer Kippe. Die Proben von Farbigem Impragnie- rungen des Marmors nach Ihrer Erfindung: die Sie mir geseigt haben, finde ich: sehr schön und interessant. Ich habe: selbst mehrere polykrome Arbeiten ge- macht in Marmor und dabei einige Er- fahrungen in dieser Richtung erreicht: So gute Resultate, wie Sie gefunden: habe ich nie gesehen. Ich glaube, dass: Ihre Erfindung sowohl für statuarische: Arbeiten in Marmor wie für architekto- nischen Gebrauch von der grössten Be- deutung sein muss. Bewachtungsvoll ges. Professor Stephan Sinding: Bildhauer. Kopenhagen.	

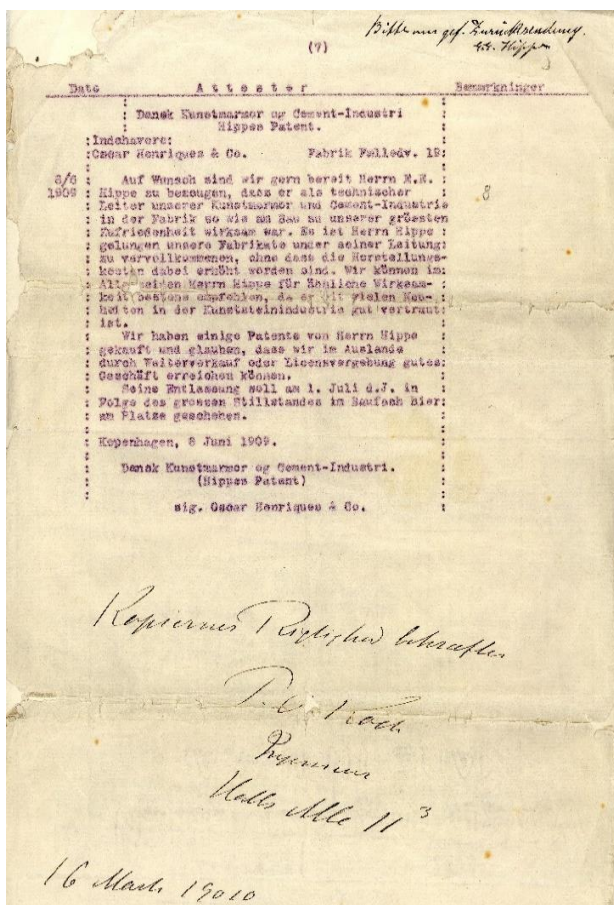
(b)		
Date	Attester	Bemærkninger.
26/3 1902.	Kommissionen vedrørende Restaurering af Thorvaldsens Museums Facader. Kjøbenhavn, d. 26 Marts 1902.	8
	Efter at være bleven bekendt med de af Dem indsendte Ervør af maltes Gensmaltarbejde har Kommissionen ønsket at vide Dem sin Paaskønnelse af det betydelige Arbejde, som De har udført for at opnaa en Løsning af Spørgsmålet om Fremgangsmåden ved Museums Restaurering, og bader Dem som Vederlag modtage det hermed følgende Holst af 380 Kroner.	
	I. P. O. P. Nauberg Sekretar ved Kommissionen	
	Til Hr. Billedhugger Hippe.	
	Dresden 25/11 03.	
25/11 1903.	Herrn Bildhauer Hippe, Kopenhagen. Der Hofmeister des Keren war hier und hat sich für Ihr Hirerfahrere sehr interessiert. Leider wird vor Fertigstellung des ganzen Museums keine Entscheidung getroffen, ob der Preis bewahrt werden soll, was noch immer ein Jahr dauern wird. Ihre Proben, für die ich Ihnen danke, und die ich grossartig finde, werde ich einstellen in ein Museum, wenn Sie die Erlaubnis nicht zurückhaben wollen. Herr Generalrat Frau, Direktor von Skulpturen-Museum, dem ich die Proben auch vorgelegt habe, hat sich auch sehr dafür interessiert und würde gerne auch einige Proben haben wollen. Möglichenfalls schreibe ich Ihnen noch näheres. Hochachtungsvoll gen. W. Armbruster, Bildhauer, Dresden, Höttenstr. 2	Til Museum i Moskau.
27/11 1906.	Sundhedskommissionen Kjøbenhavn, den 27 Juli 1906. I Generar paa Deres Andragende af 31. Maj d.A., skal Sundhedskommissionen her ved Leds udtale, at det i Hverveisen omhandlede Vægdekorningsmateriale (Imiteret Marmor) intet videre kan vantes godkendt som ansigt. P. K. V. nig. Eugen Petersen	Ansøgninger angaar Brug til Bagerstager og Fedevarebutikker.
	H. Stephansen. d'Herr. E. Hippe og P. O. Koch Kochvej 6. - 4.	

På den foregående side anbefales *Eberhards* kunstmarmor til brug i fødevarebutikker. I september 1906 følger *Martin Nyrups* anbefaling i relation til vægdekoration i Københavns nye rådhus – muligvis efter, at den samtidig blev kendt på udstillingen i *Industriforeningen*, jf. udtalelsen fra arkitekt *Hans Henrik Koch*. Alt sammen var med til at konsolidere *Eberhards* virksomhed i Danmark. I 1905 havde professor *Hannover* anbefalet *Eberhard*, at kontakte direktøren for *Skånska Cementgjuteriet* (14). Nederst på denne side roses hans opfindelser af fabrikken, som til slut køber hans patenter.

På den foregående side har billedhuggeren *Stephan Sinding* på tysk anbefalet *Eberhards* stenprøver på dybdefarvning. Det var netop i Tyskland, *Eberhard* sikrede sig sit første patent herpå.

Fire måneder efter *Bissens* anbefaling om, at *Eberhards* opfindelse kunne benyttes til restaurering af *Sonnes Frise*, fulgte en økonomisk "påskønnelse" fra *Thorvaldsens Museum*, hvor han også havde forelagt sit arbejde for kommissionen (17). Som det også fremgår af hans CV vakte hans stenprøver også interesse både i Dresden og Moskva, hvor man havde planer om tilsvarende vægdekoration af kunst-

(c)		
Date	Attester	Bemærkninger.
13/9 1906.	N. Nyrup Arkitekt N. af A.A. Kjøbenhavn, d. 13/9 06.	8
	Hr. Billedhugger E.N. Hippe Fremstilling af Gipsmarmor, der fremkommer ved at persee Stoffer især Gibe Marmor og Kalksten paa forskellige Maader gennemtrænges og fures, saaledes at de bliver brugelig til Bekledning af Vægflader og modstandsdygtige overfor risikolig Paavirkning af Varme og Afvædning med Syrer er efter min Mening et smukt Eksempel paa et billigt Materiale Forsaetling og fortjener derfor sikkert alle Byggenes Opmarksomhed.	Nyrup anvendte min Marmorfarvning i Rådhuset.
	sig. N. Nyrup.	
13/9 1906.	H. Koch, Arkitekt N. af A.A. København 13 Sept. 1906.	3
	Paa Opfordring er det mig en Fornøjelse at udtale, at Hr. Billedhugger Hippe ved Udførelsen af en Marmorinddalt Vægdekledning af kunstig Marmor, har fulgt min Tegning, ligesom Farverne af de forskellige Fliser var nøje i Overensstemmelse med mit Skitse.	Denne Vægdekledning var udstillet i Industriforeningens.
	Jeg mener at dette kunstige Marmor har en Fremtid for sig som Bekledning i Butikker, Porte, Vestibuler etc.	
	sign. H. Koch, Arkitekt.	
16/12 1907.	Aktiøbelaget Skånska Cementgjuteriet. Herr E. Hippe. København.	3
	De begjærede vi hermed meddele at de Platter af Gensmalt marmor, som hos osse under Eder ledning blifvit utfönda, synes vara af god kvalite, vackra och mycket arvärdbara för väggbeklädnad. Vi hafva i samband utfönda en del sådan väggbeklädnad och synes vara hafva en god framtid för sig.	Efter en Anbefaling af Professor P.O. Hannover kom jag i Forbindelse med General-Direktör Ingenieur R. V. Berg i Febr. 1905.
	Födermera hafva vi af Herr Hippe inkompt mäsörätt till tillverkning och försäljning af denna vara, enligt patentansökan n:o 1488 af den 26 Juni 1906, för Skåne, Blekinge, Småland, Halland och Västergötland.	
	Högskolningsfullt Aktiøbelaget Skånska Cementgjuteriet Hälsöfördelningen sig. I.Th. Blomqvist.	

Den sidste side i *Eberhards CV* er som enkelte andre attester udfærdiget på tysk. Det attesteres, at han har været ansat som teknisk leder på *Oscar Henriques & Co's* fabrik på Fælledvej 19, altså ganske tæt på hans hjem. Videre anføres, at fabrikken forventes at gøre "gode forretninger" gennem køb og videresalg af *Eberhards* patenter. Årsagen til, at han "fritstilles" er en følge af den store stilstand, som indtræffer fra 1. juli 1909.

Øverst på siden anfører *Eberhard* – ligeledes på tysk – "venligst retur af vedlagte". Måske har hans CV været fremsendt til nye kunder vedlagt stenprøver eller anbefalinger.

Datoen allersidst under attestationen af "*Kopiernes Rigtighed*" er 16. Marts 1910. Udover at dette CV har bidraget til, at *Eberhard* og dermed hans kone og børn fik dansk statsborgerskab, er der kastet lys over hans første 18 år i Danmark. Han havde nu lagt det hårde sten- og billedhuggerarbejde bag sig og kastet sig over virksomheden med at farve marmor og andre stenprodukter, som kunne anvendes til væg- og facadeudsmykninger.

De store byggeaktiviteter i København var ved at være slut og heldigt for *Eberhard* pegede en anden god ven af familien, professor *Hannover* på arbejdsmulighederne i Sverige. Her fik han rigeligt at se til, først ved at introducere sine patenterede metoder i fabrikationen på *Skånska Cementgjuteriet* (14) og senere gennem arbejde for private bygmestre.

Mere herom senere, men først andre fund blandt "arvegodsset", som medvirkede til belysning af hans sidste, flittige år som rejsende "kunsthåndværker".

• **Hvad postkortene fortæller**

De t.h. viste 2 sider med seks postkort er fra et "Brevkort Album", som i alt indeholder 18 sider. Foruden disse ca. 100 postkort var der i boet yderligere 27 postkort. Hertil kommer flere breve. Flere af postkortene var uskrevne – formentlig blot gemt som minder eller klar til benyttelse. De fleste af "de brugte" kort er sendt som jule- og fødselsdagshilsner, mens andre er sendt med beretninger fra rejser. Postkort

og breve har været med til at lokalisere familiens mange skiftende adresser. På den måde har de været et nyttigt supplement til de spredte oplysninger hos politi og folkeregister.

<p>2) Bjelkes Allé 1 →</p> <p>3) Jagtvej 31a →</p> <p>4) Nørrebrogade 68 →</p> <p>6) Mariendalsvej 31 →</p> <p>5) Dr. Olgas Vej 7 →</p>	
<p>Adresser for Clara og Eberhard 1896 – 1911 markeret på KRAKs kort fra 1941</p>	

Som tidligere nævnt boede *Clara* og *Eberhard* det første år, de var gift, i Vedbækgade. De flyttede formentlig i 1896 til adressen i Bjelkes allé, da den lå i gåafstand, tættere på *Eberhards* arbejdspladser, fx Nørrebrogade 52, hvor "*Schellers Stenhuggerier og Marmorindustri*" lå, samt "*Griffenfeldtsgade*", hvor "*tante Elin*" oplevede *Eberhard* fuldstændig hvid af slibestøv på sin arbejdsplads. Det har formentlig været i Griffenfeldtsgade nr. 37, hvor "*Hans & Jørgen Larsens Stenhuggeri*" lå i nr. 37 (16). Deres følgende fire adresseskift fandt sted indenfor samme byområde, tæt ved "*Assistenskirkegård*", se kortet ovenfor. De har således kunnet transportere deres bohave fra sted til sted på en trækvogn. Flytningen i 1897 til Jagtvej 31a skete, mens de ventede deres første barn, *Ernst Otto Durell*, som blev født på denne adresse. I 1899 flyttede familien til en større lejlighed på Nørrebrogade 68. Det var her deres førstefødte søn døde i 1903, og "erstatningsbarnet" *Ernst Edvin Durell* blev født ugen efter. Kort efter disse skelsættende begivenheder flyttede *Clara* og *Eberhard* og deres nyfødte søn til Dronning Olgas Vej 7, hvor datteren *Martha Margrethe Hippe* blev født i 1905. Det var en stuelejlighed på 86 m² med tre værelser og en lille have udenfor. Ved folketællingen i 1906 boede *Claras* søster, *Charlotte Romberg* hos familien, hvor hun foruden husholdningen formentlig har hjulpet med pasningen af den 3-årige søn og den knap 1-årige datter.

Efter 7 gode år flyttede familien i 1910 til Mariendalsvej 31, hvilket formentlig skyldtes økonomiske problemer. *Eberhard* boede af arbejdsmæssige grunde en stor del af tiden bo i Malmø, selvom hans brepapir angav firmaadresse på Mariendalsvej 31, 2. sal, hvor familien havde en mindre lejlighed på 3 værelser og et kammer. Folketællingen fra 1911 viser, at lejligheden havde yderligere et par beboere, som dermed bidrog til familiens indtjening. Samtidig anføres: *Eberhard* er "*Midlertidig flyttet til Malmø*". Foruden *Clara* og de to børn er registreret to logerende: en 26-årig tjenestepige og en 18-årig snedkerlærling. Folketællingen gav samtidig et par oplysninger om beboernes økonomi. Ud for de logerende stod henholdsvis "*Arbejdsplads i Nansensgade 61³*" og "*Hjælp fra Moderen*". Endelig var der en bemærkning ud for begge logerende: "*Transportform: gående*".

Vedrørende *Claras* økonomi stod der blot: "*Mindre Indtægt*".

Allerede efter et årstid blev der råd til at flytte til den pænt store lejlighed i Læssøesgade. Dermed var det slut med den lille families "nomadetilværelse". På den t.v. viste side fra familiens "Brevkort Album" ses to fødselsdagshilsener fra *Eberhards* hjemegn, Sachsen. Det første er fra hans bekendte i Königstein ved Elben, hvor hans fødehjem i Thürmsdorf ligger skjult bag bjergtoppen med fæstningen.

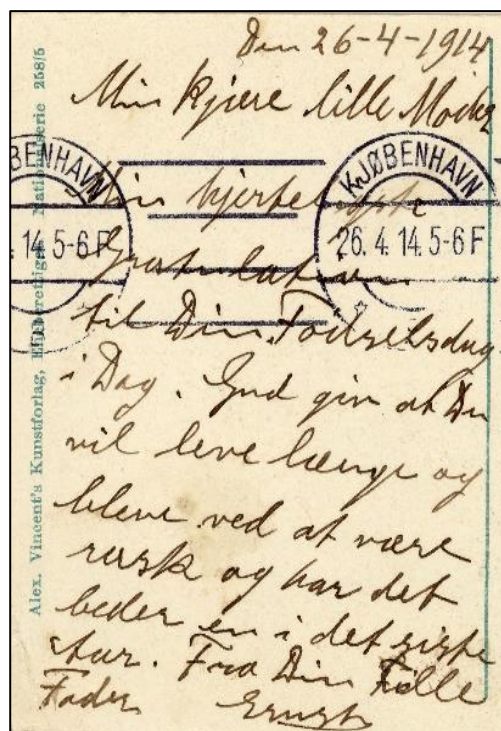
På den t.h. viste side fra "Brevkort Albummet" ses øverst et kort med et barn og hendes mor, som spejder ud over havet efter skib og teksten "*Far ventes*". Det illustrerer med al tydelighed det afsavn, familien måtte lide pga. *Eberhards* arbejde i Malmø. Teksten bagpå lyder: en karakteristisk hilsen, som er afsendt af *Eberhard* fra Malmø til *Claras* fødselsdag. Teksten på bagsiden lyder:

Min kjære lille Moder.

Min hjerteligste Gratulation til Din Fødselsdag.

Gud give, at du vil leve længe og blive ved at være rask og har det beder en i det sidste Aar.

Fra din lille Fader Ernst".

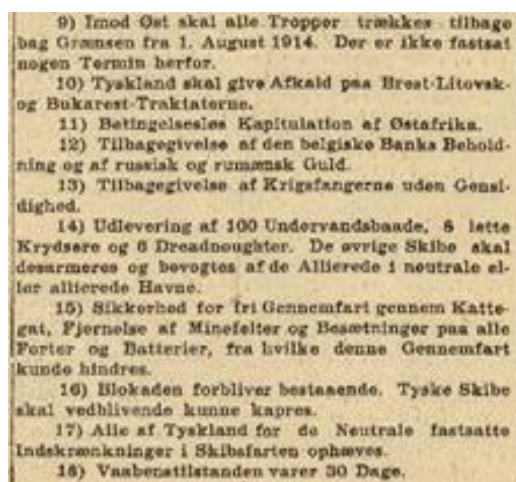
6 uger efter var *Eberhard* død!

Resten af den store samling postkort koncentrerer sig især om lykønskninger i anledning af jul-nytår eller fødselsdage i familien. En stor del af kortene er sendt af familiemedlemmerne, selvom de boede på samme adresse! Både forældre og børn lagde således vægt på, at glæde hinanden med en hilsen i dagens anledning.

De fleste hilsner blev afsendt på fødselsdagsmorgenen – og bragt ud samme dag af det effektive "*Kongelige Post- og Telegrafovæsen*"!

Enkelte hilsner, fx den i del 2 viste på *Claras* fødselsdag i 1919 fra borgmester *Jens Jensen* blev bragt ud samme dag som telegram.

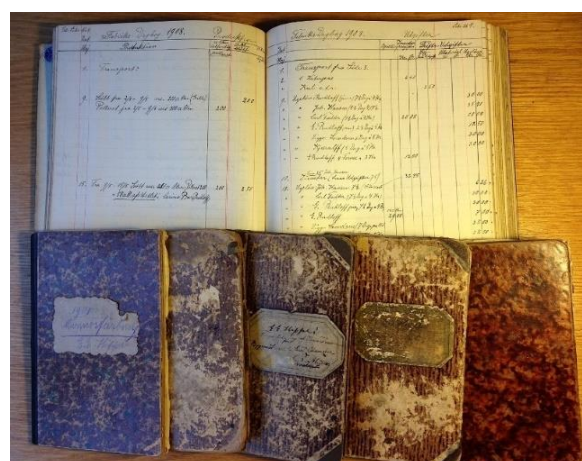
Clara fik også overskud og råd til at holde avis "Berlingske politiske og Avertissements-Tidende". Hun har bl.a. fulgt med i afslutningen på den verdenskrig, som brød ud i året for *Eberhards* død. Dette avisudklip, om våbenstilstandsbetingelserne, har hun gemt blandt "arvegodset".

• Eberhards arbejdsbøger

De 5 arbejdsbøger fra 1901-1914 er på 20-150 sider i lommeformatet 11x17 cm.

De bærer tydeligt præg af at være benyttet i det daglige arbejde. Den store regnskabsbog er fra *Eberhards* virksomhed 1908 - 09, mens den sidste del er regnskab for *Claras* sæbesalg 1915 - 16.

Forud var gået nogle år, hvor *Eberhards* forholdet til hans tegnelærer *Sophus Vermehren* formentlig ikke har været det bedste efter deres fælles patentansøgning var afvist med betegnelsen "ikke egnet" (J.Nr.224, 1900).

Undertegnede Marmorsliber E.Z. Fredlund
 der har arbejdet hos Hr. Billedhugger
 C. E. Skjæpe i Vinteren 1899-1900, kom
 efter længere Tids modning under Eres-
 Tilsind besiddelse, at Hr. Kunstmalen
 Sophus Vermehren ingen som helst Andel
 har i den af Hr. Skjæpe gjorte og
 Patenterede Opfindelse naar det
 farve Marmor med dybt indtrængende
 Farver med skarpe Kunststykke,
 Vermehren paaførte Farver
 ganske overfladiske saa at de
 altid forsvandt ved Sløvning
 ofte kun ved Polering

Den første farvemetode, som var udarbejdet med Vermehren opnåede ikke patentanerkendelse, fordi farverne forsvandt ved slibning og polering af overfladen i følge en "støtteerklæring" fra Eberhards medarbejder, marmorsliber E.Z. Fredlund. Den afbillede kopi er at finde i Eberhards arbejdsbog fra 1901. Bogen, som er den første af fem bærer titlen "Marmorfärbung" og illustrerer det omfattende, systematiske arbejde, som Eberhard påbegyndte i sit eget "Etablissement".

Bogen er blot på 20 sider, men til gengæld tætskrevet med talrige opskrifter på stenfarvning og med flere kommentarer til resultaterne og anvendelsesmulighederne. Samme år lykkedes det at få godkendt patentet: "Fremgangsmaade til at forsyne Marmor med dybt indtrængende Farvedekorationer" (J.Nr. 4119/1901).

I de følgende år opnåede Eberhard patenter på mange forskellige metoder til "dybdefarvning af stenmaterialer" i flere lande, se senere oversigter.

I årene, hvor han arbejdede i København, blev hans metode bl.a. anbefalet i forbindelse med restaureringen af "Sonnes Frise" på Thorvaldsens Museum og til indendørs udsmykning i Københavns nye rådhus.

Frise, som oprindeligt blev udført af kunstmaleren Jørgen Sonne, viser Thorvaldsens ankomst til København fra Rom i 1838

Kemiopskrifterne med tilhørende notater om Eberhards forskellige metoder til farvning af stenoverflader er skrevet på hans modersmål. I hans bogskab var også efterladt et par flittigt brugte tyske kemibøger.

Porphyruptz.

60 %	Steinmehl	1 1/2 Teil
15 "	Quartz oder Sand	3 "
10 "	Portlandcement	2 "
5 "	Kalk	1 "
5 "	Magnesia	1 "
5 "	Glimmer	1 "

Selber Fantasi-Marmor, Marke B.

IA 111111

Rode Farbe:
Krongelb & mit Zinnaber

Litrongelbe Farbe:
Krongelb & Safforackker

Dunkelgelb & Hellgelb:
Wie Mischung A mit gleichen Theilen ungefarbtem Marmorcement.

Viktorien

Gule Plader

Probe 9.

5 L. Nyr Feinmehl } manuset grøn
1 Liter Pariser Ocker }

Probe 10

5 Liter nyr Feinmehl uden Farve
1 Liter Pariser Ocker
1/4 " lyse Jernvitriol (Lime)

Skanska Cementgjuteriet
Tippes Patent

Granit-Cement-Papierbet.

zu Presseformen
Tippes neue Mischung.

Grundmörtel

1	Litter Portland Cement	event. 7 Liter Cement 1 Liter w. Farbe
1/2	" scharfen Sand	
3/4	" Flinzmehl	

Probe

1	Litter Cement
3	" scharfen Sand
1/2	" Flinzmehl
1/2	" weisse Farbe
1/2	" weisse Farbe

6.

2	Litter Cement
1	" scharfen Sand
1/2	" Flinzmehl
1/2	" weisse Farbe (mit Stepanin)

Øverst ses opskrift på "Porphyruptz" med bl.a. indhold af Portlandcement og glimmer samt opskrift på "Fantasi-Marmor" med røde og citrongule farver.

Nederst ses hans metode til gulfarvning af Viktoriaplader samt opskrift på "Granit-Cement" – produkter, som Eberhard senere solgte patenterne til "Skanska Cementgjuteriet".

Allerede fra starten var Eberhard klar over, at han skulle beskytte sit arbejde med vidtgående patenteringer i Danmark såvel som i andre lande, hvor hans metoder blev anvendt. I dag er kravene ændrede således, at man nu kan nøjes med en enkelt patentansøgning til lande indenfor EU.

"Billedhugger Ernst Hippe har opnået følgende Danske Patenter":

9. jan. 1901	4119/DK	Fremgangsmaade til at forsyne Marmor med dybt indtrængende Farvedekorationer
15. okt. 1906	8955/DK	Fremgangsmaade til Hærdning af farvede eller ufarvede Genstande af Gips, Magnesit og lignende ved Hjælp af Harpiks.
25. sep. 1908	11720/DK	Fremgangsmaade til Fremstilling af pressede Plade, Tavler og lignende af Cement med Farvemønster.
18. sept 1908	11731/DK	Fremgangsmaade til Fremstilling af naturstenslignende Cementfliser eller –tavler til Belægning af Gulve, Trapper o.l.
9. nov. 1908	11452/DK	Fremgangsmaade til Fremstilling af naturstenlignende Plader, Tavler og lignende
11. juni 1914	18942/DK	Fremgangsmaade til Dekorering af Træ eller lignende Materialer ved Indlægning

Sidstnævnte patentansøgning blev indleveret 15. juli 1913. Der gik således næsten et år før patentet blev godkendt (11. juni 1914) samt yderligere nogle dage, før postbuddet ringede på med godkendelsen i et anbefalet brev. *Eberhard* var kort forinden død af meningitis og fik aldrig glæde af bemærkningen "*Opfindelsen er beskyttet fra den 15. Juli 1913 og bekendtgjort 22. juni 1914*".

Eberhards danske patenter findes i Rigsarkivet for årene 1900-1917 under "*Arkivskaber*": Patent- og Varemærkestyrelsen, Patentafdelingen, Patentkommissionen og herfra til "*Arkivserien*": Journalregister, Patentansøgninger. Tilsvarende findes også følgende ansøgninger på "*Afslåede Patenter*":

26. feb. 1900	J.nr. 224	Fremgangsmaade til Farvning og Hærdning af Marmor og lignende Stenarter (Kunstmaler <i>Sophus Vermehren</i> og <i>Billedhugger Ernst Hippe</i>)
26. jan. 1907	J.nr. 120	Fremgangsmaade til Farvemønstring af Cement
13. jun. 1908	J. nr. 875	Anordning til Fremstilling af Plader, Tavler og lignende af kunstig Natursten
21. maj 1909	J. nr. 776	Ved Emaljering frembragt Naturstensimitering

I del 2 af denne Familiekrønike er gengivet et brevpapir, som *Eberhard* havde ladet trykke til brug i sit "*Etablissement for Marmorimitation & Skulptur*", og hvoraf det fremgår, at hans firma havde "*Patenter i alle Kulturlande*". *Eberhard* har ikke efterladt kopier af disse, men der er gemt et par brevkort og breve, hvori han omtaler, at han forhandler om salg af sine patenter.

Ved søgning på internettet har jeg yderligere fundet, at han opnåede to patenter i England, to i USA, tre i Sverige og fem i Tyskland:

Dato	Patent/land	Titel
17. juli 1902	15.929/GB	Method for Providing Marble and other Stones or Cement with Deeply Penetrating Designs in Color
15. juni 1911	30.035/GB	Process for the Manufacture of Artificial Stone
17. mar. 1903	722.708/USA	Method of Decorating Stone
10. dec. 1907	873.371/USA	Making artificial Marble
26. juni 1906	25.555/S	Sätt att impregnera föremål af gips och dylikt med harts
3. juni 1907	25.137/S	Sätt att framställa plattor och dylikt af cement
12. juni 1907	24.098/S	Sätt att framställa skifvor, plattor eller dylikt af cement Jämte sålunda framställt fabrikat
22. maj 1906	188.093/D	Verfahren zum Härten und Haltbarmachen von gefärbten Gegenständen aus Gips und anderen Stoffen, wie z.B. Zement, deren Kristallwassergehalt bei einer Temperatur von über 1000 zerstört wird, durch Tränken mit Harz
6. juni 1908	213.791/D	Verfahren zur Herstellung von Mustern auf Kunststein
12. juni 1908	227.483/D	Vorrichtung zum Gießen von Platten, Tafeln u. dgl. aus Mörtel, Gips, Marmorzement o. dgl.
17. dec. 1911	252.824/D	Verfahren zur Herstellung von künstlichen Steinen, wie Marmor, Granit, Malachit, Serpentin, Labrador o. dgl., durch Gießen einer hydraulischen Masse in Formen oder auf Unterlagen und Behandeln derselben mit einer Metallsalzlösung
13. jan. 1914	280.028/D	Verfahren zur Erzeugung von Ziereinlagen in Holz oder ähnlichem Stoff

Yderligere har han i sin arbejdsbog omtalt et patent i Østrig og et i Rusland. Hans reklame: "*Patenter i alle Kulturlande*" er således ikke helt forkert.

Som det fremgår omhandler alle patenter – bortset fra de to i 1914 – metoder til "dybdegående" farvedekorering af forskellige stenoverflader. Dels via arbejdsopgaver og dels via videresalg af patentrettigheder skaffede hans metoder ham en ganske pæn indtjening i såvel ind- som udland.

De nye patenter på dekorering af træoverflader nåede han ikke at få glæde af, inden han døde den 14. juni 1914.

Eberhards patent på "Kunstgjord Marmor" blev efter et par års arbejde hos Skånska Cementgjuteriet købt af firmaet.

Samtidig fik han en fin udtalelse fra J. Thor Blomqvist, den senere direktør:

Malmö 19. December 1907

Till Herr E. Hippe
Köpenhamn

På Begären får vi härmed meddela, at de Platter av Konstgjord Marmor, som hos oss under Eder Ledning blivit utförda, synes vara av god Kvalitet, vackra och mycket användbare för Väggbeklädning. Vi hava i Malmö utfört en del sådan Väggbeklädning och synes Varan hava en god Framtid för sig.

Sedermere hava vi av Herr Hippe inköpt Ensamrätt till Tillverkning och Försäljning av denne Vara, enligt Patentansökan no. 1485 av den 26. Juni 1906, för Skåne, Blekinge, Småland, Halland och Östergötland.

Högaktningsfullt
Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet
Miljöavdelningen, J. Th. Blomqvist

Ovenfor t.h. gengives en avisannonce (14) fra 1897, hvoraf det fremgår, at fabrikken allerede dengang arbejdede med stenprodukter til udvendige facader, (stald-)gulve og indvendige vestibuler, herunder "Victoriagolfplattor", som blev kendt for sin modstandsdygtighed overfor ildebrand.

Eberhards overfladematerialer var, som omtalt i del 2, blevet kendt i Danmark i september 1906 efter udstillingen i Industriforeningen, jf. hans CV s. 6. De blev ikke alene fundet egnede til trappeopgange og selskabslokaler, men også til væggbeklædning i fødevarebutikker:

Kjøbenhavn den 27. Juli 1906

S.K. Journal Nr. 364
Brev Nr. 635

I Gensvar paa Deres Andragende af 31. Maj d.Å., skal Sundhedskommissionen herved ikke undlade at udtale, at de i Skrivelsen omhandlede Væggbeklædningsmaterialer (imiteret Marmor) indtil videre kan ventes godkendt som ansøgt.

P.K.V.e
sign. Eugen Petersen/ K. Stephansen

Materialeforbrug og deraf følgende udgifter udgjorde en stadig større del af regnskabet i Eberhards arbejdsbøger.

Til højre er et eksempel fra 1908, hvor der fra lageret er anvendt knap 2.000 kvadratalen, sv.t. ca. 800 m² (I) "Udybbede (ubehand- lede) Plader" til en udstilling.

Transportudgifterne har forment- lig været meget beskedne, sv.t. at udstillingen har fundet sted i Kø- benhavn.

Det kan have drejet sig om "Udstil- lingen af jødiske fotografier" i Industriforeningen (II). Her havde han selv, som omtalt i hans CV, s. 6, i 1906 udstillet "en Pilasterinddelt Vægbeklædning".

Nr.	12.	1908. Lagerinventur	□ Plader
-	-	Udybbede Plader	355 1/2
-	-	Opbehandlede "	96 1/2
-	-	1 Lang polterede Plader	55 1/2
-	-	2 " " "	20
i Alt			1888 1/2 □ Plader
		Til Udstilling	34 1/2 Plader
		ans. 20 Pl. opbevarene Prover	
		2 Pl. Plader 2° 18' x 1° 2' x 3/4 Pulver	
		1 " " 1° 9' x 18' x 1°	
		3 " Plaster 2° 18' x 18' x 2 1/2 pulveret	
		1 Skulptur 1° 2' x 1° 2' x 3/4 Pulver	
		2 " " 20 x 20 x 1/4 upulveret	
		10 Pl. Linsen's upulveret	
		12 " " pulveret	
		10 " Hjørner pulveret	
		25 " " upulveret	
		2 Pl. Kapsler til Udstilling	
		2 " Løkke " "	
		3 " Ophængte Skilt	
		6 Pl. Løkke 6 x 1°	

Hippes Kunstmarmor

Herstellungspreis pro □ m.

	Kr.	Qz
Material durchschnittlich	1	50
Giessen	1	00
Ansichten	1	75
Pullieren	1	50
Harzen		25
for □ m		Kr. : 6,00

Til venstre har Eberhard beregnet udgifterne til materialer og arbejds løn "pro m²" for at beklæde en væg med "Hippes Kunstmar- mor". Opskriften er formentlig efter et af hans patenter.

Gennemsnitsprisen for materiale- anskaffelse, støbning og opsætning samt finpudsning og overfladebehandling bliver i alt 6,00 kr.

Den gennemsnitlige kvadratmeterpris: 6,50 kr. svarer til ca. 420 kr. i dag (I). Hertil skal lægges arbejdslønnen for opsætningen.

Forretningen voksede i takt med, at *Eberhards* væg- og gulvdekorerede stenmaterialer fra 1905 blev kendt og udbredt i København og Malmø. Det blev nødvendigt at ansætte medhjælpere og dermed nødvendigt, at føre regnskab over aflønningerne i hans såkaldte "*Fabriks Dagbog*". I 1908-09 fik en arbejder 4 kr. og en svend 5 kr. om dagen, hvilket i dag svarer til henholdsvis 240 og 300 kr. (I). Skraldemanden fik 2 kr. for at fjerne 1 måneds affald.

Eberhards egen månedsgage var på 200 kr., så hans dagløn har næppe oversteg 7 kr. sv.t. 420 kr. i dag (I) med en arbejdstid på ca. 10 timer daglig. Hertil kom, at han ofte måtte betale for logi, når arbejdet lå langt fra hjemmet på Frederiksberg.

Fabriks Dagbog 1908.	Udgifter						Side No. 18.
	Opstillede		Driftsudgifter				
	No.	Beløb	Materialer	Udgifter	Materialer	Udgifter	
Transport fra Side							
C. Fædder, 10 Dage						27 00	
W. Mousen, Hjælp til Støbning						10 00	
W. Hjærulff, pulveret, Prøver						35 00	
C. Fædder, 10 Dage Prøver og Logi						24 00	
W. Mousen, Bygning etc. 6 Dage						10 00	
W. Hjærulff, pulveret, Prøver og						35 00	
Værkstedsbetj.		200 00				200 00	
C. Fædder, 10 Dage						14 00	
W. Mousen, Bygning Hjælp til Støbning						10 00	
W. Hjærulff, pulveret 6 Dage etc.						35 00	
Hippes Løse						20 00	
C. Fædder, 10 Dage						24 00	
W. Mousen, Hjælp til Støbning etc.						10 00	
W. Hjærulff, pulveret etc.						35 00	

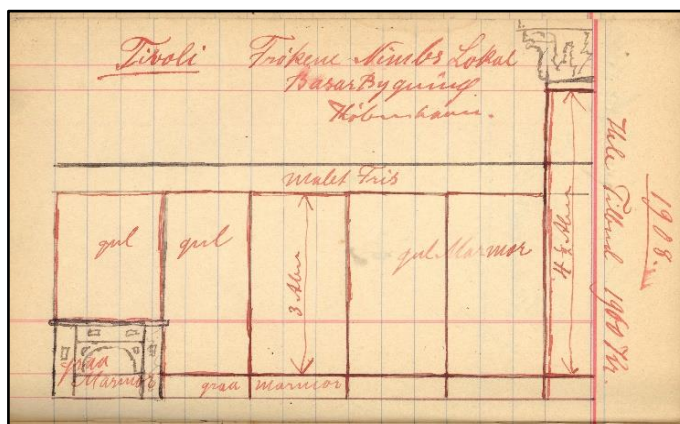
Dag	1909.	Udgifter						Side No. 19.
		Opstillede		Driftsudgifter				
		No.	Beløb	Materialer	Udgifter	Materialer	Udgifter	
28.	Transport							
	Carl Fædder 9 Dage 5 Dage 25 kr. 2 Dage 7 kr.							38 00
"	W. Hjærulff 9 Dage 5 Dage 7 kr. 5 Timer							47 00
"	Swendsen 8 Dage 5 Dage							41 00
"	W. Mousen 8 Dage 2 Dage							10 00
"	W. Hjærulff 9 Dage							50 00
29.	Fædder 6 Dage 4 Dage							24 00
"	W. Mousen 6 Dage 2 Dage							12 00
"	T. Swendsen 2 Dage 4 Dage 4 Dage 6 Dage							32 00
"	W. Hjærulff							35 00
30.	C. Fædder 10 Dage Prøver 2 Dage							26 00
"	W. Mousen 4 Dage Prøver, 11 Dage Prøver							12 00
"	T. Swendsen 5 Dage Prøver 2 Dage Prøver							30 00
"	W. Hjærulff Prøver og Prøver							35 00

Regnskabet over lønudbetalingerne blev samtidig suppleret med regnskab over udgifter til materialer, transport, opvarmning (kul og brænde).

Det detaljerede "*Fabriks Regnskab*" er afbrudt i perioden 1905-08, hvor *Eberhard* var fastansat ved "*Skånska Cementgjuteriet*". Herefter arbejdede han i sit eget "*Etablissement*" med opsætning af kunstmarmor og andre farvede stenprodukter i såvel København som Malmø.

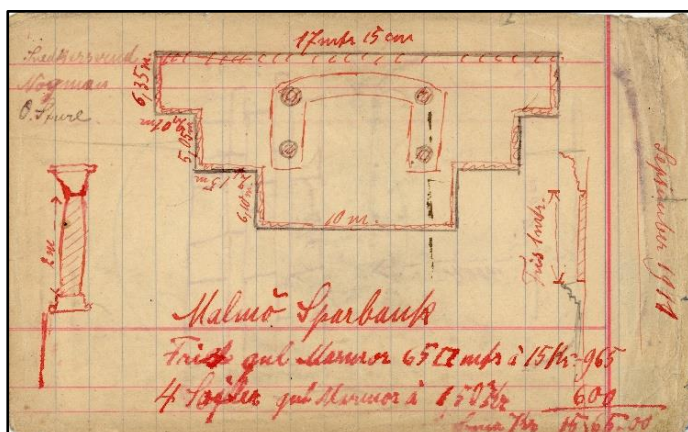
Eberhards arbejdsopgaver i eget firma fremgår af arbejdsbøgerne i form af beskrivelser, tegninger og prisoverslag. Eksempelvis:

Året før det maurisk-inspirerede palads ("Basarbygningen") blev indviet i Tivoli, afgav Eberhard tilbud på vægdekorationen i "Frøkene Nimbs Lokale". Med kunstmarmor og pilastre blev prisen i alt 1.960 kr., hvilket i dag sv.t. ca. 120.000 kr. (I)

Hvem var "Frøkene Nimb"? Vilhelm Nimb (1830-1900) og Louise Nimb (1842-1903) havde i 1877 overtaget Tivoli-restauranten "Divan 2", som hurtigt blev et af Danmarks bedste spisesteder. Ved deres død overlod de døtrene at drive "Nimb" videre, Henriette (1863-1919) som køkkenchef og Serina (1865-1939) som "oldfrue", der skulle sørge for at "huset var i proper stand" (V). Når Eberhard i sin arbejdsbog skriver "Frøkene Nimb", mener han formentlig "Frøkenene", idet hans tyske grammatik mistolker den danske flertalsform.

På tilsvarende vis har han i 1911 udarbejdet et tilbud til "Malmö Sparbank" med en "Frise af gul Marmor" 65 m² á 15 kr. og "4 Marmorsøjler" á 150 kr., i alt 1.565 kr., hvilket i dag sv.t. ca. 95.000 kr. (I)

Andre arbejdstegninger inkl. pristilbud beskriver vægbeklædning til en trappeopgang i Allégade 25 og vægbeklædning til "Telefonbygningen i Dannebrogsgade" samt indretning af et værksted til fremstilling af vinduesglas.

I arbejdsbøgerne forekommer en også en del andre arbejdsopgaver blot med angivelse af adresser og prisoverslag.

Recepter til "selvmedicinering". I hans arbejdsbøger findes opskrifter på midler mod forskellig skavanker, som ikke var ualmindelige på den tid, og som *Eberhard* (og *Clara*?) havde behov for at behandle eller i det mindste dulme.

Stenarbejdet forårsagede, at *Eberhard* blev udsat for massiv støvpåvirkning med tør hud, skæl i hårbunden, mundtørhed og formentlig kronisk hoste. Følgende to opskrifter skulle afhjælpe et par af disse skavanker:

Hvorledes Skæl fjernes.

85 gr	Bayrum
30 "	Livola de Composé
1 "	Kristall. Menthol

denne Blanding indgives
i Hårbunden med Fingrespidserne

Mundvand

5 gr	Tymol 10 Gram Borax
20 "	Sprit 750 " Borsnytvand

1 Tasse fuld heraf tages
et halvt eller helt Glas Vand.
Eller:

2 gr	Sacharin 5 Gr. Salicylsyre
5 "	br. Kulbrændstof
100 "	Sprit. poussee Maade

Karbolsyre og kloralhydrat opløses i smeltet voks, som dryppes på strimler af vat. Efter tørring gemmes midlet i en æske. Ved smerter klippes et lille stykke af de præparerede vat og anbringes i den hule tand!

Midlet mod Tandpine

Man smelter 4 Gram hvidt Voks
og tilsætter 2 Gram Karbolsyre -
kristaller, 4 Gram Kloralhydrat
og rører det godt ind til alt er
opløst. Nu drypper man på nogle
tynde Strimler Lygval der derefter
tørres. Dette gemes i en Æske
klippes et lille Stykke af og an-
bringes det i en hule Tand med
en Tandspøk eller lignende

Karbolsyre virker desinficerende og kloralhydrat smertelindrende, så midlet har dulmet.

Mod Møl

300 Gram	Mirbasolie
----------	------------

i en Litler Petroleum

Midlet mod møl var noget enklere, men har næppe lugtet særligt godt i klædeskabet eller "når stadstøjet skulle luftes".

Eberhard filosoferede ofte over de vanskeligheder dagligdagen bød ham, hvilket han gav udtryk for gennem forskellige poetiske vers i arbejdsbøgerne. Et af de første eksempler var referatet af soldatersangen efter "afhøringen" på Frederiksberg politistation, hvor han ligesom undskylder, at han løj om sin tyske værnepligt med henvisning til det barske kaserneliv. Senere optræder verset "Noch einen Kuss", hvor han måske søger en undskyldning for hans flugt fra "Lieb Vaterland".

Og det romantiske digt af Vilhelm Bergsøe (1835-1911): "Hvor du så flytter Foden frem – glem ikke dit stille Barndomshjem".

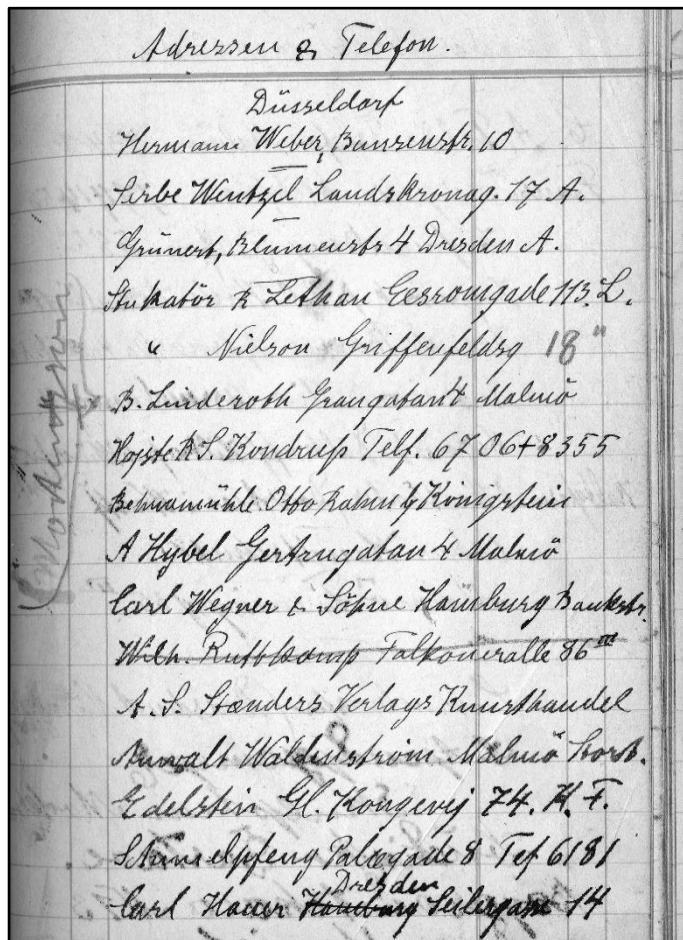
Og nederst t.h. "Gedicht von E. E. Hippe" om hans mørke tanker, som især optræder, når nattens mørke knuger ham og giver længsler efter de materielle goder – "som dog intet er mod solskinnet". Det var i øvrigt i det ny århundredes første årti, at lignende dystre tanker gav sig udtryk i såvel musik som litteratur om mørket, som sænkede sig over Europa op til 1. verdenskrig.

Nach einem Kuss zum letzten mal
 Am breiten Tisch, Ihr Kinder al.
 man wisst mit Zwang mich von
 Euch fort, wär diint Euch daran
 als Schutz und Hort?
 Lieb Vaterland magst ruhig sein,
 fest steht und treu die Wacht am Rhein.
 Wenn Laus es ist nicht Schuld der Feind
 und eilt der Wühler schnell herbei
 und wirft Euch hinaus
 mich treibt man zum blutigen Strass.

Hvor du så flytter Foden frem
 Glem ikke dit stille Barndomshjem
 Det bedrøve af alle Goder,
 hvor du ramte paa Faders Kuss
 hvor Fruften straalet paa Jalusten
 Og hvor dig faaet din Moder
 hvor vidt du rider hvor lang den gang
 hvor højt du flyver og hvad du naa
 Forretten af Livets Goder
 Det vejer kein lidt mod den
 stille Hjem
 med Hjertes ganndagsred
 og med et Hys af din Moder
 V. Bergsøe

Gedicht von E. E. Hippe
 Das Geld!
 1. Du hab in meinem Leben ^{drüber} oft nachgedacht
 was es es wohl, das mich ^{vielleicht} Papst und König
 Führt mir die Lust zum Leben,
 oder bin ich ^{vielleicht} Krampf,
 der mangelt mir Zersprengung?
 dass mir die Zeit so lang?
 Bin ich verfolgt von Unglück
 wie Lieb seiner Zeit?
 Macht mir die liebste Sorgen
 und solges Herzleid?
 "Dies alles, alles ist's nicht!
 "es ist die Nacht allein
 a die mich ^{vielleicht} mangelt!
 Mir fehlt der wahre Sonnenschein
 2. Das Gold und Silber glänzt
 es bringet uns das Licht,
 36

Navne, adresser og telefonnumre på leverandører, kunder og bekendte fyldte en stadig større del af *Eberhards* sidste arbejdsbog, i alt 100 sider. Denne første side med kontakter er ganske repræsentativ med både svenske,

danske og tyske adresser, eksempelvis:

← **Landskronagade 17A** er formentlig ligesom andre adresser i *Malmø* enten kunder eller et pensionat, hvor *Eberhard* boede i forbindelse med arbejde.

← **Griffenfeldtsgade** er hjemsted for stenhuggere og stukkatører og nævnes af tante *Elin*, som husker stedet, han arbejdede.

← **Behnamühle** er *Eberhards* fødested, hvorfra hans far flyttede til *Königstein*.

← **Carl Wegner & Söhne** er formentlig aftager et af *Eberhards* tyske patenter.

← **Arnold(?) Waldenström** er muligvis far til en senere berømt hæmatolog.

← **Palægade** er et af de steder, hvor *Eberhard* udførte vægbeklædning i trappeopgangen.

Der er ikke efterladt en egentlig dagbog blandt "arvegodset". Det nærmeste man kan komme familiens dagligliv, er beskrivelserne i *Eberhards* arbejdsbøger, jf. de foregående eksempler. *Eberhards* adresse- og telefonliste indeholder kun få fra hans hjemstavn *Sachsen*, men ikke en eneste kontakt med hans far i *Königstein* eller hans bror i *Dresden*.

Det kunne tyde på, at der har været alvorlige uoverensstemmelser mellem far og søn. Var *Eberhard* den "fortabte søn", som havde forladt landet i unåde? *Eberhard* kan også have været forbitret over faderen, som havde misrøgtet familievirksomheden, se det følgende afsnit.

Blandt adresserne er også bygmester *Bror Gustaf Olander* (f.1871), som *Eberhard* havde flere store opgaver for i *Malmö*.

Nedenfor vises et par sider fra hans arbejdsbog, hvori han opfører sine udgifter i forbindelse med rejseaktivitet og betaling af medhjælpere i forbindelse med hans arbejde for *Olander*.

Lönings Spesen & lignende Udgifter																																																
1. Udg. 15/7 - 21/7. 1910																																																
<table border="1"> <tr> <td>July 13. Leveret 5 Sals Maruoncon</td> <td>35 11</td> </tr> <tr> <td>" 13. 1 Pakke Fil Glas</td> <td>6 00</td> </tr> <tr> <td>Transport f. Pakke Maruoncon</td> <td>4 00</td> </tr> <tr> <td>Lunaa Udgifter</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Petroleum Kanne</td> <td>7 5</td> </tr> <tr> <td>Frashbreo. o.k.</td> <td>2 5</td> </tr> <tr> <td>Lunaa Fr.:</td> <td>46 00</td> </tr> <tr> <td>July 16. Modtaget</td> <td>25 00</td> </tr> <tr> <td>Rest</td> <td>27 00</td> </tr> <tr> <td>18/7 Modtaget</td> <td>Rest</td> </tr> </table>	July 13. Leveret 5 Sals Maruoncon	35 11	" 13. 1 Pakke Fil Glas	6 00	Transport f. Pakke Maruoncon	4 00	Lunaa Udgifter		Petroleum Kanne	7 5	Frashbreo. o.k.	2 5	Lunaa Fr.:	46 00	July 16. Modtaget	25 00	Rest	27 00	18/7 Modtaget	Rest	<table border="1"> <tr> <td>July 13. Klippe, endreise fra Föhrsk- 2, 0 0</td> </tr> <tr> <td>" 20. Klippes Ugelön spesen 60, 0 0</td> </tr> <tr> <td>" 21. Berger Linderoth 3 2 Dag 7, 0 0</td> </tr> <tr> <td>" 21. Klippes Reise fra Föhrsk 2, 0 0</td> </tr> <tr> <td>Lunaa Fr.</td> <td>71 00</td> </tr> <tr> <td>22/7. Modtaget</td> <td>60 00</td> </tr> <tr> <td>23/7. Rest</td> <td>20 00</td> </tr> <tr> <th colspan="2">2. Udg. 22/7 - 29/7.</th> </tr> <tr> <td>July 29. Klippes Ugelön spesen 60, 0 0</td> </tr> <tr> <td>" 29. Berger Linderoth 6 Dag 12, 0 0</td> </tr> <tr> <td>" 29. Leveret 5 Sals Maruoncon. 56, 0 0</td> </tr> <tr> <td>" 29. Transport til Bäden 3, 50</td> </tr> <tr> <td>" 29. Leveret 4 Sals Maruoncon 2</td> </tr> <tr> <td>Lunaa Fr.</td> <td>133, 50</td> </tr> <tr> <td>30/7. Modtaget</td> <td>72, 0 0</td> </tr> <tr> <td>30/7. Rest</td> <td>61, 50</td> </tr> <tr> <td>31/7. Rest</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>30/7</td> <td>63 50</td> </tr> </table>	July 13. Klippe, endreise fra Föhrsk- 2, 0 0	" 20. Klippes Ugelön spesen 60, 0 0	" 21. Berger Linderoth 3 2 Dag 7, 0 0	" 21. Klippes Reise fra Föhrsk 2, 0 0	Lunaa Fr.	71 00	22/7. Modtaget	60 00	23/7. Rest	20 00	2. Udg. 22/7 - 29/7.		July 29. Klippes Ugelön spesen 60, 0 0	" 29. Berger Linderoth 6 Dag 12, 0 0	" 29. Leveret 5 Sals Maruoncon. 56, 0 0	" 29. Transport til Bäden 3, 50	" 29. Leveret 4 Sals Maruoncon 2	Lunaa Fr.	133, 50	30/7. Modtaget	72, 0 0	30/7. Rest	61, 50	31/7. Rest	2	30/7	63 50
July 13. Leveret 5 Sals Maruoncon	35 11																																															
" 13. 1 Pakke Fil Glas	6 00																																															
Transport f. Pakke Maruoncon	4 00																																															
Lunaa Udgifter																																																
Petroleum Kanne	7 5																																															
Frashbreo. o.k.	2 5																																															
Lunaa Fr.:	46 00																																															
July 16. Modtaget	25 00																																															
Rest	27 00																																															
18/7 Modtaget	Rest																																															
July 13. Klippe, endreise fra Föhrsk- 2, 0 0																																																
" 20. Klippes Ugelön spesen 60, 0 0																																																
" 21. Berger Linderoth 3 2 Dag 7, 0 0																																																
" 21. Klippes Reise fra Föhrsk 2, 0 0																																																
Lunaa Fr.	71 00																																															
22/7. Modtaget	60 00																																															
23/7. Rest	20 00																																															
2. Udg. 22/7 - 29/7.																																																
July 29. Klippes Ugelön spesen 60, 0 0																																																
" 29. Berger Linderoth 6 Dag 12, 0 0																																																
" 29. Leveret 5 Sals Maruoncon. 56, 0 0																																																
" 29. Transport til Bäden 3, 50																																																
" 29. Leveret 4 Sals Maruoncon 2																																																
Lunaa Fr.	133, 50																																															
30/7. Modtaget	72, 0 0																																															
30/7. Rest	61, 50																																															
31/7. Rest	2																																															
30/7	63 50																																															

Olander ejede i øvrigt mange travheste i *Malmö*, hvor han var en entusiastisk kusk. I perioden 1907-08 var han den, som opnåede flest sejre på travbanen i *Jägersro*.

I 1913 rejste han til *Stockholm*, hvor han medbragte to af *Eberhards* patenter, et tysk og et dansk med henblik på videresalg eller "udnyttelse på anden måde", hvilket imidlertid mislykkedes, jf "Boet efter *Eberhard*".

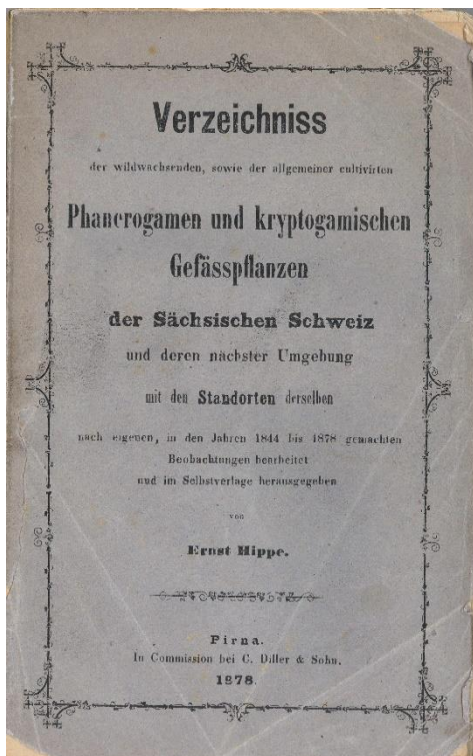
Olander døde i *Stockholm* i 1918.

Ovenstående er venligst oplyst af arkivar *Anette Sarnäs*, *Malmö Stadsarkiv*.

• Mølledriften, som forsvandt i skovbunden

Eberhards far – *Ernst Leberecht Hippe* (1829-1906) – arvede i 1861 to vandmøller ved "Pehna Bach", som løber gennem en stejl, smal slugt inden den munder ud i Elben ca. 2 km vest for Königstein i Sachsen. På det tidspunkt var det to blomstrende korn- og savmøller med lokale leverandører og mange ansatte. Den nedre mølle, senere *Rahm Mühle* havde desuden et tilhørende bageri, som bragte brød ud med hestevogn i regionen.

Ernst Leberecht magtede imidlertid ikke at drive faderens livsværk videre. Hans store interesse var botanik. Allerede fra han var 15-år begyndte han systematisk at indsamle og presse planter til sine herbarieblade. Samtidig førte han dagbogsnotater fra sin vandringer med nøje beskrivelser af findesteder og tidspunkter på året for 1406 forskellige planter.

Den lange titel afspejler, hvilket enormt arbejde, der ligger bag hans livsværk:

"Verzeichniss der wildwachsenden, sowie der allgemeiner cultivirten Phanerogamen und kryptogamischen Gefässpflanzen der Sächsischen Schweiz und deren nächster Umgebung mit den Standorten derselben nach einigen, in den Jahren 1844 bis 1878 gemachten Beobachtungen bearbeitet und im Selbstverlage herausgeben"

Med denne publikation fik *Leberecht* skabt sig et varigt minde, som udgiver af den første flora over plantevæksterne i "Det saksiske Schweiz". Han er yderligere kendt for i 1881 at have opdaget en hidtil ukendt bregne: *Loranthus europaeus*. To eksemplarer af hans flora og hans dagbog med notater om de indsamlede planter samt ovennævnte billede var blandt "arvegodset". På fotografiet ser man ham stolt præsentere nogle af hans herbarieblade, hvoraf nogle af de fineste eksemplarer findes på universitetet i Dresden. *Leberecht* lagde al sin energi i at udforske den saksiske flora. Der var ikke tid og interesse for at drive familievirksomheden videre. I 1872 gik han konkurs. Vandmøllerne blev overtaget af en købmand *Wehner* i nabobyen Pirna og året efter videresolgt til *Leberechts* svigerfamilie *Hempel*, som i 1894 videresolgte den nedre mølle solgt til familien *Rahm* i hvis eje den stadig er. *Eberhards* forældre flyttede efter konkursen til Königstein, hvor moderen *Ernestine Wilhelmine*, f. *Hempel* døde i 1898. Botanikeren *Leberecht* ernærede sig de sidste år til sin død i 1906 som "Privat-expedient", idet han solgte egne herbarieblade til apotekerne.

Blandt arvegodset var flere bøger, fotografier og forskellige dokumenter, som tydeligvis stammer fra barndomshjemmet i Sachsen. *Eberhard* har formentlig erhvervet dem på et tidspunkt, hvor der blev ryddet op i forældrenes bo.

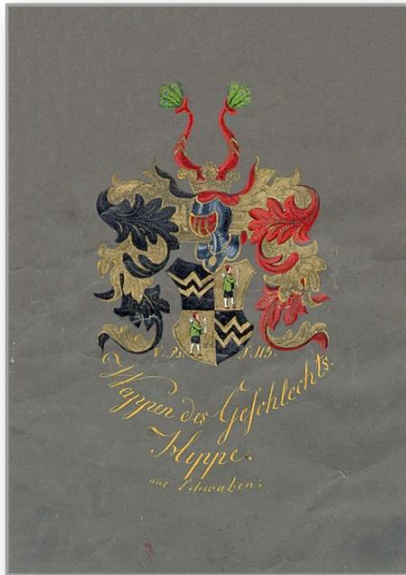
Blandt brevkortene er et enkelt, som den 9-årige dreng *Hans* skrev i 1911 til "Onkel Ernst (*Eberhard*) und Tante", søn af *Eberhards* bror, som var købmand i Neustadt-Dresden. Det er påfaldende, at det ikke er *Eberhards* bror som skriver. Kortet er omadresseret fra Læssøesgade til Kapitängatan i Malmø, hvor *Eberhard* boede grundet sit arbejde. *Hans* bevarer brevkontakt med min far, som var hans fætter. For os børn var han onkel *Hans*, som både min søster *Kirsten* og *Gerd* og jeg besøgte flere gange i Hannover.

Ved et besøg hos os i Emdrup Banke blev min interesse for slægtsforskning vagt, da onkel *Hans* fortalte om botanikeren og mølleren, hans farfar.

• "De Hippe navne"

Man kunne tro, at der er tale om et udtryk, som i dag er moderne at benytte sig af: "de hippe navne". Men det er et gammelt slægtsnavn, som billedhuggeren *Ernst Eberhard Hippe* medbragte fra Sachsen. Jeg kom på sporet af slægtens oprindelse ud fra det på forrige side viste familievåben, som hang på væggen i min farmors lejlighed i Læssøesgade, og som bærer inskriptionen "*Hippe aus Schwaben*". Mit studie af våbenbeskrivelserne for slægten tyder på rødder tilbage til 1300 tallet (3).

Slægtsnavnet *Hippe* kan spores langt tilbage i tiden i Norge. I sin bog "Ulness kyrkje 750 år" skriver *Jahn Børe Jahnsen* (12) således: Gårdsnavnet *Hippe* er et gammelt nordisk navn fra Valdres og er et af de fem "vin"-navne. "*Hipp*" kommer formentlig af det oldnorske ord "happ", som betyder lykke, jf. det engelske "happy". I overført betydning er det et eller andet, som tjener til ære eller fordel. Endelsen "e" er en kortform av det oldnorske ord vin, som betyder "beitemark" eller græsslette. Det er nærliggende at tro, at gården *Hippe* har græssletter, som ligger fordelagtig mod syd og mod solen. Gårdene er i dag samlet i *Hippesbygdi*, hvor der stadig bor mange familier med *Hippe*-navnet. Den lokale Ulness kirke blev oprindeligt grundlagt som trækirke i 5-600 tallet. En del af *Hippe*'nes jord blev skænket til kirken, som såkaldt "kirkegods". Ligeledes blev der doneret "kirke dyr" (køer og svin). Disse "gaver" udgjorde en slags afgift, såkaldt "tiende".

Det er fristende at forestille sig en udvandring fra *Hippesbygdi* i 12-1300 tallet, måske i forbindelse med korstogene. Familienavnet *Hippe* er i dag ikke alene udbredt over Europa, men også til andre dele af verden, bl.a. Nordamerika, hvortil der var en stor immigration fra bl.a. Norge og Tyskland i årene før og efter år 1900.

Under mine slægtsstudier i Sachsen har det dog ikke været muligt for mig at finde den eller de personer, som har haft deres oprindelse i Schwaben. Det kan være sket i 1600 tallet, hvor de katolske habsburgere fordrev mange af den tyske kejsers tilhængere til bl.a. at søge tilflugt i det protestantiske Sachsen. Der udvikles i disse år avancerede DNA-tekniker, som muligvis vil kunne støtte min teori om Hippe-slægtens vandring fra Norge til Schwaben, videre til Sachsen – og nu til Danmark.

Fornavnene i slægten har naturligvis varieret meget. Man har fulgt tidens modenavne, men der er også flere fornavne, som er "gået i arv" gennem nogle generationer. Eksempelvis figurerer *Ernst* i billedhuggerens navn (*Ernst Eberhard Hippe*), ligesom i hans fars navn *Ernst Leberecht Hippe*, hans ældre brors *Ernst Richard Christlieb Hippe*. Det første af billedhuggerens børn hed *Ernst Otto Durell Hippe*, den næste søn (min far) *Ernst Edvin Durell Hippe*, og jeg blev døbt *Ernst Erik Durell Hippe*.

Hele denne navnetradition har de fleste i dag svært ved at forstå, men fx *Ernst* (på tysk *alvorlig*) kan hænge sammen med tidens hårde liv. Den store børnedødelighed bevirkede ofte, at et efterfølgende barn fik samme navn for på den måde at erstatte tabet af det afdøde barn. Samtidig var man meget religiøs påvirket, hvilket gav sig udtryk i navne som *Christlieb* og *Ehrenfried*, hvor man med navnet forsøgte at gå i forbøn for barnet. Min oldefar hed *Ernst Leberecht Hippe*. Han var det eneste af 4 børn, som overlevede. Navnet *Leberecht* ("retten til at leve") er næppe tilfældigt valg.

· Claras "sæbeproduktion"

Selvom jeg ikke har fundet direkte dokumentation, har *Clara* formentlig som "agent for *Emdrup Dampvaskeri*" fået leveret såkaldt rå sæbemasse. Denne blev "traditionelt" fremstillet i dybe smedjernsgryder, hvori smeltet fedtstof blev rørt sammen med en kraftig base, oftest soda fremstillet af grønlandsk kryolit. Den kemiske reaktion krævede lang tids opvarmning og omrøring under tilsætning af kogsalt. Den rå sæbemasse blev atter opvarmet hjemme hos *Clara*, som "forfinede den" ved tilsætning af forskellige dufte (æteriske olier) og evt.

farvestoffer. Den færdige blanding blev herefter hældt til afkøling i forme, hvori sæben skulle hærde i et par uger, før den var klar til at blive skåret i håndsæbestørrelser. I familiens bogreol har jeg fundet samtlige bind af "Opfindelsernes Bog" (20), hvori siderne om forskellige metoder til "*forfining af sæbe*" bærer præg af flittig anvendelse. Ifølge professor *Hannover* var nogle af opskrifterne desuden baserede på "*en af Eberhard patenteret recept*".

Kokosnødolie gav en særlig fast konsistens, som var velegnet som håndsæbe. Denne kunne yderligere forfines med forskellige olier og farvestoffer. En meget populær sæbe var på den tid udviklet i *Marseille*, hvor man tilsatte *olivenolie*, hvis indhold af klorofyl gav en særlig grøn farve. Blandt andre tilsætningsstoffer til den rå sæbemasse kan nævnes *mandel- og palmeolie samt salmiak, lanolin og tjære!* Navnene på *Claras* forskellige sæber fremgår af hendes "Fabriks-Dagbog": "*Mandel-sæbe*", "*Salmiak-sæbe*", "*Tjære-sæbe*", "*Marmor-sæbe*", "*Lanolin-sæbe*" og "*almindelig Haandsæbe*" og "*Sæbespaaner*".

Hendes hjemmeproduktion udviklede naturligvis en gennemtrængende sæbelugt, som tante *Elin* husker hang i lejligheden i flere år.

Mange af de håndsæber, man kan købe i dag, indeholder de samme æteriske fedtstoffer. Foruden den ovenfor viste "*olivensæbe*" kan nævnes "*Tjæresæbe*" og "*Palmolive med mandelolie*".

Grøsk oliven-håndsæbe (6x5½x3 cm, 144 g.)

Sæbesalget

Claras største kunder var tre hospitaler. Af hendes "fabriksdagbog" fra 1916 fremgår, at det overvejende drejede sig om salg af "Haandsæbe", hvor hun tilsatte Kokosnødolie til den rå sæbemasse og der- ved opnåede en særlig fast konsistens.

Dato	Mængde	Pris	Totalt
Jan. 22	40 kg. Haandsæbe, a. 110		44,00
Marts 10	40 kg. Do " a. 1,20	1,20	48,00
April 15	40 kg. - - - 1,20	1,20	48,00
Maj 11	55 " - - - 1,10	1,10	60,00
Juni 14	40 kg. - - - 1,20	1,20	48,00
	" " " " " "		48,00

Dato	Mængde	Pris	Totalt
Febr. 9	10 kg. Haandsæbe, a. 1,50	1,50	15,00
Marts 4	10 " - - - -	1,50	15,00
18	10 " - - - -	1,50	15,00
April 22	10 " - - - 1,20	1,20	12,00
Maj 12	10 " - - - 1,20	1,20	12,00
Juni 14	10 " - - - 1,20	1,20	12,00
17	10 " - - - 1,20	1,20	12,00
27	20 " - - - 1,20	2,40	24,00
Sept. 1	10 kg. - - - 1,20	1,20	12,00

Dato	Mængde	Pris	Totalt
Jan. 22	50 kg. Haandsæbe, a. 1,50		75,00
Marts 6	50 " " " a. 1,50		75,00
April 14	50 kg. - - - 1,20	1,20	60,00
Maj 12	50 " - - - a. 1,10		55,00
Juni 10	50 " - - - 1,20	1,20	60,00
Juli 12	50 kg. Haandsæbe a. 1,20	1,20	60,00
Aug. 7	" " " " " "		60,00
25	50 kg. " " " " " "		60,00

Som nævnt i del 2, har Clara også haft et stort salg af overvejende "forfinede sæber" til forskellige københavnske forretninger og private kunder.

Datidens forskellige forretninger eksisterer ikke længere, fx melhandleren, cigarhandleren, urtekræmmeren, træskomageren, marskandiseren, sadelmageren og (is-)mejeriet, formerværkstedet og kunstbroderimagasinet.

Hertil kom guldsmede, urmagere, skomagere, konditorier, frisører, modeforretninger, chokoladeforretninger og en paraplyforretning!

Endelig har hun solgt sæber til et sømandshjem, et par pensionater og lægeklinikker samt flere privatpersoner.

Dato	Mængde	Pris	Totalt
Jan. 10	1 kg. Haandsæbe, a. 2,50	2,50	2,50
10	Melhandler Larsen 1 kg. 1,50	1,50	1,50
13	Frisørsalonen Nørrebro 1 kg. a. 1,50	1,50	1,50
13	" " " " " " 1 - a. 1,50	1,50	1,50
Jan. 21	1 kg. a. 1,50. Nindlygade?	1,50	1,50
31	Melhandler Larsen 1 kg. a. 1,50	1,50	1,50
31	Cigarhandleren Bygvej 1 kg. 1,50	1,50	1,50
31	Ellebye & Douch 1 kg. a. 1,20	1,20	1,20
31	Marskandiseren Griffenfeldtvej 1 kg.	0,85	0,85
31	Urmager Jensen St. Hans 1 kg.	0,85	0,85
Febr. 8	Paraplyforretning Nørrebro 1 kg. Haandsæbe	0,85	0,85
	" " " " " " 5 kg. Haandsæbe	4,25	4,25
Febr. 11	Melhandler 1 kg. Haandsæbe	1,50	1,50
11	1 kg. Do. Maskinfabrik Michelsen	1,50	1,50
12	Frisørsalonen Nørrebro 1 kg. Haandsæbe	0,85	0,85
	" " " " " " 5 kg. Haandsæbe	4,25	4,25
5	Alanus) Børn 5 kg. Haandsæbe	4,25	4,25
5	J. Rosenthal 5 kg. Samiok	4,25	4,25
9	Saalge, Stomand. Nysomvej 11. 1 kg. Haandsæbe	1,50	1,50

• **Claras kontakt med familien**

Clara forlod Sverige i 1886. I 1892 flyttede hendes 5 år yngre søster *Charlotte* til København, ligeledes som tjenestepige. Trods de tidligere nævnte "søskendestridigheder" bevarede de kontakten til såvel hinanden som til deres familie. Postkortene viser også, at *Clara* fik hyppige hilsner fra forældrene, ligesom hun formentligt selv har skrevet om livet i København. Desuden var hun ofte på besøg hos dem i Sverige.

T.v. *Claras* søster, *Charlotte* med datteren, tante *Elin*, ca. 1910.

T.h. ses en gipsbuste udført ca. 1910 af *Charlotte* og i midten et nogenlunde samtidigt billede om end hendes frisure er mere "vild".

T.v. Det brevkort *Eberhard* sendte fra *Malmö* til *Clara*'s fødselsdag 6 uger før sin død: Blev han inspireret af den gipsbuste, han udførte i 1905 af svigerinden *Charlotte*?

RESUMÉ

Bogen bidrager til eksemplerne på, hvorledes udenlandske håndværkerfamilier klarede sig i Danmark omkring år 1900.

Den 15-årige *Clara* flyttede, som så mange andre svenske piger på den tid, til den danske hovedstad. Her var der gode arbejdsmuligheder som tjenestepige hos de bedrestillede familier. Hun kom utvivlsomt også med en drøm om at blive godt gift. Efter nogle arbejdsomme år med halvårlige adresseskift på "de faste flyttedage" gik hendes drøm i opfyldelse, da hun blev gift med *Eberhard*. Hun flyttede i egen lejlighed med sin ægtemand og behøvede ikke længere at arbejde for andre. Efter et par år kom deres førstefødte søn til og skabte glæde og liv i de ellers lange hverdage, hvor *Eberhard* arbejdede hårdt for at tjene penge og gøre karriere. Det har naturligvis været et chok, da sønnen døde 5½ år gammel, men samtidig kom søn nr. 2. Senere kom datteren, som måtte blive hos hende resten af livet efter ægtefællens alt for tidlige død i 1914. *Clara* viste i årene efter tabet af *Eberhard*, at hun var i stand til selv at tjene penge og få de to børn godt uddannede. Da hun døde i en alder af 84 år var hendes "udflytterdrømme" gået i opfyldelse: *Clara* efterlod en ugift datter med en rigt udstyret lejlighed og en pæn formue.

Eberhard kom fra en lille by uden for Sachsens hovedstad Dresden. Hans barndomshjem var ved at gå i opløsning pga. faderens store interesse for botanik, som resulterede i, at familiemøllerne gik konkurs. Efter en uddannelse som billedhugger rejste *Eberhard* til København. Det var ikke, fordi der var arbejdsløshed på hans hjemegn, som sammen med det øvrige Tyskland under kansler Bismarck var i en industriel opblomstringstid (22). Det har måske været en kombination af et ønske om at komme væk fra de meget strenge arbejdsgivere og et behov for at komme væk fra militærtjeneste? Under alle omstændigheder var København fortsat "stedet efter Thorvaldsen", hvor *Eberhard* kunne efteruddanne sig på Kunstakademiet og arbejde for tidens kendte danske billedhuggere.

Trods flid og engagement på akademiet kneb det med økonomien, hvorfor han ofte arbejdede til sent om aftenen. I forsøg på at blive anerkendt sikrede han sig udtalelser fra sine akademiets professorer og lod sig fotografere foran sine billedhuggerarbejder. Alligevel havde han svært ved at blive rigtig anerkendt. I stedet skabte han sig et godt ry dekorationshåndværker, som der var stor efterspørgsel på til tidens mange og store byggeprojekter. Han døde kun 47 år gammel, men havde nået sine mål som håndværker og de menneskeligt grundliggende ønsker om at efterlade sig en familie.

Deres 3 børn kom til verden med en helt speciel retsstilling i forhold til dansk lov! Denne overraskende opdagelse havde sin oprindelse i bemærkningen i kirkebogen ved dåben i 1897 af *Otto Durell*: "Barnet er ikke legalt født i København"!

Arkivar *Bjarne Birkdal* har givet mig følgende forklaring: Faderen havde ikke dansk indfødsret og havde endnu ikke boet 5 år i Danmark, hvorfor familien ikke kunne påregne at få offentlig understøttelse som fx fattighjælp. Sønnen derimod havde dansk indfødsret(!), idet han blev født inden ændringen af indfødsretsloven af 19. marts 1898 - uanset forældrene var udlændinge. De to næste børn begge født efter lovændringen, hvilket betød, at de blev født med tysk statsborgerskab! På det tidspunkt havde faderen boet mere end 5 år i Danmark, hvorfor de to sidste børn var "legalt fødte i København.

Både *Clara* og deres to sidste børn fik først dansk statsborgerskab (indfødsret), da *Eberhard* fik den tildelt ved lov af 27. februar 1911. *Clara* fik, som andre danske kvinder, stemmeret fra 1915.

EN SÆRLIG TAK

I løbet af de år, denne bog har været undervejs, har jeg modtaget værdifulde bidrag fra venner og fagfolk. Udover de konkrete oplysninger, som er gengivet undervejs i teksten, og hvor jeg i denne forbindelse har refereret deres indsats, har disse bidragsydere – ligesom så mange andre – været med til at forbedre mit manuskript. Herunder, ikke mindst en tak for gode råd fra min kone *Elisabeth*, som (u)tålmodigt har ventet på, at arbejdet blev færdigt.

På den følgende list, som er opstillet i alfabetisk efternavnsorden, ønsker jeg at rette en særlig tak til alle venner og eksperter, som har hjulpet mig:

Gert Almind, *professor emeritus, dr. med.*; Bjarne Birkebak, *arkivar v. Immigrantmuseet*; Anne Brædder, *arkivar v. Gentofte lokalarkiv*; Emilie Raaholt Christensen, *kulturformidler v. Styrelsen for Slotte og Kulturejendomme*; Keld Drube, *ingeniør*; Jan Frejlev, *tidl. forlagschef for FADL's Forlag*; Gerd Karen Hansen, *min søster*; Jørgen og Nina Haldor Hansen, *henholdsvis organist og rundviser ved Jesuskirken*; Eva Birgitte Jensen, *journalist*; Ann Vibeke Knudsen, *forfatter, webredaktør*; Per Lotz, *tandlæge emeritus*; Marianne Linné Nielsen, *kunsthistoriker v. "Center for Kirkegårde", Københavns Kommune*; Aristea Papanicolauou-Christensen, *arkeolog, cand.art. filologiae*; Anette Sarnäs, *arkivar v. Malmös Stadsarkiv*; Erling Thomsen, *tidl. skoleinspektør*; Morten Tøgern, *kunstmaler*; Erik Udsen, *journalist*.

VELUX FONDEN takkes for økonomisk støtte til udgivelsen.

Også tak til det hjælpsomme personale på Det kgl. Bibliotek og det gode "husly", jeg har fået i læsesal vest. I det omfang, der er interesse og arkivplads, er det mit ønske at kunne donere billeder og andre effekter til Det kgl. Biblioteks billedsamling, resp. til Arbejdermuseet.

REFERENCER

Litteraturhenvisninger

- (1) Lebech M. Gamle Københavnske Billeder. København: Alfred G. Haasings Forlag A/S; 2014
- (2) Hartmann S. Weilbach. Dansk Kunstnerleksikon. København: Rosinante; 2000
- (3) Hippe E. Hippe aus Schwaben. Del 1. Studier over familienavnet og slægtens oprindelse. 2. ed. Værløse: Eget Forlag; 2015
- (4) Hvidt K. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie. Det folkelige genembrud og dets mænd, 1850-1900. København: Gyldendal; 1990
- (5) Blangstrup C. Salomonsens Konversations Leksikon. København: Schultz A/S; 1926
- (6) Warming J. Haandbog i Danmarks Statistik. København: Gads Forlag; 1913
- (7) Madsen J. Dansk Portrætgalleri. Danmarks Industri og Haandværk. København: A. Christiansens Forlag. Centraltrykkeriet; 1905
- (8) Kjøbenhavns vejviser 1860-62. Kjøbenhavn: Louis Kleins Bogtrykkeri; 1862
- (9) Bech SvC. Dansk Biografisk Leksikon. 3 ed. København: Gyldendal; 1984
- (10) Jørgensen B. Storbyens stednavne. København: Gyldendal; 1999
- (11) Thorvaldsens Museum, Passegias L, Delabordes H. Afmagt. Dansk billedhuggerkunst 1850-1900. København: F.Hendriksens Eftf.; 2002
- (12) Jahnsen JB. Ulnes kyrkje, från ca. 1250. Fagernes, Norge: Valdres Trykkeri; 1980

- (13) Sacks O. Manden der forvekslede sin kone med en hat – og andre beretninger om sindets fantastiske virkelighed. København: Borgens Forlag; 1987: 141-142
- (14) Hellström C. Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet 1887-1937. En återblick på femtio års verksamhet. Stockholm: Centraltyckeriet Esselte; 1937
- (15) Bertram V. Ny Ryvang i Emdrup. 2. ed. Ny Ryvang Villakvarters Vejlav. København: Jørgen Larsen Offset; 1996: 75
- (16) Udsen E. Jesuskirken. En af Danmarks mest usædvanlig kirker gennem 125 år. København: Valby PRinfo Tre kroner; 2016
- (17) Hagemann GA, Hannover HI. Tredje Beretning til Kommissionen vedrørende Restaureringen af Thorvaldsens Musæums Facade. Kjøbenhavn: J.H. Schultz; 1901
- (18) Uber W. St. Petri Schulen. Kopenhagen. Paris: Levallois; 1919
- (19) Goethe JW. Tyske Udvandrerhistorier. En rammefortælling fra revolutionstiden. København: Aschehoug; 1999
- (20) Lütken A. Opfindelsernes Bog. En Oversigt over Menneskets kulturhistoriske Udvikling og Fremskridt paa Videnskabens, Kunstens, Industriens og Handelens Omraader fra tidligste Tid til vore Dage. Kjøbenhavn: Thieles Bogtrykkeri; 1899
- (21) KRAKs Vejviser for København og Omegn. 1936
- (22) Schlesingern W. Handbuch der historischen Stätten Deutschlands. Sachsen. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag; 1965
- (23) Magasin du Nord. Så gik 75 år. København: Egmont H. Petersen; 1943

Internetadresser

(I) Omregningstabel: <http://saack.dk/master.html?http://saack.dk/omregning.shtml>

(II) Udstillinger i København 1908: <http://www.kunstabib.dk/samlinger/udstillingskataloger/samlingen?utf8=%E2%9C%93&query=&q=K%C3%B8benhavn+1908>

(III) Alfred Theodor Collin: <http://www.fotohistorie.com/collin-ath-kbh.html>

(IV) Thomas Stevens: [https://en.wikipedia.org/wiki/thomas_steven_\(weaver\)](https://en.wikipedia.org/wiki/thomas_steven_(weaver))

(V) Nimb: <http://www.nimb.dk/da/om+nimb/>